

DSJOURNAL

Diplomasi ve Strateji Dergisi
The Journal of Diplomacy and Strategy

ANALİZ BÜLTENİ EKİM 2020

Editör
Aybala Lale

Editörden

Değerli Okuyucular,

Diplomasi ve Strateji Dergisi (DSJOURNAL), Uluslararası İlişkiler ve Bölge Çalışmaları alanlarında orijinal çalışmalara yer vermek gayesiyle 2020 yılında yayın hayatına başlamıştır. Faaliyetlerimizi yalnızca dergi ile sınırlamayarak internet sitesi ve sosyal medya platformları aracılığıyla haftalık Dış Politika Z Raporları, analiz yazıları ve çevirilerle sizlerle buluşmaktayız. Bu kapsamda alanında uzman yazarlarımızın kaleme aldığı analizleri ‘‘Aylık Bülten’’ şeklinde sizlerin istifadesine sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Uluslararası İlişkiler disiplini tıpkı içerisinde bulunduğumuz dünya gibi gözle göremediğimiz, ancak idrak edebildiğimiz bir değişim içerisinde. Bir disiplin olarak Uluslararası İlişkilerin ortaya çıkışı henüz çok yeni olsa da 21. yüzyıl Uluslararası İlişkilerin değişimi ve dönüşümü için pek çok parametreyle doludur. Küreselleşme ve küreselleşmenin etkilerini tartıştığımız süreçte, içinde bulunduğumuz pandemi süreci de dahil pek çok parametre küreselleşmenin tek hakikat olmadığını gözler önüne serdi. Bu kapsamda bölge çalışmaları uluslararası ilişkiler disiplininde önemini muhafaza etmeye devam etmektedir. Dolayısıyla bültenimizde uluslararası ilişkilere dair analizlerin yanı sıra Güneydoğu Asya, Doğu Asya, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz bölgelerini kapsayan çalışmalar da önemli bir yere sahiptir.

Çalışmalarımızı daha sağlıklı bir şekilde okuyucularımıza aktarmak için 1 Ağustos 2020 itibarıyla ‘‘Aylık Bülten’’imizi sizlerle buluşturuyoruz. Ekim Ayı Bültenimizde uluslararası ilişkileri etkileyen önemli gelişmelere özellikle odaklandık. Şeyma Kızılay ‘Güncel Gelişmeler Denkleminde Irak’, ‘Doğu Akdeniz’in Güney Ülkesi: Mısır’ ve ‘İsrail’in Doğu Akdeniz Politikası’ başlıklı yazılarıyla Ortadoğu gündemine ışık tuttu. Ayrıca 11 Eylül’ün hala dış politikada etkili olduğunu Nurettin Taşar, ‘Medeniyetler Çatışması Tezine Göre 11 Eylül Saldırıları ve Arap Baharı’nın Türk Dış Politikasına Jeopolitik Düzeyde Etkisi’ başlıklı yazısıyla anlattı. Hatice Varol ise 11 Eylül sonrası ABD’nin değişen güvenlik anlayışını inceledi. ‘‘Bush Doktrini: 11 Eylül’ün Gölgesinde Amerikan Dış Politikasındaki Mutlak Hegemonya Araçları’’ yazısıyla Selma İmamoğlu konu ile ilgili teorik bir çerçeve çizdi. Aybala Lale ise 11 Eylül’ün Doğu Asya bölgesine etkilerini inceledi. Lale, bir diğer yazısında Japon ulusal güvenlik anlayışını doktrinler çerçevesinde değerlendirdi. Doğu Asya ile bağlantılı olarak Kızılay’ın kaleme aldığı yazı, Çin’in Ortadoğu’da barışçıl yükselişine odaklandı. Son olarak Taşar, ‘Tehdit mi Güvenlikleştirme mi?: Sevr Antlaşması ve Sevilla Haritası’ başlıklı yazısıyla Doğu Akdeniz’deki güncel tartışmalara yorumlarıyla katkı sağladı.

Ekim ayı bültenimizin ve yayımlanan tüm bilimsel çalışmaların okurlarımıza ve Türk akademisine faydalı olmasını temenni ediyoruz. Bir sonraki bültende buluşmak dileğiyle,

Aybala LALE

İÇİNDEKİLER

11 Eylül Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Anlayışı	3
Çin'in Barışçıl Yükselişinde Ortadoğu'nun Yeri	9
Bush Doktrini: 11 Eylül'ün Gölgesinde Amerikan Dış Politikasındaki Mutlak Hegemonya Araçları	14
Tehdit mi Güvenlikleştirme mi ? : Sevr Antlaşması ve Sevilla Haritası	23
İsrail'in Doğu Akdeniz Politikası	29
Yoshida Doktrini'nden Abe Doktrini'ne Japon Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü	33
11 Eylül Terör Saldırılarının Güneydoğu Asya'ya Yansımaları	36
Doğu Akdeniz'in Güney Ülkesi: Mısır	41
11 Eylül Saldırılarının Doğu Asya Bölgesine Etkileri	46
Güncel Gelişmeler Denkleminde Irak	51
Medeniyetler Çatışması Tezine Göre 11 Eylül Saldırıları ve Arap Baharı'nın Türk Dış Politikasına Jeopolitik Düzeyde Etkisi	55

11 Eylül Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Anlayışı

Hatice Varol*

ABD, İkinci Dünya Savaşı'na kadar benimsediği Monroe Doktrini neticesinde uluslararası politikada çok fazla yer almamayı tercih etmiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Soğuk Savaş döneminde bu tutumundan vazgeçip dünyanın en güçlü devleti haline gelmiştir. Sovyetler ile girişilen mücadelelerde dünyanın çeşitli bölgelerinde varlık kurmaya çalışan Amerika Birleşik Devletleri,(ABD) Soğuk Savaş sonrası dönemde terör örgütlerinin hedefi haline gelen bir hegemon güç konumundadır. 11 Eylül ve ardından ABD'nin "war on terror/terrorism"[1] yaklaşımına giden süreç işte bu noktadan başlamaktadır. Rapoport'un Modern Terörizmin Dört Dalgası makalesinde bahsettiği üzere Sovyetlerin Afganistan müdahalesi ve İran İslam Devrimi sonrası dünyada radikal dini örgütler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu sebepten ötürü ABD terörizme karşı yürüttüğü mücadelede karşıda genellikle radikal dini örgütleri bulmuştur. Fakat ABD'nin war on terror kararında dini radikal terör örgütleri tek hedeftir demek yanlış olacaktır. ABD'nin mücadele ettiği örgütler yalnızca dini radikal örgütler değildir. Global Terrorism Database (GTD)[2] saldırı verilerine bakılacak olursa ABD; radikal sol örgütlerin de hedefindedir. Fakat bu örgütlerin genellikle ABD içerisinde yer aldığı ve eylemlerinin de bölgesel nitelikte olduğu görülmektedir... Bu makale, ABD'nin dini radikal terörizm ile değil genel anlamda terörizme karşı başlattığı mücadeleyi ele almaktadır.

Makalenin temelini Bush Doktrini ve önleyici meşru müdafaa kavramı oluşturmaktadır. Makalenin ilk kısmında Sovyetlerin Afganistan müdahalesi ve el Kaide'nin ABD'ye karşı yaptığı ilk saldırılar, ikinci kısımda 11 Eylül Saldırısı, üçüncü kısımda ise kuvvet kullanma yasağı, Bush Doktrini ve önleyici meşru müdafaa kavramları ele alınacaktır.

Makalede el Kaide örgütüne (örgüt modeli, eylem şekli, ideolojisi, finansal kaynakları) detaylı şekilde değinilmemiş yalnızca örgüt hakkında gerekli görülen kısımlar sunulmuştur.

11 Eylül'e Giden Süreç

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru, tarihler 1979 Aralık ayını gösterirken Sovyetler Birliği Afganistan'a girme kararı almıştı. Bu ABD için büyük bir tehdit demektir. Çünkü İran İslam devrimiyle birlikte bölgede ciddi bir müttefikini kaybeden ABD şimdi de Körfez Bölgesi'ne yakın ikinci bir sorunla karşılaşmaktaydı. Bu esnada Sovyetler için de durum sanıldığı kadar kolay ilerlememekteydi. Afganistan'da onları zorlu bir direniş beklemekteydi. Armaoğlu'nun[3] deyişiyle, Vietnam bataklığı ABD için ne anlam ifade ediyorsa, Afganistan da Sovyetler için o hale gelecekti.

Bu yaşanan gelişmeler sırasında Afganistan'da dünyanın en önemli örgütlerinden biri Usame Bin Ladin tarafından 1988 yılında kurulmuştur. Afganistan'a 1980'lerde Sovyetlere karşı mücadele için gelen ve Suudlu zengin bir iş insanının oğlu olan Ladin, sonradan bu direnişin en önemli üyeleri olmuştur.[4]

* Yüksek Lisans, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm alanında, hvarol28@gmail.com

Usame Bin Ladin El Kaide'yi kurduktan ve Sovyetler 1989 yılında Afganistan'dan çekildikten sonra kendisine düşman olarak ABD'yi hedef almıştır. Bu, el Kaide'yi diğer örgütlerden ayıran temel bir noktadır. Örgüt, bölgesel olarak hareket etmesinin yanı sıra uluslararası bir amaç da edinmiştir. Örneğin el Kaide'nin Somali'de eğitim verip silahlandığı bir grup 1993 yılında Mogadişu'da 18 Amerikalıyı öldürmüş, yine aynı yıl Dünya Ticaret Merkezi'ne bombalı araçla saldırı düzenlenmiştir.[5] 1998 yılında Ladin'in destekçileri "Allah'ın emri ile ABD'ye ölüm... Mümkün olan her yerde, her zaman, her şekilde." fikrini dile getirmekteydi.[6]

11 Eylül'e giden süreç aslında adım adım gerçekleşmiştir. Önce 1993 El Kaide bağlantılı Mogadişu ve ardından gerçekleşen Dünya Ticaret Merkezi saldırıları, Ağustos 1998'de ABD'nin Tanzanya ve Kenya'da bulunan büyükelçiliklerine bomba yüklü araçlarla yapılan eş zamanlı saldırılar, Ekim 2000 yılında USS Cole'e yapılan patlayıcı yüklü tekne saldırısı... Bu saldırıların tamamında örgütün tek hedefi ABD olmuştur.

Tablo I - 11 Eylül öncesi El Kaide'nin ABD'yi hedef aldığı saldırılar

1993	1993	1998	2000
Mogadişu Saldırısı	Dünya Ticaret Merkezi Saldırısı	Tanzanya ve Kenya Saldırıları	USS Cole Saldırısı

Tüm bu yaşananların karşısında ABD'nin terörizme karşı tavrı ise "suç" (crime) ifadesidir[7]. Bunun temel iki sebebi olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Birinci sebep; Soğuk Savaş döneminde oluşan "düşman" algısının meşru bir devlet olmasıdır. Fakat terörizm saldırıları durumunda ABD'nin karşısında herhangi bir devletten söz etmek mümkün değildir. İkinci sebep ise savaş algısıdır. İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte savaşlar totaliterleşmeye başlamıştır.[8] Fakat ABD'nin karşı karşıya olduğu saldırılar bilinen savaş yöntemlerinin aksine, asimetriktir. İşte bu iki sebepten ötürü ABD'nin bu olaylara yaklaşımı henüz kendisi için olayı bir güvenlik sorunu haline getirmemesi temelinde yer almaktadır.

11 Eylül Süreci

Terörizmde anarşist dalgadan bu yana amaç hiçbir zaman çok fazla insanı öldürmek olmamıştır. Asıl amaç "terrera" kelimesinin kökeninde yatan korku hissini uyandırmak ve ses getirmektir. Seçilen hedefler genelde spesifik olarak belirlenmektedir. El Kaide'nin 11 Eylül'de gerçekleştirdiği saldırılarda eylem noktaları spesifik olarak belirlenmiş fakat temel amaç mesaj verip korku yaratmaktan ziyade öldürebileceği kadar kişi öldürmek olmuştur.

11 Eylül günü Muhammed Atta ve beraberindeki 18 terörist, 4 uçağı kaçırmıştır. Kaçırılan uçakların ikisi ile Dünya Ticaret Merkezi, biriyle Pentagon ve sonuncu ile de Pensilvanya hedef alınmış, uçakların hedeflere çarpması sonucu ise 3 bine yakın insan hayatını kaybetmiştir. Saldırı yıllarca çok büyük titizlikle planlanmıştır. Eylemcilerin birbirleri ile olan bağlantı modeli Cezayir Savaşı (La Battagliadi Algeri) filmindeki komutanın tahtaya çizdiği "piramit" modeli şeklindedir. Her eylemci yalnızca iki eylemci hakkında bilgiye sahiptir. Böylelikle içlerinden biri yakalandığında en fazla iki kişi daha kayba uğrayacak ama örgüt

zaman kazanacaktır. Ayrıca eylemde yer alan teröristlerin hemen hemen hepsi çok iyi eğitim almış mühendislerden oluşmaktadır.[9]

ABD için 11 Eylül hem içeride hem de dışarıda birçok şeyin değişimine sebep olmuştur. İçerideki değişimin en önemlisi, istihbarat sisteminde yapılan revizyondur. Amerikan yetkililer, adım adım yaklaşmakta olan bu saldırıları önleyemedikleri için yıllarca “nerede hata yaptık?” sorusuna cevap aramıştır. Bu soruya en fazla maruz kalan kurumlar istihbarat teşkilatlarıydı. ABD’de yer alan istihbarat teşkilatları, dünyanın genelinde olduğu gibi birbirinden ayrı kurumlar şeklindeydi. ABD, 11 Eylül sonrası yaptığı araştırmalar sonucunda eylem hakkında istihbari bilgiler olduğunu fakat ortak bir istihbarat ağına sahip olmadıkları için bu bilgilerin kurumlar arası aktarılmasında/işlenmesinde sorunlar meydana geldiği çıkarımında bulunmuştur. Bu nedenle 2004 yılında The Intelligent Reform and Terrorism Preventing Act, imzalanmış 2005 yılında the Office of the Director of National Intelligence (ODNI) yani ABD’nin ortak istihbarat havuzu diyebileceğimiz kurumu kurulmuştur.[10]Dışarıda yaşanan ve birçok tartışmaya konu olan değişim ise “Bush Doktrini” (BD) denilmiştir.

Bush Doktrini ve Önleyici Meşru Müdafaa Tartışmaları

Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi’ne gelene kadar devletler belirli kurallara tabii şekilde hareket etmemekteydi. Bunların başında ise kuvvet kullanma durumu gelmekteydi. Kuvvet kullanma konusunda devletleri sınırlayan herhangi bir yasak bulunmamaktaydı. Devletler, yaptıkları kuvvet kullanımını bazı kavramlarla meşru kılmaya çalışmaktaydı. Bu kavramlardan bazıları ihkak-i hak, zorunluluk halidir. Bu durum 1928 Briand-Kellog Paktı’na kadar devam etmiştir. 1928 Paktı’na gelmeden önce bu yasağın şekillenmesine giden iki önemli adım ise Caroline olayı ve Milletler Cemiyeti(MC) Misakı’dır. MC Misakı kuvvet kullanmayı yasaklamamakta fakat birtakım usullere tabi tutmaktaydı. Fakat 1928 Paktı, devletlerin uluslararası politika aracı olarak savaşa başvurmalarını yasaklamış, anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözülmesini önermiştir. Alınan kararın tavsiye niteliğinde olması ve savaşa varan zorlamaların yasaklanmaması, devletlerin kendilerine çatışma alanları yaratmalarının önüne geçememiştir. Fakat 1928 Paktı’nda alınan bu karar sayesinde kuvvet kullanma yasağı bir örf ve âdet hukuku kuralına dönüşmüş ve BM Sözleşmesine giden süreçte eskiz görevi görmüştür. Bununla birlikte meşru müdafaa kavramının da doğması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Tablo II- Kuvvet kullanma yasağının tarihsel gelişimi

1837	1920	1928	1945
Caroline Olayı	Milletler Cemiyeti Misakı	Briand-Kellog Paktı	Birleşmiş Milletler Misakı

BM dönemine gelindiğinde ise öncelikli amaç, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan MC’nin uluslararası barışı korumada yetersiz kalışı, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan BM için ders niteliğinde olmuştur. Bu amaç

doğrultusunda, BM Sözleşmesi madde 2/4'te devletlerin kuvvet kullanmasını yasaklamıştır. Fakat işbu sözleşmede istisnai durum olarak 51. madde de yer almaktaydı. Bu istisnai durum (51. Madde) meşru müdafaa hakkıdır. Bu hakkın devletlere verilebilmesi için silahlı saldırının vuku bulması gerekmektedir. Ancak silahlı saldırının tanımı" ise anlaşmada yer almamaktadır. BM Sözleşmesi bu boşluklar 2/4 ve 51. Maddeye yönelik iki tür yorum ortaya çıkarmıştır. Bu yorumların ilki; geleneksel teori, ikincisi neorealist teoridir. Bu makalenin konusunu ise neorealist teori oluşturmaktadır. Neorealist teori BM 2/4 kuvvet kullanım yasağının yürürlükte olmadığını iddia etmektedir. Buna Reagan ve Bush Doktrinleri örnek olarak verilebilir.

11 Eylül sonrası Bush; 14 Eylül 2001'de The National Cathedral'da ve 1 Haziran 2002'de West Point'te yaptığı konuşmalarında terörizme karşı savaş ilan etmiştir (war on terror).[11] Ardından 2002 tarihinde "Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi" başlıklı yeni bir belge yayınlanmıştır. Bu stratejinin temelini "önleyici meşru müdafaa" oluşturmaktadır. ABD, kendisi için tehdit olarak algıladığı durumlarda kuvvet kullanımına başvuracağını, bu kuvvet kullanımı için herhangi bir fiili saldırı beklemeyeceğini duyurmuştur. Afganistan ve Irak müdahaleleri bu karara bağlanabilir.

ABD Bush doktrinini önceleyerek yıllardır dünyanın çeşitli yerlerine müdahale hakkı olduğunu iddia etmektedir. Bu doktrin yansımaları günümüzde de görülmektedir. Bush Doktrini'nin kullanılmadığı Suriye konusunda ise "davetle müdahale" kartı kullanılmış ve ABD'nin Suriye'deki varlığı meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

11 Eylül sonrası gelişen ve aslında güvenlik problemi olarak inşa edilen terörizmle mücadele, ABD iç kamuoyunda Irak müdahalesinde büyük destek görmüşken son yıllarda Trump'ın da "ABD vatandaşları neden uzak coğrafyalarda ölüyor?" söylemi ile desteğini kaybetmeye başlamıştır. Bu durumda "ABD'nin terörizmle dışarıda yürüttüğü mücadele bitti" yorumu yapmak yanlış olacaktır. ABD'nin güvenlik politikaları değişime uğramamakla birlikte mücadele şekli değişmektedir. Bu değişimin başında da "hibrit savaş" kullanımı gelmektedir. ABD artık uzak coğrafyalara kendi askerini göndererek mücadele etmek yerine bölgesel ortaklıklar kurarak buradaki yerel güçlere eğitim ve silah temini sağlamaktadır. Bu ABD için daha düşük maliyetli olmakla birlikte iç siyasetinde de etkili bir yöntemdir. Bu ortaklıkların en büyüğü ise yanı başımızda yer alan ve yıllardır mücadele ettiğimiz PKK terör örgütünün Suriye yapılanması YPG/PYD ile yapılmıştır. ABD kendi güvenliğini sağlamak amacıyla çıktığı bu yolda eli kanlı diğer örgütlerle iş birliği kurmakta ve başka devletlerin ulusal güvenliğine zarar vermektedir. Bunu yaparken de hegemon güç olarak uluslararası hukuku kendine göre yorumlamaktan çekinmemektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası gelişen dünya düzeni klasik mücadele yöntemlerini ve düşman algısını derinden sarsmıştır. Dünyanın her yerinde konvansiyonel mücadelelerden kaçınma başlarken asimetrik mücadeleler ve hibrit savaşlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu mücadelelerin merkezinde de Soğuk Savaş'tan galip çıkan ABD ve terör örgütleri yer almaktadır. El Kaide, akabinde DAESH gibi terör örgütleri "Biz-Onlar" söyleminde düşman kategorisine ABD'yi

koymuştur. Çoğunlukla radikal dini örgütlerin hedef aldığı ABD ise bu mücadelelerini/müdahalelerini meşrulaştırabilmek adına Bush Doktrini'ni ortaya çıkarmıştır.

Bush Doktrini'nin temel prensibi Vietnam Savaşı sonrasındaki prensiple eş değerdir. ABD "Tekrar Vietnam olmasın." diye hareket ederken 2001 sonrası "Tekrar 11 Eylül olmasın." fikrini benimsemiştir. Bunu engelleyebilmek için de kendisine tehdit olarak algıladığı durumlarda saldırı fiilinin gerçekleşmesini beklemeden müdahale etme kararı almıştır. Önleyici meşru müdafaa olarak adlandırılan bu karar, başta ABD kamuoyundan destek görmüş ve bu zamana kadar gelmiş olmakla birlikte artık yeterli desteği görmediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun sonucu olarak ABD Bush Doktrini'ni tamamen kenara koymamakla birlikte mücadele modelinde birtakım değişikliklere gitmiştir. Örneğin Suriye'deki varlığı Irak devletinin daveti üzerine DAESH'le mücadele kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca bu mücadelelerde artık bölgesel güçlerden yararlanarak hibrit savaş yürütmektedir. ABD benimsediği bu yeni yaklaşımla kendi çıkarlarını ön plana koymakta ve diğer devletlerin terör örgütü ilan ettiği yapılanmalarla iş birliğine gitmektedir. Bu iş birliğinin başında YPG/PYD yapılanması yer almaktadır. ABD'nin NATO müttefiki olan Türkiye tarafından terör örgütü olarak kabul edilen bu yapı, ABD'nin çıkarları doğrultusunda meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, ABD'nin güvenlik anlayışındaki değişimin aslında güvenikleştirme kapsamındaki değişim olduğu görülmektedir. Önceleri terör bir güvenlik meselesi ve ABD'ye yönelik bir tehdit olarak görülmezken 11 Eylül sonrasında bu algının değiştiği açıktır. Güvenikleştirme teorisi doğrultusunda kamuoyuna bu fikir ve yeni tehdit kavramları empoze edilmiştir. Halk; radikal terör örgütlerinin Amerika'nın geleceğini tehdit ettiği ve hâkim güç olarak bu gidişata bir dur demesi gerektiği fikrine ikna edilmiştir. Politik elitler geliştirdikleri stratejiler ile bu olguyu desteklemiştir. Örneğin Amerika'nın Irak müdahalesi halktan büyük destek görmüştür.

Tüm bu süreçler dikkate alındığında, konu kendi çıkarları olduğunda ABD'nin sistemdeki konumunu ve gücünü kullanarak uluslararası hukuku kendi çıkarları doğrultusunda yorumladığı ve uygulamaya çalıştığı çok net bir gerçektir. Ancak saldırılarının bir dayanağı olarak sıklıkla arkasına sığındığı bu hakkı, benzer durumdaki başka ülkeler de kullanmak istediğinde şiddetle karşı çıkmaktadır. Örneğin Türkiye'nin uluslararası hukuka uygun bir şekilde yürüttüğü terörle mücadele operasyonlarını kınamakta ve karşı bir tavır takınmaktadır. Müdahalede bulunduğu bölgelere barış ve özgürlük götüreceği vaadiyle yola çıkan Amerika'nın eylemleri ise dünya kamuoyunca bilinen bir gerçektir.

Bu kapsamda söylenilebilir ki; uluslararası hukuk çerçevesinde düzenlenen ve öngörülen kimi kararlar, reel-politikte işlerliğini yitirmekte ve uygulama alanı bulamamaktadır. Hem hukuki boşluklar hem de mevcut gücünden cesaret alan ABD sıklıkla bu avantajı kendi lehine kullanmaktadır.

Kaynaklar:

- [1] War on terror/terrorism (Terörizmle savaş) kavramı ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası terörizme karşı uluslararası düzeyde başlattığı mücadeleye denilmektedir. Makalede kavram orijinal haliyle kullanılacaktır.
- [2] <https://www.start.umd.edu/gtd/>
- [3] Fahir Armaoğlu, 20.yüzyıl Siyasi Tarihi, (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2012), ISBN: 978-9944-148-60-3
- [4] Stanford CISAC, Al Qaeda, Erişim tarihi 03.09.2020, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/al-qaeda#text_block_13293
- [5] Stanford CISAC, Al Qaeda, Erişim tarihi 03.09.2020, https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/al-qaeda#text_block_13293
- [6] Shultz, R.,Vogt,A., “It's war! fighting post-11 september Global terrorism through a doctrine of preemption”, Terrorism and Political Violence 15, Nu 1 (2003): 1-30, DOI: 10.1080/09546550312331292947
- [7] Shultz, R.,Vogt, a.g.m.
- [8] Yusuf Özer, “Savaşın değişen karakteri: teori ve uygulamada hibrit savaş”, Güvenlik Bilimleri Dergisi 7, Sayı 1 (2018), 29-56, DOI:10.28956/gbd.422724
- [9] Krebs, V.E., “Mappingnetworks of terroristcells, Connections”, 24, Nu 3 (2002): 43-52
- [10] ODNI Factsheet, Erişim tarihi 03.09.2020, https://www.dni.gov/files/documents/FACTSHEET_ODNI_History_and_Background_2_24-17.pdf
- [11] Fatma Taşdemir, “Uluslararası anarşiye giden yol: uluslararası hukuk açısından önleyici meşru müdafaa hakkı”, Uluslararası Hukuk ve Politika 2, Sayı 5 (2006): 75-89

Çin'in Barışçıl Yükselişinde Ortadoğu'nun Yeri

Şeyma Kızılay*

Büyük ve köklü bir imparatorluk geçmişi bulunan Çin, 1949 yılında Mao Zedong önderliğinde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) adını alarak uluslararası alanda yıllar içerisinde etkisini artıran bir aktör haline gelmiştir. Ülke içi dinamiklerle birlikte konjonktürel gelişmelerden de oldukça etkilenen ve dış politikasını şekillendiren Çin, özellikle 2000'li yıllarda uluslararası alanda yükselişe geçmiş ve güçlenmiştir. Bu çalışmada Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından tehdit olarak görülen bu yükselişte büyük güçlerin bir mücadele alanı olarak Ortadoğu coğrafyasının oynadığı rol incelenecektir. Çin için Ortadoğu ticari partnerlerin bulunduğu bir alan olmakla birlikte bölgedeki enerji kaynakları, Arap-İsrail sorunu, Arap Baharı gibi faktörler Çin dış politikasını etkilemektedir. Barışçıl yükseliş konsepti ve Kuşak-Yol Projesi stratejilerinde Ortadoğu Çin için önem teşkil etmektedir. Ortadoğu'nun Çin'in politikalarındaki yerine geçmeden önce Çin dış politikasına kısaca değinelim.

Çin Dış Politikasının Temel Dinamikleri

Çin'in uluslararası alanda aktif bir aktör olarak kendini göstermeye başlaması 1970'li yıllarda gerçekleşmiştir. 1971 yılında Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde Çin'in tek meşru temsilcisinin ÇHC olduğunun kabul edilmesiyle Çin uluslararası alanda resmen tanınmış ve uluslararası ilişkilerde aktif olmuştur. Dış dünyaya açılmaya başlayan Çin çok yönlü bir dış politikaya yönelerek küresel ve bölgesel aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesine dikkat etmiştir.[1] Çin dış politikasında belirleyici etken olan unsurlardan ilki; Konfüçyüs geleneğidir.[2] Bu gelenek kapsamında kendi kendini yönetmenin erdemi ve başkalarının iç işlerine karışmama prensibi benimsenmektedir. İkinci olarak sosyalizm öne çıkmaktadır. Çin dış politika uygulamalarında kolektivist anlayışın yansımaları görülmektedir. Üçüncü olarak ortak geçmiş olgusu Çin için önemli bir unsur olarak dış politikada belirleyicidir. Aynı zamanda ABD'nin uluslararası alandaki hegemon pozisyonu ve etkinliğinden duyulan rahatsızlık da etkilidir.[3]

Çin dış politikasının temeli ise 1950'li yıllarda ortaya konulan "Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi" konseptidir. Bu ilkeler; ülkelerin toprak bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı gösterme, başka ülkelerin iç işlerine karışmama, karşılıklı saldırmazlık, ortak çıkar doğrultusunda işbirliği ve barış içinde birlikte yaşamak olarak belirtilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Çin dış politikasında temel hedefler; ekonomik modernleşme, gelişme ve barışçıl yükseliş olmuştur. Çin gelişiminin ve yükselişinin bir tehdit olmadığını aksine bir fırsat olduğunu ifade ederek, ülkelerin güvenlik endişesi yaşamamaları gerektiğini belirtmiştir. Günümüz dünyasında ise siyasi istikrar ve ekonomik büyüme Çin'in temel dış politika hedeflerini oluşturmakta olup Çin'deki yönetimin istikrarına zarar verecek ve içerdeki ayrılıkçı hareketleri etkileyerek onları destekleyecek bir uluslararası ortamdan uzak durmaya dikkat edilmektedir.[4]

2000'li yıllarda Çin dış politikasında "Barışçıl Yükseliş" kavramında çok sık söz edilir olmuş Çin bölgesel ve küresel güçlerle kurduğu ekonomik ilişkiler ile yükselen güç olarak

* Doktora, Bursa Uludağ Üniversitesi, Ortadoğu Çalışmaları, kizilay.eylul@gmail.com

tanımlanmıştır. Özellikle ABD başta olmak üzere kimi çevrelerce tehdit olarak görülen bu yükseliş Çin'in artırdığı etkisini "barışçıl" tanımlaması ile sevimli göstermeye çalışması olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar bu yükselişin ne derece "barışçıl" olduğu bir tartışma konusu olsa da genel anlamda söylemsel pratikler kapsamında "barışçıl" olarak değerlendirilmektedir.

Çin Dış Politikasında ve Barışçıl Yükselişte Ortadoğu

Modern tarihlerinde Batı sömürmesine olan karşıtlık konusunda aynı denklemde bulunan Ortadoğu ve Çin temel olarak ekonomik düzlemde ilişkiler kurarak yakınlaşmışlardır. Ortadoğu'yu Çin için önemli hale getiren etkenler arasında en önemli unsuru enerji oluşturmaktadır. Petrol konusunda kendisine yeten Çin sonraki yıllarda dışa bağımlı hale gelmiş, bu nedenle Ortadoğu'nun önemi Çin nezdinde artmıştır. Aynı zamanda bölge ile gerçekleşen silah ticareti ve artan yatırımlar da Ortadoğu'yu önemli kılmaktadır.[5]

Çin ile bölge ülkelerinin ilişkilerini geliştirmesinde 1955 tarihli Bandung Konferansı etkili olmuştur. Soğuk Savaş'ın devam ettiği dönemde 20 Asya ve Afrika ülkesinin katıldığı konferansta bağlantısızlar hareketinin temelleri atılmış ve kabul edilen bildiri de sömürgecilik karşıtlığı, dünyada barış ve işbirliğinin geliştirilmesi konularına yer verilmiştir. 1956 yılında meydana gelen ve Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini açıklaması üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a karşı hareket gerçekleştirmesiyle büyük sonuçlara sebep olan Süveyş Krizi sırasında Çin, 1949'da kuruluşunun ardından ilk diplomatik ilişki kurduğu bölge ülkesi olan Mısır'ın yanında yer almıştır. 1956 yılında Mısır ÇHC'yi tanıyan ilk Arap ülkesi olmuş ve iki ülke arasında ilk resmi temaslar sağlanmıştır.[6] Bu dönemlerde bölge ülkelerinin Batı emperyalizmi ile olan mücadelesini destekleyen Çin, Arap dünyası ile ilişkilerinde; tarafsızlık politikaları ve barış yanlısı uygulamaların desteklenmesi, Arap ülkelerinin iç işlerine karışılmasını önlemek ve herhangi bir işgalin yaşanmaması, bölge ülkeleri arasındaki sorunların çözümlerinde barışçıl yöntemlerin uygulanabilmesini sağlamak ilkeleri temelinde hareket etmiştir.[7]

Çin'in temel dış politika hedeflerinden olan ekonomik büyüme ve istikrarda temel parametre olarak öne çıkan ham madde ve enerji ihtiyacı ve bunun makul fiyatlarla sağlanması kapsamında Ortadoğu ülkeleriyle kurulan ilişkilerin önemi artmıştır. Kuveyt, İran ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin, Çin'e giren petrolün büyük oranını oluşturması Çin'in dış politikalarında Ortadoğu'yu üst sıralara taşımasını sağlamıştır. Bölgede emperyal bir geçmişinin olmaması, Batı ve ABD'ye karşı dengeleyici güç olarak görülmesi, ekonomik ortaklık ve işbirliği söylemleriyle bölge ülkelerinin ticari bir partner olarak gördüğü Çin ile kurulan ilişkiler Çin'in daha etkili adımlar atmasına etki etmiş ve neden olmuştur. Özellikle İran, Mısır ve Suudi Arabistan ile enerji nedeniyle ilişkilerini geliştiren Çin, 2009 yılında ABD'nin önüne geçerek Suudi petrolünün en büyük alıcısı durumuna gelmiştir.[8] Aynı zamanda sorunların barışçıl çözümünü ve işbirliğini savunan Çin'in Filistin-İsrail konusunda Arap ülkelerini destekleyen ve sorunda 1967 öncesi sınırların temel alındığı, başkentin Doğu Kudüs olarak kabul edildiği bir çözümü desteklemesi onu Arap ülkeleri nezdinde Batı'ya ve ABD'ye göre öne geçirmiştir.

Ortadoğu'yu Çin açısından önemli kılan diğer unsur Kuşak Yol Girişimi ile bölgenin jeostratejik öneminin daha değerli hale gelmesidir. Petrolün ulaşımında ABD egemenliğinin bulunduğu Basra Körfezi, Hint Okyanusu, Malacca Boğazı gibi noktaların kullanılmak zorunda kalınması jeopolitik olarak Çin için risk içermiş ve Kuşak Yol Girişimi'nde (Belt and Road Initiative-BRI) bununla ilgili çabalar gözlenmiştir. Xi Jinping döneminde ortaya atılan, Çin ile Avrupa'nın denizden ve karadan bağlanmasını ve kıtalararası hızlı dolaşımı amaçlayan proje sayesinde Orta Asya, İran ve Türkiye üzerinden karayoluyla; Hint Okyanusu, Kızıldeniz ve Akdeniz üzerindeki liman kentlerinin kullanılması ile denizden bağlantı sağlamak amaçlanmıştır. Barışçıl yükselişin ticari ve ekonomik ayağını ifade eden projenin diğer bir amacı ise ekonomik olarak büyük bir faaliyet olan bu girişimle ABD'nin baskın olduğu uluslararası alanda etki oluşturmaktır. Projenin geçtiği ülkeler ile kurulacak olan ilişkiler Çin'in ABD etkinliğinin azaltılması amacına da hizmet etmektedir.[9]

Kuşak Yol Projesi'yle ve dolayısıyla Çin'in çıkarlarıyla ilgisi bulunan önemli Ortadoğu gelişmesi 2010'da başlayan Arap Baharı süreci olmuştur. Temel dış politika çizgisi kapsamında ülkelerin iç işlerine karışmama prensibine önem veren ve kendi iç işlerine karışılmasını istemeyen Çin açısından hem Ortadoğu bölgesinde hem de küresel düzeydeki etkileriyle, uluslararası ilişkilerde dönüm noktası olarak görülen Arap Baharı süreci dış politikada belirleyici faktörlerden biri olmuştur.

Bölge ülkelerindeki istikrarsızlıklar Kuşak Yol Projesi'nin güvenliğini etkilemektedir. Diğer yandan ulusal çıkarların sürdürülmesine dikkat edilmiştir. Suriye'de iç karışıklıkların çıkması Çin'in bu ülkeyle olan askeri işbirliği mevzusunda önem teşkil etmiştir. Suriye'deki sorunların çözümü konusundaki önerileri Çin'in temel politik hedefleri doğrultusunda olmuş ve ülkenin geleceği konusunda halkın dikkate alınmasını, barışçıl çözümü ve ulusal uzlaşmayı desteklemiştir. İstikrarsızlığın Çin açısından riskleri bulunmakla birlikte Suriye'deki olası bir yeniden yapılanma süreci Çin'e ekonomik fırsatlar sunacağı için rejimle kurulan ilişkiler koparılmayarak ileriki dönemler için ortak olma hali devam ettirilmeye çalışılmaktadır.[10]

Başlarda pek önemsenmeyen bu halk hareketlenmelerine yönelik Çin'in bakışı, Mısır ve Tunus'ta var olan yönetimlerin devrilmesi sonucu farklılaşmıştır. Kendi içinde internet hareketlenmelerinin ortaya çıkmasıyla Çin'de "Mısır" ve "Kahire" kelimelerinin internette aranması yasaklanmıştır. Bu durum Çin'in kendi içinde de bu tarz hareketlenmelerin oluşmasından duyduğu endişeyi göstermekteydi. Aynı zamanda böyle zor süreçlerin yaşandığı bir dönemde Çin'in bölge ülkeleri tarafından nasıl algılandığını ortaya koyan gelişme Suriye'de yaşananlara karşı alınan tavırlarda kendini göstermiştir. Arap Baharı'nın iç savaş etkisi yarattığı Suriye'de İran ve Suudi Arabistan farklı görüşleri dolayısıyla karşıt taraflarda yer almış, fakat Çin'in ekonomik işbirliği içerisinde olduğu bu iki ülke rakip olmalarına karşın Çin ile olan ortaklıkları olumsuz etkilenmemiştir.[11]

Ortadoğu ile ilişkileri ve bölgeye yönelik politikasında Çin'in dikkate aldığı bir husus da içinde barındırdığı, Müslüman nüfusun bulunduğu Sincan Uygur Özerk Bölgesi'dir. Ortadoğu'daki radikal hareketler, ayrılıkçı politikalar Çin'de bölgeyi kontrol etme isteği uyandırmaktadır. Rusya ve ABD gibi küresel güçlerin bölgedeki etkinlikleri Ortadoğu'daki

radikal hareketleri kontrol etmek ve bölgede nüfuz oluşturmak konusunda Çin'i tetiklemektedir.

Değerlendirme

Saldırganlıktan uzak olma, barışçıl politikalar izleme, işbirliği ve iletişim odaklı ilişki geliştirme, ülke bütünlüğü ve iç işlere karışılmaması ilkelerini içeren ve ekonomik gelişme odaklı olan, uluslararası alanda yükselme politikasında Çin, Ortadoğu gelişmeleri karşısında ilkelerine yönelik uygulamalarda bulunmuş ve enerji transferi odağında bölge ülkeleriyle ticaret ağırlıklı ilişkiler geliştirmiştir. Bu minvalde bölgenin istikrarı ve denge Çin'in enerji ticareti açısından oldukça önemli. Bununla birlikte meydana gelen halk hareketlerinin ve ayrılıkçı faaliyetlerin kendi coğrafyasına yansımalarından duyduğu endişe Çin'in politikalarına etki eden bir unsur olarak kendini gösteriyor.

Ortadoğu ile ilişkiler ve bölgeye yönelik politikalarda iki temel öneme çıktığı görülmekte. Enerji ve enerji güvenliği bu temel ilk unsur. Enerji arzının sağlanmasında ulaşım güvenliğine dikkat edilmesi, ulaşım yollarının bölge hareketliliklerinden olumsuz etkilenmemesi Çin açısından hayati öneme sahip. Barışçıl yükseliş stratejisinde ekonomik gelişmenin üst seviyede tutulduğu Pekin yönetiminde ekonomik gelişmenin önünü kesecek olumsuzlukların meydana gelmesi Çin halkının refahının bozulması, ordu modernizasyonunun durması ve hatta rejimin devamlılığını tehdit demek. Dolayısıyla enerji Çin için yalnızca ekonomi anlamına gelmiyor. Bu durum Ortadoğu'nun Çin nezdindeki stratejik önemini oldukça artırıyor.

Bölgeye yönelik politikalarında Çin açısından ikinci temeli Kuşak Yol Girişimi oluşturuyor. Önemi, etkisi, kapsamı ve amaçları bakımından önem teşkil eden proje ile barındırdığı geçiş yolları sayesinde Ortadoğu'nun jeostratejik konumu Çin dış politikası ve çıkarları noktasında değerli hale gelmiştir. Dolayısıyla bu noktaların güvenliği de artık Çin için daha önemli.

Bu iki temele son zamanlarda üçüncü bir unsur daha eklemek mümkün. Ortadoğu'da küresel güçlerin rekabeti ve etkinliği Çin'i bu konuda da hareket etmeye yönlendirdi. ABD ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzu ve bölge istikrarına olan etkisi yükselen bir güç olarak Çin'i bu konuda politika oluşturmaya yönlendirmiştir. Aynı zamanda barışçıl yükselişle Çin dünyada etkili bir güç olma amacı da taşımaktadır. İnsani yardımları, ekonomik yatırımları ve işbirlikçi söylemleri Ortadoğu ülkelerince müdahalesizlik vurgusu yapan Çin'i öne çıkarıyor ve ülkenin olumlu imajına katkı sağlıyor. Diğer güçlerden farklı olarak askeri unsurlarla değil ekonomik faktörlerle hareket etmesi de bölgesel güç Çin algısındaki olumlu etkenlerden biri.

Kaynaklar:

[1] Halil Kürşat Aslan, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", *Akademik ORTADOĞU*, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s. 32.

[2] Konfüçyüs geleneği; Çin kültüründe kadim bir gelenek olan bu anlayış politik ahlak sistemi olarak nitelendirilmekle birlikte barış toplumu oluşturmayı hedefleyen bir siyasal sistem olarak tanımlanmaktadır. Ahlak anlayışını iyilik/erdemlilik ve bilgi ile uyumun

sağlanabileceği iki temele dayandıran Konfüçyüsçülük erdem ve ahlaka önem vermektedir. Çin'in tarihinde varlığını yıllardır sürdüren bu öğreti ülkenin dış politika duruşuna da etki etmektedir. Sosyal uyum, barış içinde yaşama prensiplerini içeren ilkeleri içeren dış politika stratejileri öğretilerden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemre Pekcan, Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arası Çin-ABD İlişkileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 71, No 4, 2017, 1127-1155.

[3] Aslan, a.g.m.

[4] Çağdaş Üngör, "Çin ve Ortadoğu: Geleceğin Küresel Gücü Bölgeye Nasıl Bakıyor?," Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları Arap Baharı ve Sonrası, Ed. Tarık Oğuzlu ve Ceyhan Çiçekçi, Nobel Yayınları, 2019, s. 88-89.

[5] Michael Singh, , "Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Uprisings", *The Washington Institute for Near East Policy*, December 2014, s.1.

[6] Massoud Daher, "China and the Middle East: Establishing a New Partnership", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, Vol. 3, No. 1, 2009, s. 18.

[7] Giray Fidan, , "Çin-Arap Dünyası İlişkileri: Eski Köye Yeni Adet", *21. Yüzyıl*, Sayı 27, Mart 11, s.56.

[8] Üngör, a.g.e.

[9] Fatma Şura Bahsi Koçer, "Çin'in İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol", *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, Vol 5, Issue: 17, 2019, 622.

[10] Hatice Çelik, Çin'in Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim, *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 25, Sayı: 97, 2020, s. 44-45.

[11] Üngör, a.g.e.

Bush Doktrini: 11 Eylül'ün Gölgesinde Amerikan Dış Politikasındaki Mutlak Hegemonya Araçları

Selma İmamoğlu*

“Bugünün uluslararası sistemi güç dengesine göre değil, Amerikan hegemonyasına göre kurulmuştur...”[1]

11 Eylül 2001 tarihinde terör örgütü El-Kaide bağlantılı olduğu iddia edilen 19 militan aynı saatlerde kalkış yapan dört yolcu uçağının kontrolünü ele geçirdi. Uçaklardan ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine, üçüncüsü Amerikan Savunma Bakanlığı (Pentagona)'na, dördüncüsü ise Pensilvanya eyaletindeki bir tarlaya düşürüldü.[2] Yaklaşık 3000 kişinin hayatını kaybettiği bu trajik olay Amerikan topraklarında 7 Aralık 1941 tarihindeki Pearl Harbour'dan sonra ilk defa, üstelik ondan daha büyük etki uyandıran bir saldırı olarak tarihe geçti. Bu saldırılar ile hem tarihinde topraklarında böyle bir tehdit görmeyen Amerikan halkının hem de uluslararası kamuoyunun korku ve kendini güvende hissetmeme durumuna neden olan bir güvensizlik ortamının hakim olduğu yeni bir dönem başladı.

Bu saldırılardan bir yıl sonra, 20 Eylül 2002'de, Amerika Başkanı George W. Bush tarafından yürürlüğe konulan Yeni Amerikan Güvenlik Stratejisi ile Amerika'nın 50 yıllık dış ve güvenlik politikasını yeni bir stratejik konseptte oturtan plan yayınlandı. Bush Doktrini olarak bilinen bu plan, Amerikan güvenlik politikasını ilgilendirdiği kadar uluslararası güvenliği de ilgilendirmekte idi. O güne kadar karşılaşılmamış tehdit ve tehlike ile karşı karşıya olan bir devletin terörle mücadelede kullanacağı araçların da saldırılarla beraber geliştirilip zenginleştirilmesi kaçınılmazdı. Şüphesiz bu araçların küresel düzeyde etkin ve etkili olması gerekirdi. Dolayısı ile ABD küresel barış ve güvenliği tehdit eden bu saldırılara karşı mücadeleyi ulusal değil uluslararası boyuta taşımayı amaç edinmekte idi.

Her ne kadar Bush sonrası -özellikle 2008 yılında başkan seçilen Barack Obama'nın-başkanların Amerikan dış ve güvenlik politikasında kullandıkları araçların değiştiği[3] iddia edilse de, Bush Doktrini'nde yer alan 'haydut devletlere[4]' karşı politikalar hala bugünkü Amerikan dış politikasının temel taşlarındandır. Obama'nın, Bush'un 'terörizmle savaş' stratejisinin yerine zorlayıcı diplomasi (coercive diplomacy)[5] retorikini seçmiş olması kendi başkanlığının 'savaş yöntemi' olarak görülmüştür.[6] 2016 yılında olaylı bir seçim ile Başkan olan Donald Trump yönetiminin de Doktrin'de temelleri çizilen tek taraflı hareket ederek uluslararası hukuku yok sayan girişimlerde bulunabilme ve yaptırım kararı alabilme yetisini son derece agresif bir tutumla kullanabildiği görülmektedir. Dolayısı ile 11 Eylül saldırılarının on dokuzuncu yılında Trump yönetimi aynı zamanda Amerika'nın Doktrin ile meşrulaştırılan hegemonyasının devamlılığı konusunda da bilgi vermektedir. Trump'ın, 2015 yılında 'haydut devletler' kapsamında olan İran rejimi ile Obama yönetimi arasında uzun süren müzakereler sonucunda neticelendirilen İran Nükleer Anlaşmasını 2018 yılında tek taraflı olarak iptal ettiğini açıklayarak,[7] Amerikan hegemonyasının mutlak hale gelmesine

* Doktora, Durham Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, selmaimamoglu@hotmail.com

engel olduğunu düşündüğü çok taraflı işbirliklerinden çekilme serbestiyasının devam ettiğini de göstermiş olmaktadır.

Bu anlamda, bu çalışma, başkan değişikliklerine rağmen, Amerikan dış ve güvenlik politikasının evrilerek mutlak hegemon olma yolunda devamlılık halinde olduğunu ve dış politika seçimlerinin konjonktürel olarak mümkün araçlarla zenginleştirildiğini Bush Doktrini üzerinden inceleyecektir. Bunu yaparken Amerika'nın modern tarihi boyunca bir hegemon rolü oynadığını ancak bu rolünün uzun ömürlü ve mutlak olabilmesi için hegemon dışındaki aktörlerin ya hareket alanlarının sınırlandırılmasının ya da bir hegemon ihtiyacı zorunlu hale getirilmesinin gerekliliği vurgulanacaktır. Bu çalışmada, bu gerekliliğin, hegemonik gücün davranışlarının iyicil (benign) hegemonyadan mutlak (absolute) hegemonyaya doğru bir kayma olduğu iddia edilecektir. Daha sonra, hegemonun mutlak gücünden bahsedebilmek için gerekli olan 'korku'nun küresel anlamda hissedilebilmesini sağlayan 11 Eylül saldırılarının bir katalizör görevi gördüğü iddiası üzerinde durulacaktır. Bu anlamda, ABD'ye, zamansız ve mekansız olan yeni düşmana karşı tanımlanmayan sınırsız güç kullanımı yetisinin verildiği Bush Doktrini'nin üç ana unsuru; çok taraflılığa karşılıklık, olası-olasılıklı askeri strateji ve mutlak doğru ve iyinin Amerikan değerleri olduğu belirtilecektir.

İyicil Hegemonyadan Mutlak Hegemonya Arayışına

Uluslararası alanda sistemsal bir kaymanın yaşandığı Soğuk Savaş sonrası on yıllık dönemde insan hakları, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, küreselleşme olgularının ön plana çıktığı yeni dünya düzeninde ABD'ye biçilen rol sistemin asayişini sağlamak olmuştur. Karşılıklı rızaya dayanan bu rol, hegemonun gücünü ve etkisini genişletmek için diğer devletlere ve aktörlere tanıdığı hareket kabiliyeti ve ortak iyiyi gözeterek diplomasi taktiğini tercih etmesi iyicil hegemonya (benign hegemony) olarak adlandırılır.[8] Ortak iyi mantığı, hegemonun diğer devletlerin ekonomik ve siyasi işbirliği içerisine girebilecek olmasına izin vermesiyle bütün devletlerin kazanç sağlayacaklarını varsayan bir mantıktır. Fakat, devletlere tanınan bu hareket serbestiyası zaman içerisinde hegemonun üstünlüğünün aşınmasını kaçınılmaz kılar. Çünkü tek kutuplu sistem kendi içinde kendi sonunu getirebilecek yapı taşları içerir. Örneğin, iyicil hegemon diğer devletlere varlıkların ve teknolojinin dağılmasının yolunu açarak yeni ve büyük güçlerin ya da kutupların oluşmasına olanak sağlayarak görece ekonomik olarak gücün de el değiştirmesine sebep olur.[9]

Dolayısıyla ile Soğuk Savaş sonrası on yıllık zaman dilimindeki uluslararası sistemi tek kutuplu sistem olarak tanımlamaktan ziyade iyicil hegemon olarak betimlemek daha doğru olacaktır. Çünkü henüz olgunlaşmamış ya da istikrar arayışında olan bir hegemon ile zenginliğin ve teknolojinin olanak sağladığı bir sistemde büyüme potansiyeline sahip güçler arasındaki boşluğun daralma ihtimali mümkün olduğundan; tek kutuplu sistemden bahsetmek ya da uzun süreli olabileceğini iddia etmek doğru olmayacaktır.[10]

Bu çalışma, hem literatürün ağırlıklı olarak kabul ettiği şekilde hem de anlam karmaşasına sebep olmamak için tek kutuplu yapının, dönemin güç dağılımını en iyi karakterize eden kavram olduğunu kabul eder. Fakat, bu çalışmanın seyri boyunca hegemonya kavramı ile Amerika'nın dış politika tercihlerini, bu tercihlerde kullandığı araçlar ile devamlılık ya da değişim konseptini en iyi anlatabilecek kavram olduğu vurgulanacaktır. Çünkü, daha açık

ifade etmek gerekirse, tek kutuplu bir sistemde hegemon devlet arayışına ihtiyaç olmazken, bir hegemonun ortaya çıkması için tek kutuplu sistem gereklidir.[11] Soğuk Savaş döneminden sonra ABD'nin tek kutup olarak vücut bulması, kendisine karşı oluşabilecek herhangi bir tehditin olmaması ya da olabilecek tehditi dengeleyecek yeterli kapasiteye sahip olmasıdır. Ekonomik anlamda Almanya ve Japonya'nın, askeri anlamda Rusya'nın varlığı yadsınamazken; Bush Doktrini ile bu ülkeler arasında sadece ABD'nin bahsedilen alanlarda kuvvet kullanma yetkisinin varlığı dahi bir hegemonun söz edilebilirliğini göstermektedir.[12]

Açıkçası, tek kutupluluğun yaşam süresinin kısıtlı ve riskli olduğu bir sistemde, ABD uluslararası sistemdeki yerini her anlamda kuvvetlendirip rolünün sürekli hale getirilebilecek yeni yaklaşımlara gereksinim duymuştur. Amerika'nın saldırılar öncesi dönemde, 2000 yılındaki büyüme hızı %3,8 iken, bu oran İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk defa hızlı bir düşüşle 2001 yılında %0,3'e gerilemiş ve bu gerileme devam etmiştir. Bu bağlamda, dünya ekonomisinin yaklaşık %40'ını sağlayan ABD'nin 11 Eylül öncesi resesyona girmesi hegemonun ekonomi ayağını zedelemiştir.[13] Bu açmazı gidermek için 1997 yılından itibaren ABD'de önleyici müdahalelerden, askeri doktrinde yapılması gereken değişikliklerden, NATO'nun görev tanımının genişletilmesinden, Irak'a karşı sert tavır kullanılması gerektiğinden bahsedilmeye başlanmıştır. İran, Irak ve Kuzey Kore'den kaynaklanan olası kıtalararası füze tehdidinin varlığından söz edilerek "füze kalkanı projesi"nin temeli oluşturulması gerektiği vurgulanmıştır.[14]

Yine bu amaç doğrultusunda, 2001'de yönetime gelecek olan yeni-muhafazakar (neocon)[15] ekip, 1997 yılında ilan ettikleri "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi"yle[16] dönemin Başkanı Clinton eleştirilerek Amerika'nın küresel liderliği elde etmesinin şart olduğunu iddia etmişlerdir. Irak ve Afganistan'a müdahale edilmesi gerektiği, bölgede istikrarı zedeleyen İran ve Suriye'nin etkisizleştirilmesi gerektiği, aynı zamanda müttefik İsrail'in desteklenmesi gerektiği ve askeri harcamaların arttırılması gibi daha somut politikaların yürütülmesi konusunu içeren bir uluslararası düzenin kurulması planlanmaktadır. Bu anlamda, Clinton'un da yeni-muhafazakarlarla ortak müşterekte bulunduğu görülmektedir: ABD'nin hegemon rolünü sabitlemek ve yeni bir hegemon adayının önüne geçmek için gerekirse rejim değişikliği, gerektiği yerde de kuvvet kullanımı ile bütün kontrolü kendi denetimi altına almak. Bu mutlak rol, böylece, ABD'ye kendisinin merkezinde olduğu uluslararası ekonomik ve siyasi sistem ve bu sistemin vermiş olduğu ayrıcalık ile diğer ülkelerin askeri, siyasi ve ekonomik kararları üzerinde baskın rol oynayarak veto hakkının olmasını sağlayacaktır.[17]

Yeni muhafazakarlar 21.yüzyılı 'Amerikan Yüzyılı' olarak tanımlayarak, 11 Eylül sonrası Amerikan dış politika retoriğinin de nasıl olacağı konusunda ipuçları vermişlerdir. 11 Eylül öncesi ABD'nin içinde bulunduğu hem yapısal hem de ekonomik sıkışmışlığının Bush Doktrini ile nasıl hareket alanı açılmış olduğunu doktrinin içinde geçen kavramlardan yola çıkarak incelenecektir. Aşağıda incelenecek olan bu stratejilerin hegemonun gücünün zenginleştirildiği ve mutlak bir hegemon arayışına doğru ilerlediği sonucuna varılmaya çalışılacaktır.

Yeni Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi : Bush Doktrini

11 Eylül saldırılarından bir yıl sonra yayınlanan 35 sayfadan oluşan Yeni Amerikan Ulusal Güvenlik Strateji belgesinin sunuş yazısında, 20. yüzyılda totalitarizm ile özgürlük arasında yaşanan mücadeleyi özgürlüğün kazandığı belirtilerek, 21. yüzyıldaki mücadelenin de özgürlükler mücadelesi olacağı ifade edilmektedir.[18] ABD'nin önemli bir güce sahip olduğu ve bu gücünü özgürlüğüne tehdit olarak algıladığı anti-demokratik güçlere karşı kullanılmaktan çekinmeyeceği belirtilmiştir. Bu hareketlerini temellendirdiği Doktrinin aşağıda sıralandığı gibi dikkat çeken üç önemli özelliği bulunmaktadır:

a) ABD'nin çok taraflılığa karşı pozisyon alabilirliği. 11 Eylül öncesi Amerikan yönetimi birçok çok taraflı anlaşmalardan çekilmiştir. Örneğin, Kyoto Protokolü'nün reddedilmesi, Anti-Balistik Füze Anlaşması(ABM)'nin feshi ve Uluslararası Ceza Mahkemesinden ayrılma bunlardan birkaçıdır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi(BMGK)'nin onayı beklenmeden yapılan 'Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu' da ABD'nin tek taraflı hareket edebilirliğinin göstergesidir.

b) Geleneksel tehdit-merkezli askeri savunma stratejisinden olanak-olasılık merkezli bir savunma anlayışına geçiş görülmektedir. Doktrinin getirdiği bu strateji ile teröre karşı, henüz bir tehdidin olmadan olası bir saldırı ihtimaline karşı askeri müdahalenin varlığı kabul edilmektedir. Böylece askeri müdahalelere zamansızlık ve mekansızlık özelliği de eklenmiş olmaktadır.

c) ABD'nin mutlak doğru ve iyinin kendisi olduğu anlayışıdır. Dini bazı değerlere atıf yapılarak, ABD'nin kendi doğrularını evrensel doğrular olarak dayatmanın önü açılıyordu. Batılı kurumların insanlık için en mükemmel yapıda kurumlar olduğu ifade edilmektedir. Bu kurumların, geri kaldığına inanılan toplumlara ihracı da Tanrı tarafından ABD'ye verilmiş bir görev olarak görülmektedir.[19]

Bush Doktrini, yeni düşman olarak tanımlanan terörizme ve anti-demokratik güçlere karşı savunma ve barış ihraç etme hedeflerine ulaşmak için demokrasiyi teşvik ve terörle savaş stratejisi olarak da öncülük savaş stratejisine dayandırılmıştır. Bunun için yukarıda da ifade edildiği gibi ABD'nin bu mücadelede gerekirse tek taraflı hareket edebileceği ifade edilmiştir.

Demokrasiyi Teşvik (Democracy Promotion) Stratejisi

Bush Doktrini'nin en önemli unsurlarından ilki demokrasiyi teşvik stratejisidir. Demokrasiyi teşvik stratejisi Amerikan kurucu anlaşmasında ve dış politika yapım sürecinde gömülü olan bir söylemdir. John Mearsheimer, yeni muhafazakar Bush Doktrini'ni 'dışli Wilsonculuk' olarak tanımlar. Mearsheimer bu teoriyi 'idealizm ve güç' olarak iki kollu sacayağına benzetir. Wilsonculuk sacayağının idealizm kolu iken, askeri güce yapılan vurgu da bu sacayağının dışleri olarak tanımlanır.[20]

Birçok Amerikan dış politika araştırmacısının da belirttiği gibi Amerika politika yapıcıları arasında ABD'nin ekonomik ve güvenlik çıkarlarının liberal değerler ve demokratik kurumlarını denizaşırı ülkelere yayılması gerektiğine inanılır.[21] Yeni muhafazakarlar bu inancı tam olarak somutlaştırarak Amerikan dış politikasının aktif bir şekilde demokrasi yaymak için çalışmak gerektiğini düşünür ve bu aktif politika Clinton tarafından izlenmediği

için neoconların eleştirilerine maruz kalmıştır. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ideolojik bir boşluğun henüz doldurulmamış olmasına bağlı olarak Amerikan dış politikasının demokrasi yayma fikri yeni bir ideolojik yaklaşım olarak araçlarından biri olabilirdi[22]. Yeni muhafazakar ideoloji, demokrasiyi en iyi hükümet biçimi olarak tanımak ve kendilerini bu hükümet biçimini dünyaya yaymaya adanmış Wilsoncu liberalizmin mirasçısıdır. Francis Fukuyama gibi bazı düşünürler demokrasiye doğru istikrarlı ve geri dönüşmez bir yol olduğunu iddia ederken bazı yeni muhafazakarların çok daha proaktif bir sorumluluk alması gerektiği düşüncesinin ağırlığı görülmektedir.[23]

Bu anlamda Irak'a yapılan müdahale tüm Ortadoğu bölgesinin demokratikleştirilme çabaları için atılan ilk adım olduğu söylenebilir. Dönemi boyunca bölgedeki bütün otoriter ve monarşik yönetimlerle iyi ilişkiler içinde olan Bush yönetimi, bu rejimlerin demokratik olmadığı iddiasıyla demokrasinin bütün hastalıklara iyi geleceğini iddia ederek bölgedeki artan terör tehditine karşı en iyi çözümün demokratik rejimler olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla Irak'a müdahalenin zahiri gerekçelerinden biri de Saddam Hüseyin'in devrilmesi ile Irak'ta demokrasinin yeşereceği ve sonrasında da bölge ülkelerinde devam edeceği inancı idi.

Aslında, Amerika'nın Saddam rejiminin devrilmesinden sonraki kurduğu bir başka hayal ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa ülkelerinde bir diktatörden sonra kurulmuş demokrasiler de gösterilerek Irak'ın da sonunun böyle olabileceği tahmin edilmekteydi. Hatta yeni muhafazakarlara göre Irak'ta ki muhtemel demokrasi teşviki ile tüm Orta Doğu bölgesine dönüştürücü bir etkiye sahip olacaktı.[24] 2003 yılında National Endowment için yaptığı konuşmasında Bush, Irak demokrasisi başarılı olacak ve bu başarı Şam'dan Tahran'a özgürlüğün her ulusun geleceği olabilir haberini gönderecekti.[25] Ortadoğu'da demokrasi ve özgürlüğün inşası için gerekirse kuvvet kullanılacak olması terörle ve radikal gruplarla mücadele edilmesi için önemli bir unsur olarak görülüyordu.

Önalıcı Savaş (Preemptive War) Stratejisi

Soğuk Savaş döneminde ABD'nin tehdit olarak algıladığı Sovyetler Birliği'ne karşı uyguladığı 'çevreleme' (containment) ve 'caydırma' (deterrence) politikaları, o dönemin şartlarına göre bakıldığında başarılı politikalar olarak nitelendirilebilecek düzeydedirler. Ancak 11 Eylül sonrası değişen tehlike ve güvenlik anlayışına göre Soğuk Savaş döneminde uygulanan bu stratejiler artık yeni dünya düzenine uymamaktadır. Nitekim gelinen aşamadaki tehditlerin asimetrik ve kaynağının bir devlet olmaması klasik yöntemlerle bu tehdidin bertaraf edilmesi yeterli olmamaktaydı. Tehdidin nereden ve ne zaman geleceği belli olmadığı gibi belirsizlik durumunda şok etkisi yaratacak tehditlerin oluşabilme ihtimali de çok yüksektir. Bu yaklaşıma göre, olası tehditin bir eyleme dönüşmesini beklemek doğru olmayacaktır. Nitekim, tehdit eyleme dönüştüğünde, karşılık verilecek zaman olmayabilir ya da bir karşılık verilebilecek kesin bir hedefin olmama ihtimali de vardır. Dolayısıyla ABD, kendisine karşı bir tehdidin varlığını tespit ettiğinde bunu derhal bertaraf etmesi gerekmektedir. Bu yaklaşıma terörizme örtülü ya da açıkça destek veren, terör örgütlerine maddi destek sağlayan, teröristleri sınırları içerisinde barındıran ve faaliyetlerine göz yuman devletler de dâhildir. Doktrine göre, bu ülkelerin sahip oldukları egemenlik hakları

topraklarına müdahale edilmesine engel değildir. Zira bu müdahale son derecede meşru bir hak olarak görülmektedir.

ABD eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger, Westfelyan dönemin koşullarının sona erdiğini ve dolayısıyla geleneksel ulus devlet kavramları ve egemenlik anlayışının artık değiştiğini iddia ederek devlet içi terörist örgütlenmelere ve devletin destek verdiği terörist gruplara dikkat çekmiştir. Teröristler ellerinde bulundurdukları modern teknoloji nimetlerinden yararlanarak hiçbir işaret ya da iz bırakmadan eylemlerini gerçekleştirme kapasitesindedirler. Dolayısı ile bu faaliyetlerde bulunan kişi ya da grupları sınırları içerisinde barındıran devletlerin egemenlik duvarının arkasına saklanmaları bu terörle savaş stratejisi ile imkansız hale gelecektir. Ancak, bir ulus devletin sınırları içerisinde hayat bulan bir terör tehdidi varsa, bu egemen devlete karşı askeri müdahale de masada olmak üzere önalıcı müdahalelerde bulunmak mevcut olan bir haktır.[26]

Doktrinde kullanılan önalıcı (preemptive) ve önleyici (preventive) müdahale kavramlarının, kimi zaman birbirlerinin yerine de kullanıldıkları için karışıklığa neden oldukları görülmektedir. Önalıcı saldırı, hısim tarafından yapılmakta olan saldırı hazırlığı inancına dayanarak o saldırının dengesini bozmak ya da saldırıyı daha avantajlı duruma getirebilmek için düşmanın dengesini bozarak inisiyatifi ele geçirecek olan saldırılardır. Önleyici saldırıda ise, herhangi bir tehditin varlığı söz konusu değildir. Fakat, önalıcı saldırıdaki gibi tehdit çok yakın ve belirgin değildir. Bu yüzden, ilk vurma düşüncesi olmasa da, uzun vadede rakibinden önce hamle yapma amacı taşımaktadır.[27] Kendi içinde de karmaşık ve tartışmalı bir kavram olan önalıcı savaş stratejisi uluslararası toplum nezdinde de uzun süreli tartışmaların odağı olmuştur. Bu tartışmalar mutlak hegemonun bu politikaya tek tarafı olarak kullanmaya devam ettiği sürece de devam edecektir.

Nitekim, ABD'nin, bu kavramların temelini oluşturduğu Bush Doktrini doğrultusunda 2003 yılında Irak'a müdahalesi uluslararası hukuka uygunluk bakımından uluslararası toplumda büyük tartışma yaratmıştır. ABD'nin Irak'a müdahalesini savunmasındaki gerekçe ise Irak'ın 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren teröristler ile organik bağının olduğu ve kendisine karşı bir saldırı hazırlığı olduğu inancı içinde olmasıdır. Hatta, ABD, Irak tarafından gelen tehdidin çok yakın olduğunu iddia etmiştir. Dolayısı ile, müdahalesinin meşruiyetini önalıcı strateji olarak temellendirmiştir.[28] Ancak, bu strateji, BM'nin devletlere meşru müdafaa kapsamında kuvvet kulanma yetkisi veren 51. maddesi gibi yasal bir hak olup olmadığı tartışmaları devam ederken devletlerin yakın saldırı niyeti hissettikleri anda kuvvete başvurabileceği kapıyı da aralamış olmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada, 11 Eylül 2001'de tarihin en büyük yıkımlı terör saldırılarının üzerinden geçen on dokuzuncu yılında saldırılar sonrası gerek uluslararası ilişkiler çalışmalarında gerekse güvenlik çalışmalarında yeni sayılabilecek birçok kavramın hâlâ araştırılması gereken ve tazeliğini koruyan bir konu olduğu hegemonya kavramı üzerinden analiz edilmiştir. Saldırılar sonrası Amerika'nın yol haritasını belirleyen ve uluslararası sistemde hegemon olan gücünü pekiştiren Bush Doktrini'ni genel hatlarıyla inceleyen bu çalışma Doktrin'in mutlak

hegemonya arayışında olan bir güç için aslında izlemesi gereken stratejileri meşru müdafaa ve demokrasi ihracı ideası haline getirilerek meşrulaştırılmaya çalışıldığını iddia etmiştir.

Çalışma, Soguk Savaş'tan görece galip çıkan ABD'nin sonraki ilk on yıllık dönemde uluslararası sistemde üstlendiği sistemin polisi rolünün kalıcı olmadığına bilincinde olduğu iddiasıyla bu rolünün gerek sistemin ekonomik sıkışmışlığından gerekse jeopolitik nedenlerden dolayı zayıflamaya açık olduğunu belirtmiştir. Dolayısı ile 11 Eylül'ün bu sıkışıklığı gideren bir katalizör görevi gördüğü savunulan bu çalışma hegemonun saldırılar ile yeni sınırı/sınırsızlığını incelemiştir. Aslında kendinden önceki Amerikan başkanlarından çok da farklı bir politika yürütmeyen başkan Bush'un saldırılar hasebiyle yayınlanan doktrininde geçen müdahale şekilleri ve bu politikaları uygulayabilmek adına izlenecek yol haritasını kendisi ve haleflerinin de ajendalarında yer almasına neden olduğu belirtilmiştir.

Kaynaklar:

- [1] Kagan, Robert, and William Kristol. "The Present Danger." *The National Interest*, no. 59 (2000): 57-69. Accessed September 9, 2020. <https://www.jstor.org/stable/42897261>
- [2] Alan Taylor, '9/11: The Day of the Attacks' .*The Atlantic* (2011). <https://www.theatlantic.com/photo/2011/09/911-the-day-of-the-attacks/100143/>
- [3] James M. McCormick(2011) *The Obama Presidency: A Foreign Policy of Change?* Iowa States University, Political Science Publication
- [4] İlk defa Başkan Clinton döneminde kullanılmasına rağmen Bush Doktrini'nde küresel barışa karşı tehdit oluşturan devletleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu sınıflandırmaya İran, Irak, Kuzey Kore, Suriye, Libya, Sudan ve Küba dahildir. Ancak Irak'a müdahale ve Libya'nın kitle imha silahlarını yok etme kararı aldıktan sonra listede beş haydut devlet kalmıştır. Bknz:Ş.A Totman (2009) *The End of the Cold War: Rogue States and Their Characteristics*. In: *How Hollywood Projects Foreign Policy*. Palgrave Macmillan, New York. https://doi.org/10.1057/9780230101227_2
- [5] İsteklerin hedef ülke tarafından yerine getirilmediği takdirde ya güç kullanma tehditi ya da sınırlı güç kullanmaya yönelik bir uygulamadır. bknz: Levy, Jack S. "Deterrence and Coercive Diplomacy: The Contributions of Alexander George." *Political Psychology* 29, no. 4 (2008): 537-52. Accessed September 9, 2020. <http://www.jstor.org/stable/20447143>
- [6] Brannen, Sam (2013). *The Return of Coercive Diplomacy*, *Defense One* <https://www.defenseone.com/ideas/2013/09/return-coercive-diplomacy/70284/>
- [7] Donald J. Trump (2018). *President Donald J. Trump is Ending United States Participation in an Unacceptable Iran Deal* <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-ending-united-states-participation-unacceptable-iran-deal/>
- [8] Keohane, Robert and Nye, Joseph S.Jr. (1977) *Power and Interdependence*. Boston. S.44.
- [9] Ağır, Bülent Sarper, "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 12 (Kış 2006- 2007), s. 71-100.

- [10] Gilpin, Robert (1987) *The Political Economy of International Relations*. Princeton: Princeton University Press, 86.
- [11] Krahnemann, Elke (2005) "American Hegemony or Global Governance? Competing Visions of International Security", *International Studies Review*, Cilt 7, No 4, 2005, s. 533
- [12] Layne, Christopher (1995), "The Unipolar Illusion: Why New Great Powers Will Rise", Michael E. Brown, Sean M. Lynn-Jones and Steven E. Miller (ed), *The Perils of Anarchy: COItemporanj Realism and International Security*, Massachusetts, MIT Press, s. 130.
- [13] Yıldızoğlu, Ergin, (2007) "Kağıttan Kuleler Sallanırken", *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 2007
- [14] Oyan, Ekin (2007). *Kapitalizm ve ABD "Politikaları" Bağlamında "Terörizme Karşı Savaş" Stratejisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.s.234-243
- [15]Neo-con ideolojinin temelinde insanlığın devamı Amerika'nın mutlak üstünlüğünden geçtiği yatar. Bknz *Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Resources for a New O*<http://www.newamericancentury.org>)
- [16] Başkan Bush yönetiminin dahil olduğu aralarında Dick Cheney, Paul Wolfowitz ve Donald Rumsfeld'in de bulunduğu neon bir grup Clinton'ı Amerika'nın dış politikası için zorlayıcı bir vizyonu olmadığı yönünde eleştirdikleri ve böyle bir vizyona sahip olmak için gereken yol haritasını içerir. bknz: Project for the New American Century, "Statement of Principles,"June3, 1997
<http://web.archive.org/web/20070810113753/www.newamericancentury.org/statementofprinciples.htm>
- [17] Oyan, Ekin (2007). 'Kapitalizm ve ABD "Politikaları" Bağlamında...'s.234-244
- [18] President George W. Bush, *The National Security Strategy of the United States of America*, 20 September 2002. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/>
- [19]Hüseyin,Asaf (2001) *Ortadoğu'da Devlet ve Terör*, Pınar Yayınları, İstanbul, s.16-17.
- [20] Mearsheimer, J. (2005) "Hans Morgenthau and the Iraq war: realism versus neo-conservatism."
- [21] Cox, Michael; Ikenberry, G. John and Inoguchi, Takashi (eds.) (2000), *American Democracy Promotion: Impulses, Strategies, and Impacts*. Oxford: Oxford University Press; Monten, Jonathan (2005) "The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S. Strategy," *International Security*29, no. 4 (Spring 2005).
- [22] Krauthammer, Charles (1990) "Universal Dominion: Toward a Unipolar World," *National Interest* (Winter 1989/90), 47.
- [23] Fukuyama, F. (2005). *Devlet İnşası: 21. yüzyılda dünya düzeni ve yönetim*. Remzi Kitabevi
- [24]Schmidt, Brian C. and C. Williams, Michael C.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09636410802098990>

[25] President George W. Bush, celebration of the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy United States Chamber of Commerce, Washington, DC, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/11/20031106-2.html>

[26] Kissinger, H. (2002). Preemption and the End of Westphalia. *New Perspectives Quarterly*, 19(4), s.31- 36.

[27]Dönmez, Suat (2017)'Kuvvet Kullanma Kapsamında Ön Alıcı ve Önleyici Saldırı Kavramları' *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*

[28] Clark, W. K. (2003) 'Bush Preemptive Strike Does Not Meet Test of Imminent Danger' *New Perspectives Quarterly*, 20(2), s.40-41.

Tehdit mi Güvenlikleştirme mi ?: Sevr Antlaşması ve Sevilla Haritası

Nurettin Taşar*

Bu çalışmada uzun zamandır Türk dış politikasında tartışma konusu olan Sevilla haritasının karar vericiler üzerinde uyandırdığı etkinin tarihsel temelleri irdelenecektir. Çalışmada Sevilla haritasını merkeze alarak Türk-Yunan ilişkilerinin 200 yıldır zihinlerde yarattığı sonucun, tarafların bugünkü dış politika tercihlerine etkisi üzerinde durulacaktır. Son olarak Sevilla haritası reel olarak Türkiye için varoluşsal bir tehdit mi, yoksa Kopenhag Okulu'nun önemli kavramlarından biri olan güvenlikleştirme örneği mi sorusuna cevap aranacaktır.

Haritalar devletin sınırlarını belirleyen unsurlardır. Sınırlar tarihsel bağlamda feodalite sonrası oluşan düzende 1648 Westphalia Anlaşması ile ülkesel devletin ortaya çıkması, Fransız devrimi ile birlikte bu alanların ulusa dayanması ile şekillenmiştir.

Devletlerin önemli bir kısmı kapasitesini ve zihinsel kodlarını coğrafi temelde haritalara göre oluşturur. Harita bazen bir hedef, bazen korunması gereken bir değer, bazen ise bir paranoya olabilir. Modern Türk tarihi açısından baktığımızda Misak-ı Milli ile ortaya konan coğrafi sınırlar bir hedef, Lozan sonucu oluşan sınırlar korunması gereken bir düzen, I. Dünya Savaşı'nın kaybedilişi neticesinde ortaya çıkan Sevr haritası bir sendrom olarak ifade edilir.

Devletlerin geçmişte buna benzer yaşanmışlıkları, sadece anı olarak yad edilen veri olarak kalmaz. Gelecek tercihlerini de etkiler. Mesela Sevr, her dönem Türk dış politika karar vericileri için dış politikayı belirlerken göz önünde bulundurulacak bir veri olarak kalmıştır. Türk karar vericileri birçok karar alma sürecinde Sevr Antlaşması ile son bulan gelişmeleri zihinlerinde taşımaktadır.

100 yıl önce ortaya atılan bu harita Türkiye'nin zihin dünyasında hala aktiftir. Osmanlı'yı Sevr anlaşmasına götüren süreç kısa vadeli bir gelişmenin ürünü değil, yaklaşık 1535 yılında Fransa'ya verilen kapitülasyonlara dayanmaktadır. Osmanlı kapitülasyonları verirken; Hz.Muhammed'in Medine Sözleşmesindeki Yahudilere verdiği çeşitli ayrıcalıkları temel almıştı. Fakat kapitülasyon Türkleri hem kendisi hem de çevresi için bir düzene değil, bir yok oluşu temsil eden Sevr'e götürmüştür.

Ayrıca sistemsiz gelişmeler devletlerin sınırları ile ilgili gelişmelerde belirleyici olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan düzende merkezi aktörlerin siyasal tutumları, çevre ülkelerin tercihlerinde belirleyicidir. Bu kapsamda Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov aracılığıyla 7 Aralık 1925'te imzalanan Sovyetler Birliği-Türkiye Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasının yenilenmesi için Türkiye'ye önerilen Kars-Ardahan toprak talepleri ve Boğazlarla ilgili düzenlemeler, Türk karar vericileri için coğrafi temelli varoluşsal bir tehdit olarak algılanmıştır. Türkiye'nin bu dönem ihtiyatlı tarafsızlık yerine Batı eksenli bir dış politika ortaya koymasının temeli sistemin ana aktörünün Türkiye'nin sınırlarına dair tasavvuru olmuştur.

Buna ek olarak II. Dünya Savaşı'nın arifesinde Sovyet lideri Stalin'in İngiliz Dışişleri Sekreteri Anthony Eden'e Türkiye'nin On iki Ada'yı alması, Suriye ve Bulgaristan sınırının

* Doktora, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, nurettintasar@hotmail.com

da Türkiye'nin lehine değiştirilmesi gerektiğini belirtmesi[1], Türk karar vericiler tarafından toprak kazanımı olarak algılanmamıştır. Çünkü Türk karar vericilerinin Osmanlı geçmişinde toprak kazanımı için girdiği girişim/savaşlarla ilgili hafızası canlı idi.

Bununla birlikte Türkiye'nin kuruluş paradigmalarından biri kendi gücüne dayanma ilkesi idi. Bu toprak vaadinin kabulü, Türk karar vericiler tarafından kendi gücüne dayanmadan elde edilen bir sonuç olacaktı ve doğrultuda Türkiye'ye dayatılacak sorumluluğun, Nazi Almanyası karşısında yıkım olma ihtimali söz konusuydu.

Ayrıca, Stalin'in bu teklifinin arka planında Türk boğazları ile ilgili 300 yıllık Rus hafızası vardı. Sovyetler Birliği'nin karşılığı olmayan bir teklifte bulunma ihtimali o dönem için de düşüktü. Aynı teklif Yunanistan'a yapılırsa, Yunan karar vericileri "kurulduğumuzdan bu yana 8. kez sınırlarımızı genişletiyoruz" olarak bu teklifi algıladı. Çünkü kurulduğu günden bu yana Yunanistan uluslararası sistemdeki Fransa, İngiltere, Rusya dengelerini gözeterek "kendi gücüne dayanmadan" sınırlarını genişletmiştir. Bu yüzden Yunanistan'a bu güçler tarafından toprak teklifi, negatif bir önerme olarak değil, tarihsel temellerinde var olan Megali İdea'ya bir adım olarak algılanırdı.

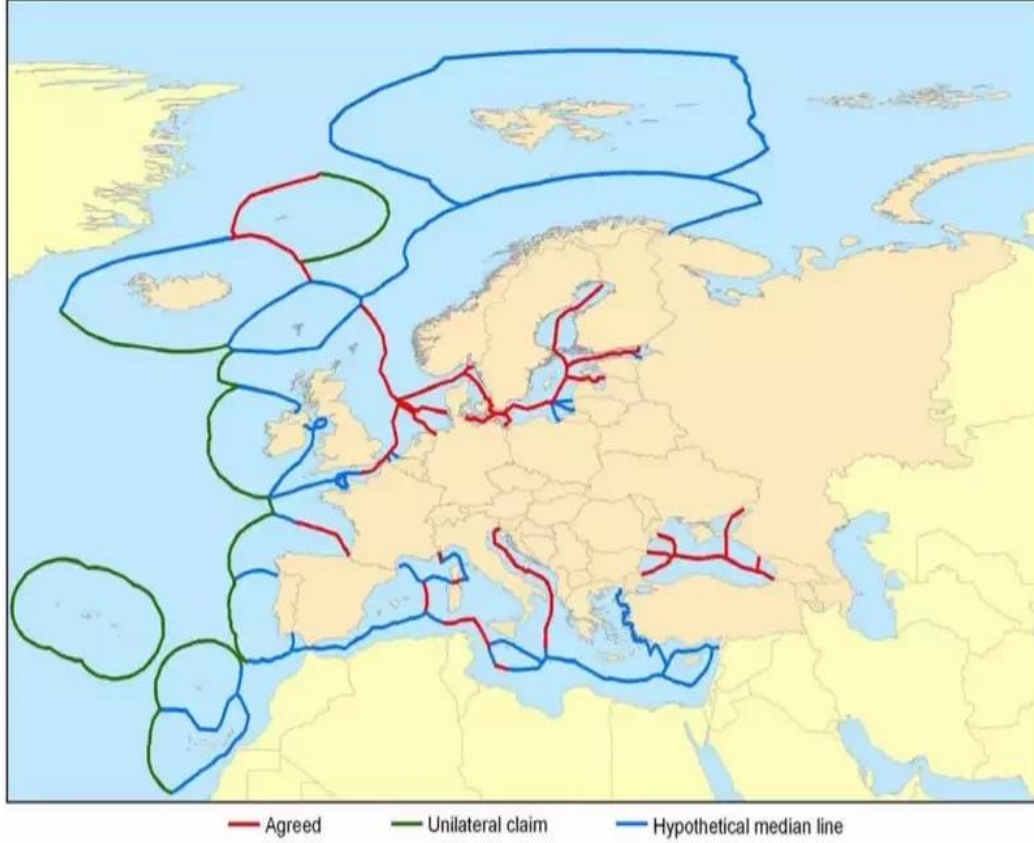
Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında dahi Osmanlı karar vericileri uluslararası konferansları, dönemin aktörleri ile gerçekleştirecek görüşmeleri tehdit olarak algılıyordu. Osmanlı İmparatorluğu, 1815 Viyana kongresine davet edilmesine rağmen katılmamıştı. Çünkü Osmanlı her katıldığı uluslararası konferansta ya toprak kaybeder ya da kapitülasyonlar kapsamında ödün verirdi. İkili ilişkiler açısından bakıldığında Yunanistan, katıldığı uluslararası konferanslar ve dönemin aktörleri ile kurduğu temaslar ile sınırları genişletme zemini bulmuştu.

Bu gelişmeler sadece Türk-Yunan ilişkileri için geçerli değildir. Kasım 1990'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Fransa, II. Dünya Savaşı öncesi Doğu ve Batı olarak ikiye bölünen Almanya'nın birleşmesine karşı olmuştu. Çünkü Fransa birleşik Almanya ile yaşadığı son üç savaşta onuru kırılarak yenilmişti. Fransa'nın zihinsel kodlarında Almanya'nın birleşmesi, AB gibi bir ulus-üstü bir örgütlenmede birlikte yer almalarına rağmen bir tehditti.

Bu tarihsel bağlamda Sevilla Haritasının Türk ve Yunan ilişkilerindeki yeri nedir?

Son bir yıldır yoğun bir şekilde üzerine tartışmalar olan Sevilla haritası, görsel ve veri olarak 2007'den bu yana yayındadır. Bu harita AB'nin deniz alanlarının sınırlarını belirlenmesi üzerine yapılan bir çalışmadır. Sevilla haritasının Türk-Yunan ilişkilerini ilgilendiren alanı ise Doğu Akdeniz ve Adalar Denizi'dir.

İspanya'nın Sevilla Üniversitesi Beşerî Denizcilik Coğrafyası alanında uzman Prof. Juan Luis Suarez de Vivero tarafından hazırlanan bu haritada, Yunanistan'ın Ege ve Akdeniz'de kıta sahanlığı olarak hak iddia ettiği alan ile Kıbrıs Rum yönetiminin 2004 yılında ilan ettiği MEB'in sınırlarının AB'nin kendi sınırları olduğu iddiası söz konusudur. Bu harita, Meis Adası'ndan başlayan Yunan kıta sahanlığı güneye doğru Akdeniz'in ortasına kadar getiriyor ve Türkiye'ye Antalya körfezi dışında bir çıkış fırsatı tanımıyor.[2] Fakat harita ile ilgili farkı verilerde söz konusu.

Görseldeki harita üzerinde görüldüğü gibi kırmızı çizgiler kesin deniz yetki sınırlarını gösterirken, mavi olarak ifade edilen, bize Sevilla sınırları olarak sunulan çizgiler Suarez de Vivero tarafından varsayımsal/farazi sınırlar (hypothetical median line) olarak ifade edilmektedir. Yani üzerinde mutabakata varılmamış sınırlar mavi çizgi ile gösterilmiş, birçok alanda kesin sınırlar olarak algılanan bu çizgiler, aslında bir varsayımdan ibarettir.

Bu süreçle ilgili asıl önemli olan, hukuki anlamda AB'nin, üyelerinin deniz yetki alanlarının belirlenmesinde herhangi bir yetkisi yoktur. AB içerisinde var olan kurumlar üyelerinin yetki devri yaptıkları alanlarda sorumluluk ve karar sahibidir. AB üyelerinin deniz yetki alanları konusunda herhangi bir AB komisyonuna yetki devri yapması söz konusu değildir.

AB'ye bağlı kurumlar olan Avrupa Deniz Bilim ve Teknoloji Merkez, Avrupa Denizleri Petrol Kirliliği Uydu Kaplama Haritası, Avrupa Deniz Güvenliği Ajansı, Bölge Danışma Konseyi vb. AB kurumlarının yayımladığı görsellerde Sevilla olarak ifade edilen harita kullanılmaktadır. Bu örneklerde görüldüğü gibi AB'nin denizcilik ve diğer ilgili komisyonlarında Sevilla haritasının kullanılması Türkiye açısından krizin ana nedenidir. Bu durum doğal olarak Türkiye açısından tedirginlik yarattığı/yaratacağı açıktır.

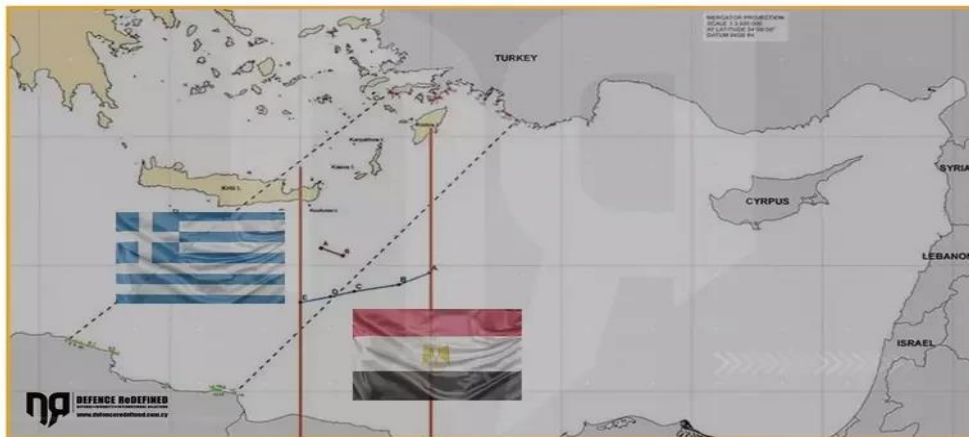

Bir de Sevilla haritası ile ilgili Doğu Akdeniz ve Ege’de Türkiye için muhatap, kurulduğu tarihten bu yana uluslararası sistemdeki ana aktörleri kullanarak Osmanlı İmparatorluğu aleyhine sınırını genişleten, Türkiye aleyhine de genişletme arzusu olduğu milliyetçi çehreleri tarafından söylenen Yunanistan olunca karar vericiler sorunu daha fazla ciddiye almak durumunda kalmıştır.

2007 yılında ortaya çıkan bu harita, son birkaç yıldır Türkiye’nin şerrine neden oldu. AB ve kurumlarının ise bu konuyla ilgili Türkiye’nin hassasiyetlerini göz önünde bulunduran söylem ve eylemleri uzun bir süre gerçekleşmedi. Fakat 20 Ağustos 2020, yani ortalama bir buçuk ay önce bu süreçle ilgili önemli bir gelişme yaşandı.

Hürriyet Gazetesi AB Brüksel Temsilcisi Güven Özalp AB Komisyonu’na AB’nin Sevilla haritası karşısındaki resmi tutumunun ne olduğunu, haritanın AB’nin Akdeniz’deki deniz yetki alanlarıyla ilgili hukuki pozisyonunu yansıtmadığını sordu. Bu soru karşısında komisyon, bu haritanın resmi nitelik taşımadığını açıkça ifade etti.[3]

Böylece Sevilla haritasının AB için hukuki ve siyasi bir değer taşımadığı açıkça ortaya çıktı. Ayrıca Mısır-Yunanistan deniz sınırlama anlaşmasında da Sevilla haritasının öngördüğü deniz yetkisi, Yunan adalarına verilmedi. Hatta Sevilla haritasında tam yetki tanınan Meis adası, anlaşma dışında kalarak deniz yetkisi tanınmadı. Bu da tehdidin kaynağı olan Yunanistan’ın Sevilla haritası ile ortaya koyduğu tezlerin kendisi tarafından dahi kabul görmediğini gösterdi.

Suarez de Vivero Sevilla haritasını kesin değil, varsayımsal sınırlar ifadesiyle açıklamıştı. 2007 yılında hazırlanan bu harita, neredeyse 10 yıldan fazla bir süre sonra Türk karar vericiler tarafından söylem düzeyinde eleştirilmiş, üzerine şer konulmuştu. Bu yüzden 10 yıl gibi uzun süre sessiz kalıp günümüzde Sevilla haritası üzerinden dış tehdit algısı yaratmanın farklı bir nedeni olabileceği akla gelmektedir.

Tarihsel anlamda verilere dayanarak tehdit olarak kodlanan bir aktör bugün de aynı tehdidi doğuracaktır yaklaşımı indirgemecedir ve bu süreçte açıklayıcı olmayabilir. Bu noktada tehdidin varlığını kabul edip, fakat tehdit düzeyinin karar vericiler tarafından güvenlikleştirildiğini söylemek yerinde olacaktır. Çünkü 13 yıl önce ortaya konulan bir haritanın son iki yılda tehdit olduğunu söylemek gerçekçi değildir.

Kopenhag Okulu yazarları, güvenlikleştirme durumunu, normal siyasetin çözüm üretmiyor oluşu olarak tanımlar ve “daha az güvenlik, daha çok siyaset” söylemi, kavramın belirleyici unsurudur. Türkiye'nin Sevilla haritasına atfettiği değer bu kapsamda bir güvenlikleştirme örneği olduğu söylenebilir.

Şu verileri de akılda tutmak lazım; Yunan resmi kaynakları, Sevilla haritası sınırlarını ortaya koyduğu deniz alanları iddiasında kullandı. Fakat bu süreçte Sevilla haritası kavramını kullanmaktan kaçındı. Çünkü Yunanistan bu haritanın hukuksal bir karşılığı olmadığını farkındaydı. Ayrıca AB üyeleri çeşitli yetkilerini AB'ye devretti. Fakat bu devredilen yetkilerde deniz hukuku yok.

Türkiye ise bu süreçte Sevilla haritasını tarihsel bağlamda tehdit olarak kodlayacak dinamiklere sahipti. Bu tehdit algısı da suni değil, somut verilere dayanıyordu. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin karşılaştığı varoluş problemleri Anadolu'nun küçük bir parçasına hapsedilmek üzerinedir.

Bu dinamik 1945'te Sovyetler Birliği'nin toprak talebi, 1994 yılında Şükrü Elekdağ'ın kavramsallaştırması ile ifade ettiği Türkiye'nin Suriye ve Yunanistan ile dışarıdan PKK ile de içeriden kuşatılması hissiyatı Sevr Antlaşması algısı idi.

Bu bağlamda Sevilla haritası Türk karar vericilerinde aynı tehdit algısını doğurdu. Fakat Sevilla haritası ile yüz yıl önceki gelişmeler ile yapılan analogi, bizi anakronizme de sürükledi. Bu bağlamda tehdit güvenlikleştirilerek, iç politikada toplumu bayrak altında toplama, dış politikada ise sert güce dayanan esnek bir dış politika izlemek için araçsallaştırıldı.

Türk karar vericilerin bu konuda işini kolaylaştıran Sevilla haritasının, tarihsel dinamiklere tehdit olarak kodlanan gelişmelere benzerliği vardı. AB'nin de geç bir tarihte haritanın resmi bir belge olmadığını açıklaması, Türkiye'nin iç yapıyı mobilize etmesine alan açtı.

Sonuç olarak, Sevilla haritası deniz alanlarında Türkiye'yi Antalya körfezine hapsedmeye dönük bir tehdittir. Fakat bu tehdidin hukuksal temeli 1982 Deniz Hukuku Sözleşmesi, Adalet Divanı ve Hakemlik kararlarına göre zayıftır. Fakat Türkiye'nin Osmanlı'dan bu yana tarihsel tecrübesi bu haritayı varoluşsal tehdit olarak kodlamaya müsaitti. Bu bağlamda Sevilla haritası güvenlikleştirilerek, Türkiye, iç siyasette sıkışmışlığı ve dış siyasette ise yalnızlığı aşmaya çalıştı. Bu konuda ne kadar başarılı olduğunu zaman gösterecek.

Kaynaklar:

[1] Tural Hasangarayev “Azerbaycan Komünist Gazetesi” Ne Göre Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1945)” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı 2017.

[2] Juan Luis Suarez de Vivero, Atlas of the European Seas and Oceans Marine jurisdictions, sea uses and governance, 2007 Erişim: 06.10.2020 Kaynak: <http://www.ask-force.org/web/Delft-Seaweeds/Suarez-de-Vivero-Atlas-Europ-Seas-Oceans.pdf>

[3] Sedat Engin, AB, Sevilla haritasına artık mesafeli, Erişim: 06.10.2020 <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/ab-sevilla-haritasina-artik-mesafeli-41592200>

İsrail'in Doğu Akdeniz Politikası

Şeyma Kızılay

Doğu Akdeniz coğrafyası ve bu bölgeye yönelik küresel ve bölgesel aktörlerin politikaları bir süredir gündemdeki yerini korumaya devam ediyor. Önceki dönemlerde Kıbrıs bağlamında sorun teşkil eden ve az sayıdaki aktörün dahil olduğu bir mesele iken günümüzde çok sayıda aktörün yer aldığı enerjiden deniz yetki alanlarına farklı konuları içeren bir hale gelmiş durumda. Türkiye ile Libya'nın Kasım 2019'da imzalamış olduğu Deniz Yetki Alanları Anlaşması'ndan etkilenecek olan ve bölgedeki anlaşmazlıkta Yunanistan, Fransa ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile birlikte hareket eden İsrail'in Doğu Akdeniz'e yönelik politikaları anlaşmazlığın seyri açısından önem taşıyor.

Doğu Akdeniz'de bugün meydana gelenler elbette ki aniden ortaya çıkmış değil. Ortadoğu'nun rekabet alanı olması ve enerji zenginliğinin bu rekabette temel esas olması gibi son dönemin mücadele alanı olarak Doğu Akdeniz öne çıkmıştır. Aynı zamanda bu kadar önemli olmasının sebepleri; geçiş yolları statüsü, Ortadoğu'daki kıyı şeridi, bölgedeki enerji kaynakları dolayısıyla sahip olduğu jeo-stratejik konumudur.[1] Dolayısıyla Doğu Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin yanı sıra küresel güçler de bölgeye yönelik politikalar izlemektedir.

Doğu Akdeniz'i önemli hale getiren etkenlerin başında keşfedilen enerji kaynakları gelmektedir. İlkinde 280 ikincisinde 680 milyar metreküp doğalgaz keşfedilmiştir. İsrail açısından uzun yıllar yetecek düzeyde olan bu rezervlerin Avrupa'ya ulaştırılması konusu sorun yaşanan bir alan olarak belirmiştir. Kaynakların işlenmesi, ulaşımı gibi konular aktörler arasında işbirliği ve çatışmayı ortaya çıkarmaktadır. Diğer yandan Ortadoğu'daki istikrarsızlıklar enerji konusuyla bağlantılı olarak görülen işbirliği ve çatışmaların güvenliğe olan etkisi bölgeyi hassas hale getirmektedir. Yine bu iki etkenle ilişkili olarak küresel aktörlerin politikalarında Doğu Akdeniz'i daha çok merkeze almaları ve etkinlik mücadeleleri bölgenin stratejik önemini artırmıştır.[2] Enerji konusuyla birlikte burada kurulacak hakimiyetin uluslararası alanda sağlayacağı avantajlar, prestij, güçlü ülke olma gibi konular da bu bölgede sürdürülen mücadelenin ikinci plandaki sebepleridir.

Bir bölge ülkesi olarak İsrail'in Doğu Akdeniz politikasında temel unsur olarak enerji öne çıkmaktadır. Temel politik düşüncesi gereği enerji zengini ve düşman ülkelerle çevrelenmiş olduğu görüşünde olan İsrail enerji konusunu oldukça önemsiyor. Bu noktada oluşturduğu esas politika ve hedef; enerjinin artan şekilde ve yeterli düzeyde teminidir. Dolayısıyla çevrelenmiş hissi içerisinde olan İsrail için enerjinin teminiyle birlikte güvenliği konusu da önemlidir. Enerjide özellikle doğal gaza yönelen İsrail bu yönde politikalara dikkat etmektedir. Kendisi de doğal gaz barındıran İsrail bunu ülke içinde mi kullanacağı ya da ihraç mı edeceği konusunda yaşadığı ikilem nedeniyle doğal gaza ağırlık vermiş ve petrol yerine doğal gaz kullanımına yer vermeye çalışarak bu yönde faaliyetlere odaklanmıştır. Aynı zamanda enerji konusunda İsrail için iki önemli güvenlik sorunu bulunmaktadır. Bunlar; çatışma zamanlarında ordu için enerji tedariki sağlamak ve yine olası savaş zamanlarında hedef haline gelebilecek enerji altyapısının güvenliğinin sağlanmasıdır.[3]

İsrail Doğal Gaz Sahası[4]

Enerji kaynaklarına ve ulaşımlarının güvenliğine oldukça önem veren İsrail, Doğu Akdeniz'in artan önemiyle birlikte bölgenin enerji politikaları kapsamında yerini almıştır. Aslında Doğu Akdeniz'in önemli hale gelmesinde ve burada bir mücadelenin ortaya çıkmasında İsrail'in doğal gaz keşifleri de etkili olmuştur. İsrail'in münhasır ekonomik bölgesinde Hayfa açıklarındaki Tamar'da 2009 yılında bölgenin ilk büyük doğal gaz rezervi keşfedilmiştir. 280 milyar metreküp doğal gaz olduğu tahmin edilen bu keşiften sonra daha büyük bir rezerv Hayfa'dan 130 km açıktaki Leviathan'da keşfedilmiştir. 622 milyar metreküp büyüklüğünde olduğu tahmin edilen rezerv İsrail'in Doğu Akdeniz'deki denklemlerinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.[5]

Bu noktada bölgedeki kaynakların Avrupa'ya transferi noktasında gemiler yoluyla ya da boru hattı ile ulaşım gündeme gelmiştir. Bununla ilgili olarak 2012 yılında İsrail ve Kıbrıs açıklarındaki kaynakların Yunanistan'a sevki konusunda Yunanistan, GKRY ve İsrail arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bölgedeki ortaklıkların oluşması konusunda bir başlangıç temsil etmesi bakımından da önemli olan bu anlaşma daha sonra üzerinde uzlaşılan Doğu Akdeniz Boru Hattı, EastMed (Eastern Mediterranean Pipeline) projesine de temel teşkil etmiştir.[6] EastMed boru hattı projesi İsrail kaynaklarının boru hatlarıyla Avrupa'ya ulaştırılması amacını taşıyor. Türkiye ile Libya arasındaki Deniz Yetki Alanları Anlaşması söz konusu projenin hayata geçirilmesine etki etti. Böylelikle Doğu Akdeniz konusunda mücadele içinde olan taraflar daha belirgin hale geldi.

İsrail'in Doğu Akdeniz konusunda Türkiye'nin karşısındaki grupta yer almasında iki ülke arasında yaşanan olumsuz gelişmeler büyük oranda etkili olmuştur. Geçmişte kurdukları ilişkiyi stratejik ortaklık olarak isimlendirilen, 1990'larda ilişkilerin en üst seviyelere çıktığı, üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirildiği iki ülke arasında 2010 yılında meydana gelen Mavi

Marmara hadisesi, ardından Filistin ve Kudüs meseleleri, ABD'nin Kudüs kararı gibi etkenler dolayısıyla olumsuzluklar ve gerginlikler yaşanmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda İsrail de Yunanistan ve GKRY ile birlikte hareket ederek 2019'da Doğal Gaz Forumu'nda, Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi'nde yer alarak Türkiye'nin karşısında bulunan ülkelerle yakınlık kurmuştur. Doğu Akdeniz gelişmeleri açısından önem taşıyan Doğal Gaz Forumu kıyıdaş ülkeleri bir araya getirmekle birlikte Türkiye'ye karşı oluşturulan işbirliğini gözler önüne sermesi bakımından da önem taşımaktadır. Zira Doğu Akdeniz'in enerji üssüne dönüştürülmesi ve bölge kaynaklarının üretiminden dağıtımına ve ulaşımına kadar her konuda işbirliğinin sağlanması amacıyla taşıyan forumda Doğu Akdeniz'e kıyası bulunmasına rağmen Türkiye yer almamıştır.[7]

Türkiye'nin Libya ile olan anlaşmasının jeopolitik denklemleri değiştirmesi ve kaynakların Avrupa'ya ulaşımı konuları da İsrail'in politikalarını etkilemiştir. Doğu Akdeniz konusunda işbirliği yaptığı diğer ülkeler gibi İsrail de maliyeti düşük olmasına rağmen kaynakların Avrupa'ya Türkiye üzerinden taşınmasına karşı. Bu karşıtlıkta Türkiye'nin daha fazla güçlenmesini ve bağımlılığın artmasını istememeleri büyük rol oynuyor.[8]

İsrail'in Doğu Akdeniz politikasında uzun vadeli hedef olarak belirtilebilecek bir nokta da bölgedeki etkinlik ve Amerikan desteği konusudur. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ortadoğu'daki en iyi müttefiki hatta varisi konumunda olan İsrail'i Doğu Akdeniz politikasında da destekleyerek temel ABD politikası olan İsrail'in güvenliğinin sağlanması hususuna riayet etmektedir. Doğu Akdeniz sorununda Avrupa tarafında yer alan İsrail'in bir yandan enerji konusunda Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması bir yandan da alternatif enerji koridoru olması bakımından İsrail'i güçlendirmesi ABD açısından önemli görülmektedir. İstikrarlı ve güçlü bir İsrail'in hem bölgedeki etkinliğini artırması bakımından hem de ABD çıkarlarını koruması bakımından daha sağlam bir konumda olacağı öngörülmektedir. İsrail, Yunanistan ve GKRY'nin bir araya gelmesi ABD açısından bu üç ülkenin düşman hilelerine karşı duyarlılığını azaltarak, Doğu Akdeniz enerjisinin ekonomilerinde sağlayacağı iyileşme ile güçlü müttefikler haline gelmeleri anlamına gelmektedir. [9]

Doğu Akdeniz sahip olduğu stratejik konumla birlikte temelde enerji kapsamında ülkelerin üzerine politika oluşturdukları, hamle yaptıkları bir alan olmuştur. Dünya politikasında etkin olma, güçlenme, ülke çıkarlarını muhafaza etme amaçları doğrultusunda başlarda bölge ülkeleri ardından uluslararası güçler olmak üzere birçok aktör Doğu Akdeniz'de rekabet etmekte. Sahip olduğu kıyı şeridiyle İsrail de bu ülkelerden biri. Ortadoğu'daki statüsü, kendisini bölge ülkeleri arasında konumlandığı çevrenin algısı ile İsrail Doğu Akdeniz'deki ekonomik gelişmeleri birçok açıdan değerlendiriyor. Bir yandan enerji politikası, bir yandan ABD'nin en iyi müttefiki olarak ortak çıkarları korumak, temel stratejisi olan güvenliğin devamı ve bölgede etkin ve güçlü bir ülke olma açılarından Doğu Akdeniz İsrail için hayati derecede önem arz ediyor. Enerji politikasını doğal gaz kapsamında yürüten İsrail hem içerde ekonomik ve güvenlik konularında gelişmek hem de kaynakları dışarıya ulaştırmak noktasında bir stratejiye sahip.

Diğer yandan Doğu Akdeniz politikasında yıllardır gergin ilişkilere sahip olduğu Türkiye'nin nerede durduğu ve neler yaptığı da İsrail açısından önemli. Bu noktada bölgedeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya Türkiye üzerinden transfer edilmesini önleme politikası izliyor.

İsrail'in son zamanlarda Ortadoğu ülkeleriyle kurduğu yakın ilişkiler ve işbirlikleri de bir noktada Doğu Akdeniz stratejisiyle uyumluluk içeriyor görüşümdedir. Enerji politikası kapsamında kurulması planlanan boru hatları bağlamında ya da bu olmuyorsa da karşı tarafın öne geçmesine engel olmak amacıyla müttefiklik kurmaya duyulan ihtiyaç, bölgede aktif ve etkin bir aktör olma hedefi Arap ülkeleriyle kurulan ilişkilere etki ediyor.

Kaynaklar:

[1] Recep Çakır, 2000'lerden İtibaren Doğu Akdeniz'de Enerji Alanında Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Sorunlarına Etkisi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2011, s. 28.

[2]Ömer Fuad Kahraman, Doğu Akdeniz Enerji Sarmalını İsrail Enerji Politikaları Penceresinden Değerlendirmek, Ortadoğu Etütleri, s. 426.

[3] Brenda Schaffer, Israel—New Natural Gas Producer in the Mediterranean, Energy Policy, 39, 2011, p. 5379.

[4] Shaffer, a.g.m. s. 5382.

[5] Faruk Can, Doğu Akdeniz'de Ne Kadar Doğalgaz Rezervi Var?, Euronews, 31.12.2019, <https://tr.euronews.com/2019/12/31/dogu-akdeniz-ne-kadar-dogal-gaz-rezervi-var-en-buyuk-payi-hangi-ulkeler-alacak> Erişim: 07.10.2020.

[6] Kahraman, a.g.m.

[7] Murat Ercan ve Mehmet Can Kılınc, Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı, Anadolu Strateji Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s. 23.

[8] İbid.

[9] Seth Cropsey, Eric Brown, Energy: The West's Strategic Opportunity in the Eastern Mediterranean, Hudson Institute Publishing, 2014, s. 35-37.

Yoshida Doktrini'nden Abe Doktrini'ne Japon Ulusal Güvenlik Anlayışının Dönüşümü

Aybala Lale*

Klasik güvenlik anlayışı doğrultusunda devletler ulusal güvenliklerini sağlamak için güçlerini mümkün olduğunca artırmaya odaklanırlar. Söz konusu güç unsurunun odak noktası askeri güçtür. Güç ve çıkar mücadelelerinin şekillendirdiği uluslararası politikada güç unsurları ve sektörleri çeşitlense de klasik askeri güç hala önemini sürdürmektedir.

Böylesi bir sistemde Japonya ilginç bir konuma sahiptir. 1853 yılında kapılarını dünyaya açan Japonya, 1868 yılında İmparator Meiji dönemi restorasyonlarıyla[1] adeta ülke yönetimini yenilemiştir. Japonya'nın bu modernleşme hamlesinin arka planında Çin'in Batılı devletler tarafından sömürülmesi ve ağır koşullara tâbi kılınması etkili olmuştur. Çin'in durumundan etkilenen Japonya, Batı tahakkümünden kurtulmanın yolunun 'batılılaşmak' olduğunu düşünerek çeşitli modernizasyon girişimlerinde bulunmuştur. Reformlardaki başarısı Japonya'nın bölgesinin liderliğine soyunma tutkusuna neden olmuş; 1894-1895 Çin-Japon Savaşı ve 1904-1905 Rus-Japon Savaşı neticesinde aldığı galibiyetler ülkenin 'yayılmacı' emellerini artırmıştır. Bu kapsamda Mançurya ve Çin'in önemli bir kısmı, Kore Yarımadası, Güneydoğu Asya ülkeleri Japon yayılmacılığı ve baskıcı rejiminden nasibini almıştır. Japonya II. Dünya Savaşı'nın sonuna dek işgal ettiği topraklarda pek çok insan hakkı ihlalinde bulunmuş ve kötü bir imaj sergilemiştir. Japonya'nın bu sert ve saldırgan eylemleri 1945'te Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardından ciddi anlamda değişmiştir. Ancak bölge ülkeleri nezdinde bıraktığı tarihsel algı varlığını hala sürdürmekte ve Japon dış politikasını zor durumda bırakmaktadır.

Savaş sonunda Japonya, 1945-1952 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından işgal edilmiştir. İşgal dönemi Japonya'nın değişimine ışık tutan sürecin başlangıcıdır. ABD bu işgal sürecinde diğer ülkelere yaptığı müdahalelerin aksine oldukça başarılı olmuş, bu işgalle Japonya güvenilir bir müttefik haline gelmiştir. Bu dönüşüm Japonya'nın ABD ile olan ilişkilerinin yanı sıra, günümüze kadar sürecek bir devlet kimliğinin oluşmasını, Japonya'nın kendisini uluslararası politikada konumlandırma şeklini belirlemesini sağlayan bir süreç olmuştur.[2] "Geriye Dönüş Politikası" olarak adlandırılan Japonya'nın ekonomik iyileşmesi ve yeniden önemli bir güç olarak ortaya çıkması bilhassa Sovyetler Birliği etkisinin engellenmesi kapsamında önemsenmiştir. Japonya'nın demokratikleştirilmesi ve askersizleştirilmesi sağlandıktan sonra 1951 Japonya-Amerika Güvenlik Anlaşması imzalanarak yakın işbirliği ve müttefiklik sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren artık ABD, Japonya'yı güvenlik şemsiyesi altına almıştır.

Bu güvenlik şemsiyesinin temeli 1947 Anayasası'nın 9. maddesine dayanmaktadır.

"Adalet ve düzene dayalı bir uluslararası barışı samimiyetle arzulayan Japon halkı, ulusun egemen bir hakkı olarak savaştan ve uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için güç kullanma tehdidinden veya kullanımından sonsuza kadar vazgeçmektedir.

* Araştırma Görevlisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler, lalea933@gmail.com

Önceki paragrafın amacına ulaşmak için, kara, deniz ve hava kuvvetlerinin yanı sıra diğer savaş potansiyelleri asla sürdürülemezdir. Devletin savaşma hakkı tanınmayacaktır.'[3]

Japonya'nın savaş sonrası stratejisi olarak Yoshida Doktrini, pragmatist yaklaşımın klasik bir tezahürüdür. ABD ile sınırlandırılmış uyum ve dengelemeyi öngörmektedir. Başbakan Yoshida Shigeru'nun Japonya'nın savaş sonrası politikasını pasifizm ilkesi temelinde inşa etme isteğinin ürünüdür. Doktrin, güvenlik ve savunma konularında ABD'nin korumacılığını üst seviyede tutmayı, güvenlik konularına odaklanmak yerine ekonomik gelişime odaklanmayı tercih etmiştir. Bu doktrin ile Japonya siyasi tecridi ve uluslararası barışı teşvik etmiş; böylece tüm uluslararası askeri ve siyasi yükümlülüklerden kaçınarak ağırlığı ekonomiye vermiştir.[4] Doktrin Yoshida'dan sonra farklı isimlerle ancak aynı ilkelerle devam ettirilmiştir.

Yoshida Doktrini'nin en temel sorunu Japonya'nın özellikle bölge ülkeleriyle tarihsel problemlerini çözmemesi olmuştur. Ayrıca 1990'larda ivme kazanan bir dizi yeni küresel parametre Japon ekonomisinde sorunları beraberinde getirmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde doktrin sorgulanmaya başlanmıştır. Özellikle Körfez Savaşlarında Japonya'nın koalisyon güçlerine ekonomik yardımlar yapması, Irak Savaşı'nda insani yardım kapsamında Japon kuvvetlerini Irak'a göndermesi gibi gelişmeler değişimin göstergelerindedir.

Bu gelişmelerin etkisiyle Japonya pasifizmi etkisini yitirmeye başlamıştır. 2006-2020 yılları arasında görev yapan Japon Başbakanı Shinzo Abe'nin ismiyle adlandırılan 'Abe Doktrini' Japonya'nın yeni güvenlik anlayışının merkezine yerleşmiştir. 2013 yılında ilan edilen Abe Doktrini üç geniş çizgide ilerlemiştir: revizyonizm, milliyetçilik ve gerçekçilik.[5] Abe liderliğinde Japonya'da askeri gücün artırılması yönünde adımlar atılmıştır. Savunma bütçesi artırılmış, ABD ile olan güvenlik ittifakı yenilenmiş, 2013 yılında Güvenlik Konseyi kurulmuştur. Yukarıda söz edilen Anayasa'nın 9. Maddesinde yorum değişikliğine gidilmiş, bu doğrultuda Japonya'nın ortak meşru müdafaa kapsamında ülke dışına asker gönderebileceği ifade edilmiştir. Ülke içi ve dışında tepkilere neden olan bu durum Japonya'nın pasifizmden uzaklaşma iddialarını güçlendirmektedir.

Değerlendirme

Shinzo Abe Japon siyasetinde derin bir etkiye sahiptir. Onun döneminde Japonya daha proaktif bir rol üstlenmiş, dış ve güvenlik politikası çeşitlenmiştir. Hızla değişen güvenlik ortamında Japonya'nın 50 yılın üzerindeki reflekslerinden arınması kolay değildir. ABD tarafından terk edilme ve kapana kısılma korkusu, bilhassa Donald Trump yönetiminin "First America" söylemleri sonrasında artmıştır. Ayrıca ABD-Kuzey Kore gerilimi, Japonya için yeni başındaki bir 'tehdit algısı'dır. Bir diğer tehdit algısı 20. yüzyılda ekonomik yardımlarla desteklediği Çin'in, yükselen bir güç olarak uzun vade de ABD hegemonyasını yıkmaya potansiyeline sahip olmasıdır. Japon Savunma Bakanlığı'nın 2020 Savunma Belgesi, Çin'den 56 kez söz etmektedir. Ayrıca Çin ile Senkaku/Diaoyu adaları üzerindeki hak iddiaları ve Çin'in tek taraflı girişimleri 'güçlü bir güvenlik endişesi' olarak nitelendirilmiştir. Korsanlık, terörizm, uzay ve siber saldırılar da yeni güvenlik tehditleri olarak belirlenmiştir.[6]

Görülmektedir ki hızla değişen güvenlik ortamında Japon dış ve güvenlik politikası da dönüşümün içerisinde olma ihtiyacı hissetmektedir. ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında istikrarlı bir siyasete sahip olan Japonya'nın 21. yüzyılda karşılaştığı tehditlerin çeşitlenmesi, bu güvenlik şemsiyesinin yeterli olmadığını göstermiştir. Stephen Walt'un 'tehdit dengesi teorisi' Japonya'nın durumuna açıklık getirmektedir. Walt, devletlerin davranışlarının diğer devletlerden algılanan tehditlere göre şekillendiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda Japonya bölgesinde yükselen güç Çin ve nükleer tehdit Kuzey Kore başta olmak üzere modern güvenlik tehditlerine karşı güvensiz hissetmekte ve güvenlik arayışına girmektedir. Tehdit değerlendirmesi karşı tarafın toplam gücü, coğrafi yakınlığı, saldırı kabiliyeti ve niyeti şeklinde dört temel unsura sahiptir. Bu anlamda Japonya'nın Abe Doktrini kapsamında, stratejik amacını küresel bir bakış açısından uzaklaştırıp daha sınırlı bir bölgesel perspektife doğru yeniden yönlendirmeye başladığı görülmektedir.

Dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumunu Çin'e kaptıran Japonya, yeni savunma hedefleriyle bölgesel gerçekçi bir çizgide güçlenmeyi hedefliyor gibi görünüyor. Ancak burada da söz konusu tehditleri dengeleme kapsamında oluşturabileceği ittifakların Japonya'nın tarihsel çıkmazlarına saplandığı görülmekte. II. Dünya Savaşı anıları hala bölge devletleri için bir Japon hayaleti olma niteliğini koruyor. Ayrıca geçtiğimiz günlerde Abe'nin sağlık sorunları nedeniyle istifa etmesinin ardından Japonya'nın yeni Başbakanı Yoshihide Suga seçildi. Abe kadar kuvvetli bir isim olarak değerlendirilmeyen Suga'nın, ABD ile ittifak ve savunma politikaları konusunda Abe dönemi uygulamalarını sürdürmeye çalışacağı kanaatindeyim. Ancak Kasım ayında gerçekleşecek Amerikan seçimleri ABD ve Çin arasında sürdürülen denge politikasını belirsizliğe sürüklemekte. Japonya'nın bu politikalarda başarılı olup olmayacağını zaman gösterecek.

Kaynaklar:

[1] Meiji Restorasyonu, Japon tarihinde Tokugawa Şogunluğu (askeri hükümet) döneminin sonlanmasına neden olan 1868 tarihli siyasi devrimdir. Bu kapsamda modern ordu, sanayileşme, Batılı kılık kıyafet, demiryolları vb. alanlarda pek çok reform gerçekleşmiştir. Daha fazla bilgi için; <https://www.britannica.com/event/Meiji-Restoration>

[2] Konur Alp Koçak, Soğuk Savaş Sonrasında Japon Dış Politikasında Yaşanan Değişimi Anlamaya Yönelik Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 53.

[3] https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html

[4] Sami Yıldırım, Uluslararası İlişkilerde Asya, Nobel Yayınları, Ankara, 2018, s. 147.

[5] H. D. P. Envall, The 'Abe Doctrine': Japan's new regional realism, International Relations of the Asia-Pacific Volume 0, (2018), p.7, doi: 10.1093/irap/lcy014

[6] <https://thediplomat.com/2020/08/how-japan-talks-about-security-threats/>

11 Eylül Terör Saldırılarının Güneydoğu Asya'ya Yansımaları

Eren İrfanoğlu*

Uluslararası ilişkiler tarihinin kırılma noktalarından biri olan Soğuk Savaş'ın sonlanması ile birlikte bir süredir dünya güvenlik denkleminin belirleyicisi olan çift kutuplu dünya düzeni yerini tek bir süper gücün tartışılmaz üstünlüğüne, dolayısıyla hegemonyasına bırakmıştı. Yeni düzende Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) hegemonyasını özellikle askeri yönden sarsabilecek herhangi bir güç bulunmuyordu. Bu durum da ABD'ye birçok küresel ve bölgesel hususta doğal bir yaptırımcılık gücü sağlıyordu. Bu hegemonyanın dizginlenmesi için yeni düzen içerisinde birkaç farklı gücün yükselerek ABD'yi dengelemesi bekleniyordu. Rusya, Çin, Japonya, Avrupa Birliği (AB) ve Hindistan gibi aktörler bu dengeyi sağlayacak doğal adaylardandı.[1] Ancak Soğuk Savaş'ın bitiminden henüz yaklaşık 10 yıl sonra ABD'nin hegemonyası hiç beklenmedik bir aktör tarafından sarsıldı; “küresel terörizm.”

El-Kaide gibi ABD ile herhangi bir kıstasa göre mukayese edilemeyecek bir terör örgütünün dünya siyasetinde bir aktör olarak belirmesiyle o güne kadar bilinenler de alt üst edilmiş oldu. Bir ülkeyi dahi temsil etmeyen ve gücü çok kısıtlı olan bu örgüt, ABD'ye herhangi bir muhtemel rakibinin veremeyeceği kadar çok zarar verdi. Bu durum daha sonra literatürde “asimetrik savaş” ile açıklanmıştır. Asimetrik savaş o güne kadar benimsenen “caydırıcılık” faktörünü tamamen ortadan kaldırarak, süper güç ABD'nin dahi oldukça savunmasız olabileceğini öne sürüyordu.[2] Bunun nedeni aranan düşmanın bir sınıra, toprağa ya da temsil edeceği bir halka sahip olmamasından kaynaklanan “görünmezlikti”. Diğer bir deyişle, düşman uluslararası sistemin yatay ağlarında değil dikey kademelerinde konumlanmıştı. Bu açıdan El-Kaide'nin terör saldırısı sadece ABD'yi değil Vestfalya'dan bu yana ilmek ilmek dokunan Uluslararası İlişkiler disiplini de hazırlıksız yakalamıştı.

Peki, böyle bir düşmana karşı nasıl savaşılmalıydı? Zamanın süper gücü ABD'nin bu soruya cevabı küresel çapta bir cadı avı (witch hunt)[3] başlatmak şeklinde oldu. Meşhur Bush Doktrini[4] özetle “ya bizimlesiniz ya onlarla” mesajını verdiği an hemen herkes kendi ülke ve bölgeleri içerisinde “onları” aramaya başladı. “Onlar”ın aranması süreci ise o güne kadar mevcut olan ve ekseri Soğuk Savaş döneminden kalma güvenlik denklemlerinin üzerine bir başka boyut daha eklenmesine neden oldu. Bu değişimin en bariz örneklerinden biri ise Güneydoğu Asya'da (GDA) yaşandı.

11 Eylül'ün GDA güvenliği üzerinde minör birçok etkisi olmasına karşın ana hatlarıyla 2 temel değişimden bahsedilebilir. Bunlar 1-Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte bölgede oluşmaya başlayan lokal güvenlik denklemi içerisinde ABD'nin angaje olması, 2- GDA ülkelerinin var olan güvenlik anlayışlarının üzerine “terörizmle mücadele” boyutunun eklenmesi ve bu doğrultuda bölgesel işbirliklerine gidilmesi olarak sıralanabilir. Söz konusu bu değişimlerden bahsetmeden önce 11 Eylül öncesi GDA güvenlik denklemine değinmekte fayda vardır.

* Öğretim Görevlisi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Uygulama ve Araştırma Merkezi; Doktora, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bölge Çalışmaları
eren.irfanoglu@alanya.edu.tr

GDA'nın güvenlik denklemi temelde ülke içi, uluslararası ve bölgesel olmak üzere 3 ana düzlem üzerinden incelenebilir. En temel anlamıyla, ülke içi düzlemde ayrılıkçı unsurlar/terörist gruplar, uluslararası düzlemde ülkelerin birbirlerine karşı olan tehdit algıları ve bölgesel düzlemde ise GDA ülkelerinin Çin ile olan Güney Çin Denizi anlaşmazlıkları GDA güvenlik denklemini oluşturmaktadır.

Ülke içi düzlemde ülkelerin kendi iç istikarsızlıklarından kaynaklanan güvenlik problemleri mevcuttur. Bunlar genellikle ayrılıkçı hareketler şeklinde kendini gösterir. Filipinler'in Mindanao bölgesinde yaşanan Moro problemi[5], Endonezya'da Aceh ve Papua sorunları bu ayrılıkçı hareketlere örnek gösterilebilir.[6] Myanmar, Rakhine eyaletinde yaşanan Rohingya[7] problemi ise bir ayrılıkçı hareket olmasa da etnik kökene bağlı bir iç çatışma unsuru olduğundan bu kategori içerisinde değerlendirilebilir.

Bölgede uluslararası düzlemde güvenlik genellikle ülkelerin birbirleri arasındaki sınır ihtilafları üzerinden okunabilir. Kolonicilik sonrası kurulan bölge ülkelerinin hak iddia ettiği toprakların sınırları birbiriyle çakışma eğilimi göstermektedir. Bu doğrultuda birbirlerine sınırı olan Myanmar, Tayland, Kamboçya ve Vietnam yani GDA'nın anakara ülkeleri arasında dönem dönem sürtüşmeler yaşanmıştır. Tayland ve Kamboçya arasında 1958'den bu yana çözüm bulamamış Preah Vihear Tapınağı hususu, 1978-1992 Kamboçya-Vietnam egemenlik ihlali temelli çatışmalar ve Endonezya-Malezya arasında nihayete ermiş gibi gözüken 1969-2002 arasında yaşanan Sipadan-Ligitan ada problemleri bunlara örnek gösterilebilir.[8]

Son olarak bölgeyi topkeyün ilgilendiren Güney Çin Denizi anlaşmazlıkları mevcuttur. 1990'lardan bu yana, Çin, Tayvan, Filipinler, Malezya, Vietnam ve Brunei'yi içeren Spratly ve Paracel Adaları anlaşmazlıkları, GDA'da güvenlik temelli istikarsızlığa neden olan en büyük etken olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar 1990'larda başlatılan Güney Çin Denizi Çalıştayları neticesinde 2002'de ASEAN ve Çin arasında "Güney Çin Denizi'ndeki Tarafların Davranışlarına İlişkin Deklarasyon" imzalsansa da sonrasında "Güney Çin Denizi Davranış İlkeleri Rehberi" oluşturma sürecinde yaşanan zorluklara paralel olarak sorunların tam olarak çözüldüğünü söylemek mümkün değildir. [9]

ABD'nin Bölgeye Angajesi

11 Eylül sonrasında GDA'da var olan güvenlik denklemine küresel terörizmle mücadele faktörü de eklenmiştir. Küresel terörizmle mücadelede GDA diğer dünya bölgelerine kıyasla daha büyük öneme sahip olmuştur. GDA El-Kaide'nin Afganistan'daki yapılanmasının sonlandırmasını müteakip küresel terörizmle mücadelede ikinci cephe olarak görülmüştür. Bunun nedeni GDA'nın teröristlerin gizlenebileceği ve zaman zaman periyodik saldırılar düzenleyebileceği bir ortama sahip olmasıdır. Bölgenin coğrafi/etnik çeşitliliği ve radikal İslamcı grupların varlığı bu ortamın hazırlanmasında etkilidir. Bu açıdan GDA'yı küresel terörizmin cephelerinden biri olarak gören ABD bölge ülkeleriyle terörizmle savaşta işbirliğine gitme eğilimi göstermiştir. Bu durum da ABD'nin Soğuk Savaş sonrası ilk defa bölgeye özellikle askeri anlamda angaje olması sonunu doğurmuştur.[10]

ABD'nin bölge ülkeleriyle askeri işbirliklerine gitmesi bu ülkelerin sadece bölgesel terörizm konusunda değil daha önce bahsedilen 3 güvenlik düzleminde de ABD'nin yardımını

alacakları şekilde yorumlandığında büyük avantaja neden olmaktadır. Ancak özellikle Filipinler, Malezya ve Endonezya gibi içlerinde Müslüman nüfus barındıran ülkeler için ABD ile kurulan bir yakınlık iç siyasette iktidarın güç kaybetmesine de neden olmuştur. 11 Eylül olaylarının yaşandığı dönemde ABD'nin Filistin-İsrail olaylarında İsrail'e verdiği açık destek birçok ülkede Müslümanların tepkisini çekmiştir. Böyle bir ortamda kendi ülkelerinin ABD'nin yanında yer alması birçok Müslümanı da rahatsız etmiştir.[11]

Filipinler için ABD'nin bölgedeki varlığı bir taraftan ülkenin güneyindeki ayrılıkçı harekete karşı ülkenin elini kuvvetlendirirken öte yandan Güney Çin Denizi'nde Çin ile yaşadığı problemlerde de Çin'e karşı duruşunu güçlendirmiştir. Filipinler'in 11 Eylül sonrasında ABD ile yaptığı askeri anlaşmalar ve Filipinler'in edindiği Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization) (NATO) dışı ABD müttefiği statüsü gelecekte Çin ile yaşanacak bir sürtüşmede de ABD'nin Filipinler'in yanında olacağı ihtimali üzerinden değerlendirilmiştir. Bu da Filipinler için oldukça önemli bir stratejik kazanım olmuştur.[12]

11 Eylül sonrası ABD'nin tüm dünya ülkelerine verdiği açık çek Malezya'nın da ABD ile olan ilişkilerini düzeltmesine vesile olmuştur. Malezya'nın ABD'nin terörle mücadelesini destekleyici taahütte bulunması Malezya'nın Batı'nın gözünde "ılımlı Müslüman ülke" imajının pekişmesine neden olmuştur. Geliştirilen iyi ilişkiler neticesinde Malezya ABD ile ticari ve askeri konularda da iş birliğine içerisine girmiştir. Böylelikle Mahathir Muhammed döneminde bozulan Malezya-ABD ilişkileri tarihinde görülmemiş düzeyde iyileştirilmiştir. Malezya'nın ABD ile yakınlaşması özellikle Malezya iç siyasetinde muhalefetin elini kuvvetlendirici bir etken olmuştur. ABD'nin daha önce İsrail-Filistin hususunda İsrail yanlısı tavır takınması ilgili dönemde Müslüman ülkelerin halkları arasında bir ABD düşmanlığının doğmasına neden olmuştur. Bunun en belirgin örneklerinden biri de Malezya'da yaşanmıştır. Ancak bu dönemde Kuala Lumpur yönetimi ABD ile olan yakınlığını korumuş ve diğer Müslüman ülkeleri kötü yönetim ve istikrar ortamını yakalayamamakla suçlamıştır. Bu durumun ise radikal İslam'ın önünü açtığını ve zaafiyete neden olduğunu belirtmiştir.[13]

Endonezya ise terörle mücadelede ABD'ye desteğini açıklarken Filipinler ya da Malezya gibi doğrudan bir işbirliğine girmek niyetinde olmamıştır. Filipinler ve Malezya'nın aksine 11 Eylül saldırılarından sonra Bali ve Cakarta'da da bombalı saldırılar yaşanmıştır. Bunun nedeni Endonezya'nın içerisindeki Jemaah Islamiyah gibi grupların El-Kaide ile olan bağlantılarıdır.[14] Endonezya bu gruplarla mücadelede ABD desteğini memnuniyetle kabul ederken, yaklaşık %87'si Müslüman olan halkına yanlış bir mesaj vermektен kaçınmıştır. Endonezya'nın ABD ile olan ilişkileri bu minvalde terörizm temelinde geliştirilmiş ve daha ötesine gidilmesi kasıtlı bir şekilde engellenmiştir. Endonezya'nın benimsediği bu orta yol politikasının bir diğer nedeni de Endonezya'nın kuruluşundan bu yana sahiplendiği tarafsızlık politikasıdır. Endonezya her ne olursa olsun herhangi bir başka ülke ya da güçle özellikle askeri olarak doğrudan bir ittifak içerisine girmeyeceği taahhütündedir.[15]

Bölgesel İşbirliği

11 Eylül sonrasında GDA ülkeleri ASEAN çerçevesinde ve bölgesel terörle mücadele temelinde işbirliği içerisine girmişlerdir. 5 Kasım 2001'de ASEAN üye ülkeleri dışişleri bakanları tarafından "Terörizmle Mücadele Ortak Eylem Bildirgesi" duyurulmuştur. Bu

bildirge tüm üye ülkelerin gerek bölgesel gerekse de küresel boyutta terörizmi kınadıklarının altını çizirken uygulamada ne gibi yaptırımların olacağı belirsizliğini korumuştur.[16] Bu açıdan da aslında bu işbirliğinin bir katma değeri olmadığı savunulabilir. Ancak ASEAN tipi bölgeselciliğin temelinde bu gibi konuların uzun soluklu istişareler sonucunda pratiğe döküldüğü düşünüldüğünde, bu işbirliği ortamının olumlu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. ASEAN üye ülkelerinin egemenliklerine karşı duydukları hassasiyet ve ASEAN'ın diğer üye ülkelerin iç işlerine müdahaleyi kat'i surette hoş görmemesi prensipleri düşünüldüğünde ülke içi istikrarsızlığın kaynaklarından biri olan terörizm konusunda bu ülkelerin iş birliğine girmeleri bile oldukça olumlu bir adımdır.

Pek tabii terörle mücadele odaklı işbirliğinin daha çok Malezya, Singapur, Endonezya ve Filipinler gibi terörizmden muzdarip ve Müslüman nüfus barındıran ülkelerin birbirleriyle daha çok etkileşime girmelerine neden olduğu söylenebilir. Bu açıdan bu ülkelerin tarihte ilk defa istihbarat şefleri nezdinde gerçekleştirdikleri toplantı manidardır. Bu grubun içerisinde Malezya, Endonezya ve Filipinler terörle mücadele konusunda ASEAN'dan ziyade bir anlaşma daha imzalamışlardır. Bu anlaşmanın gereği olarak bu üç ülke terörle mücadelede ortak tatbikatlar gerçekleştirmiş, ülkeler arası lojistik hatlarını kuvvetlendirici hamleler yapmış ve bilgi paylaşımını sağlamışlardır. [17]

Sonuç

11 Eylül öncesinde GDA güvenliği Soğuk Savaş döneminden miras kalan dünya güvenlik anlayışının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan da GDA görece daha fazla güvenlik temelli istikrarsızlığa sahip Orta Doğu gibi bölgelerin görünürlük açısından gerisinde kalmıştır. Ancak 11 Eylül sonrasında GDA bölge olarak dünya siyasetinde daha görünür bir hal almıştır. 11 Eylül'ün GDA'daki bir diğer sonucu ise GDA güvenliğinin artık sadece Çin'in yükselişinin bir tehdit olarak algılanmasının ötesine geçilmesi gerektiğinin anlaşılmasıdır. Deneyimler göstermiştir ki GDA içerisindeki ülkelerin iç istikrarsızlıkları terörist grupların bölgede konuşlanması için çok uygun bir ortam hazırlamaktadır. Diğer bir deyişle GDA içerisindeki güvenlik boşlukları yeni El-Kaide'lerin doğmasına ve sadece GDA değil tüm dünya için bir tehdit oluşumuna fırsat verebilecek potansiyeldedir. Ancak GDA ülkeleri bu sıkıntıları tek başlarına aşabilecek durumda değildirler. Bu açıdan bu ülkelerin gerek ekonomik gerekse de askeri olarak desteklenmesi ve GDA temelli güvenlik istikrarının sağlanması gereklidir.

Kaynaklar:

[1] Muhammad Adnan, "BRICS: A Challenge to the US Hegemony", JPRSS, Vol. 1, No. 1, July 2014, pp. 31-46.

[2] Major A. R. Knott British Army, (2004) Does 9/11 mark the end of deterrence and the birth of 'detercion'?, Defence Studies, 4:1, 40-63, DOI: 10.1080/1470243042000255263; Bkz: David L. Buffaloe, Defining Asymmetric Warfare, The Land Warfare Papers, No: 58, September, 2006

[3] Cadı Avı için bkz:

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/witch-hunt>

- [4] Bush Doktrini için bkz: Robert Jervis, Understanding the Bush Doctrine, *Political Science Quarterly*, Vol. 118, No. 3 (Fall, 2003), pp. 365-388
- [5] Bkz: Eric Gutierrez, Saturnino Borrás, Jr, *The Moro Conflict: Landlessness and Misdirected State Policies*, East-West Center Policy Studies 8, Washington: 2004
- [6] Bkz: Angel Rabasa, John Haseman, *Separatist Movements in Aceh and Papua, içinde: The Military and Democracy in Indonesia*, RAND Corporation, 2002
- [7] Bkz: Kipgen N. Addressing the Rohingya Problem. *Journal of Asian and African Studies*. 2014;49(2):234-247. doi:10.1177/0021909613505269
- [8] Barry Wain, *Boundary Disputes and Border Issues in Southeast Asia*, *Southeast Asian Affairs* , 2012, (2012), pp. 38-60; David A. Colson, *Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia/Malaysia)*, *The American Journal of International Law* , Apr., 2003, Vol. 97, No. 2 (Apr., 2003), pp. 398-406
- [9] Ian Townsend Gault, “Preventive Diplomacy and Pro Activity in the South China Sea.” *Contemporary Southeast Asia*, Vol. 20, No 2, 1998, p. 171–90; Hasjim Djalal, “Indonesia’s Archipelagic Sea Lanes.” Pp. 59–69 in *Indonesia beyond the Water’s Edge: Managing an Archipelagic State*, edited by R. Cribb and M. Ford. ISEAS–Yusof Ishak Institute. 2009; Carlyle A. Thayer, 2018. “A Closer Look at the ASEAN-China Single Draft South China Sea Code of Conduct.” *Diplomat*. Retrieved January 20, 2020 (<https://thediplomat.com/2018/08/a-closer-look-at-the-asean-china-single-draft-south-china-sea-code-of-conduct/>).
- [10] Catharin E. Dalpino (2002) *Second Front, Second Time: Counter-Terrorism and US Policy toward Southeast Asia*, *Cambridge Review of International Affairs*, 15:2, 345-354, DOI: 10.1080/09557570220151371
- [11] Fred R. von der Mehden, *Radical Islam in Southeast Asia and its Challenge to U.S. Policy*, The James A. Baker III Institute for Public Policy of Rice University, 2005
- [12] Noel M. Morada, *Philippine-American Security Relations After 11 September: Exploring the Mutuality of Interests in the Fight Against International Terrorism*, *Southeast Asian Affairs* , 2003, (2003), pp. 228-238
- [13] <https://apcss.org/Publications/SAS/APandtheUS/StoreyMalaysia2.pdf>
- [14] Brian A. Jackson vd., “Jemaah Islamiyah” içinde *Aptitude for Destruction*, RAND Corporation, 2005
- [15] Dewi Fortuna Anwar, *Indonesia's Foreign Policy After the Cold War*, *Southeast Asian Affairs* , 1994, (1994), pp. 146-163
- [16] ASEAN, *ASEAN Declaration on Joint Action to Counter Terrorism*, 2001, <https://asean.org/storage/2012/05/2001-ASEAN-Declaration-on-Joint-Action-to-Counter-Terrorism.pdf>, Erişim: 06.08.2020
- [17] Rohan Gunaratna, *ASEAN’s Greatest Counter-Terrorism Challenge: The Shift from “Need to Know” to Smart to Share*, https://www.kas.de/documents/288143/288192/Terrorism_Gunaratna.pdf/20fb5191-5289-d16e-a6c1-879a0442fbc4, ss. 117-118, Erişim: 11.08.2020

Doğu Akdeniz'in Güney Ülkesi: Mısır

Şeyma Kızılay

Son haftalarda Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun Ermenistan'ın ateş açmasıyla yeniden gündeme gelmesi konuşulmakta olan Doğu Akdeniz meselesinin önüne geçmiş olsa da bölgeye yönelik stratejiler ve politikalar varlığını korumaya devam ediyor. Geçen haftaki yazımda İsrail'in Doğu Akdeniz politikasını ele almıştım, bu hafta bölgeye yönelik oluşturulan politikaların bütünlüğünü yakalamak amacıyla söz konusu konuyla ilgili bir diğer kilit aktör olan Mısır'ın Doğu Akdeniz denklemindeki yerini değerlendirerek Doğu Akdeniz'in Ortadoğu'daki yansımaları ortaya koymaya çalışacağım. Bu minvalde Mısır'ın enerji politikasının geçmişten bugüne hangi dinamikler üzerinde şekillendiğine değinerek, Doğu Akdeniz kapsamında Mısır'ın attığı adımları ve politikaları değerlendireceğim.

Doğu Akdeniz'in bölgesel ve küresel güçlerin rekabet alanlarından biri haline gelmesinde ve öne çıkmasında etkili olan bir unsur olarak İsrail'in Tamar ve Leviathan'da keşfettiği kaynaklardan bahsetmiştim. Bölgede karşıt görüşlü tarafların oluşması ve buraya yönelik oluşturulan politikaları etkilemesi bakımından diğer bir unsur da Mısır'ın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile 2003 yılında imzaladığı MEB (Münhasır Ekonomik Bölge) anlaşmasıdır. Daha sonra Muhammed Mursi döneminde iptal edildiği için etkisi kalmayan bu anlaşma Doğu Akdeniz'deki aktörlerin taraflarının oluşumu konusunda ipucu vermiş ve sorunun gelişimi açısından önem teşkil etmiştir. Bununla birlikte İsrail'in keşfettiği kaynakların uluslararası alana aktarımı konusunda Mısır üzerinden oluşturulacak bir güzergah Türkiye açısından sorun olmuştur. Bu bağlamda Mısır-GKRY-İsrail ittifakına Mısır'ın da katılması olasılığı bölge dengeleri açısından oldukça önem taşımaktadır.

Mısır'ın Doğu Akdeniz konusunda izlediği yol ve attığı adımlar da diğer aktörlerde olduğu gibi yeni oluşturulmuş bir düşüncenin ürünü değil. Retrospektif olarak değerlendirildiğinde Mısır'ın bugünkü yaklaşımlarının temelini geçmişten günümüze izlediği enerji politikasının oluşturduğu anlaşılmaktadır.

1886'da petrol ve 1930'lu yıllarda doğal gaz üretimine başlayan Mısır, Cezayir ve Nijerya'dan sonra Afrika'daki en büyük üçüncü doğal gaz üreticisi ve OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkeleri dışındaki en büyük petrol üreticisi konumundadır.[1] Başlarda uluslararası şirketlerin yoğun olarak faaliyet gösterdiği Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın iktidara gelmesinin ardından milli şirketlerin faaliyetleri artış göstermiştir. İlk milli petrol şirketi 1962 yılında kurularak faaliyete geçmiştir. Söz konusu şirket ile Süveyş Kanalı, Mısır petrol üretiminin merkezi haline gelmiştir. İlerleyen yıllarda Batı ve Doğu Çöl Bölgeleri'nde de petrol üretimi gerçekleştiren Mısır toplam petrol üretiminin % 30'luk kısmını bu bölgelerden sağlar hale gelmiştir.[2]

Diğer yandan Süveyş Kanalı'nın ve Süveyş-Akdeniz Boru Hattı'nın (SUMED) önemi daha büyüktür. Petrol üretiminin %70 oranında sağlandığı bölge, aynı zamanda Basra Körfezi'nden Avrupa'ya ve Kuzey Amerika'ya giden ve Kuzey Afrika'dan Akdeniz üzerinden Asya'ya giden petrol ve sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) için önem teşkil eden bir geçiş yolu olma

özelliği taşımaktadır. Buradaki geçişlerden alınan ücretler Mısır ekonomisi açısından önemli bir gelir kaynağıdır.[3]

Ülke içinde üretimin düşmesi ve talebin artmasının bir sonucu olarak 2015 yılında net doğal gaz ithalatçısı olan Mısır 2017 verilerine göre, yaklaşık 65,2 trilyon fit küp olduğu tahmin edilen doğal gaz rezervi ile Nijerya, Cezayir ve Mozambik'ten sonra Afrika'daki en büyük miktara sahip olma özelliği taşıyor. 2000'li yıllarda enerji konusunda Akdeniz'de de faaliyetlere başlayan Mısır'ın sahip olduğu doğal gaz rezerv miktarında bu alanlardaki faaliyetleri sonucu keşfettiği kaynakların etkisi bulunmaktadır.[4]

Sahip olduğu kaynakları ihraç etmek isteyen Mısır Avrupa Birliği ülkeleri, Hindistan ve Çin ile petrol ihracı ilişkileri kurmuş, Ortadoğu dengelerinde yaşanan değişimin bir sonucu ve etkisi olarak yaşanan Mısır-İsrail Barış Anlaşması ile İsrail'e de petrol ihracına başlamıştır. Doğal gaz ihracını ise İsrail, Ürdün, Suriye ve Ürdün'e bağlanan Arap Gaz Boru Hattı ile gerçekleştiren Mısır bu hattı bölgesel politikalarında bir araç olarak kullanmayı da ihmal etmemiştir. 2012 yılında İsrail ile yaşadığı bir ödeme krizi nedeniyle Kahire yönetimi İsrail'e uzun vadeli tedarik sözleşmesini iptal ederek ihracatı durdurmuştur. Diğer yandan söz konusu hat dönem dönem sabotelere maruz kalmış ve Ürdün ile İsrail'e olan doğal gaz arzında kesintilerin yaşanmasına neden olmuştur.[5] Fakat Mısır'ın girişimleri ilerleyen yıllarda devam etmiş, İsrail, Mısır ve Ürdün ile 2018 yılında yeni doğal gaz anlaşmalarına imza atılmıştır.

Mısır'ın yıllar geçtikçe karşı karşıya kaldığı bir sorun da enerji kaynaklarının içerdeki yeterliliğidir. Elektrikten, ısınmaya ve ulaşımaya kadar birçok alanda kullanılan enerji kaynaklarına olan talep ülkede yaşanan nüfus artışı ile birlikte artmıştır. Bununla bağlantılı olarak ülkede elektrik üretim maliyetleri yükselmiş, sonuç olarak enflasyon artmış ve bu da işsizliğin artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Hüsnü Mübarek yönetiminin sona ermesine neden olan hareketlerin ortaya çıkışında yolsuzluklarla birlikte yukarıda bahsedilen zincirleme gelişmeler de etkili olmuştur.[6]

Doğu Akdeniz gelişmeleriyle ilgili olarak diğer kıyı ülkelerinde olduğu gibi Mısır da buradaki kaynaklardan faydalanmak istemektedir. Bunun öncesinde gelişmelerin bir soruna dönüşmesinde Mısır ile GKRY arasındaki MEB anlaşması etkili olmuştur. GKRY'nin arama faaliyetlerinin Mısır tarafından kabul edildiği anlamına gelen anlaşma Muhammed Mursi'nin anlaşmayı iptal etmesiyle sonlansa da Abdülfettah El-Sisi'nin yönetimi almasından sonra Doğu Akdeniz'le ilgili olarak 6 Ağustos 2020 tarihinde Yunanistan ile MEB anlaşması imzalanmıştır. GKRY ile imzaladığı anlaşma nasıl sorunların başlamasına öncülük ettiyse Yunanistan ile imzalanan MEB anlaşması da var olan sorunlara yeni boyut eklemiş ve sorunu ağırlaştırmıştır. Türkiye'nin Libya ile imzalamış olduğu Deniz Yetki Alanları Anlaşması'na Mısır'ın hak iddia ettiği alanlara yönelik bir tecavüz olduğu iddiasıyla itiraz eden Kahire yönetimi, Yunanistan'ın GKRY'yi Kıbrıs adasının tamamının temsilcisi olarak görmesi gibi yaklaşımlarına yakın bir çizgide durmaktadır.[7]

Anlaşma Türkiye-Libya sınırını geçersiz kılmak ve bertaraf etmek üzerine kurulu olmasına rağmen Rodos kıyılarını doğusundaki deniz kıyılarının ve Meis adasının sınırlandırmaya dahil edilmemesi Türkiye ile doğrudan bir çatışmaya girilmemesine dikkat edildiğini

göstermektedir. Diğer yandan anlaşma Türkiye'nin savunma mekanizmasına etki etmiş, bölgedeki çıkarların korunmasına verilen ehemmiyetin artırılmasına neden olmuştur. Anlaşmadan birkaç gün sonra Oruç Reis sismik araştırma gemisi bölgedeki faaliyetlerine devam etmiş ve Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından Oruç Reis'in faaliyet sahasını gösteren bir harita yayınlanmıştır.[8]

Mısır'ın Doğu Akdeniz'de birlikte hareket ettiği aktörler konusunda Abdülfettah El-Sisi'nin kurduğu siyasi ilişkilerin önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. İktidara gelmesinin ardından Kıbrıs ve Yunanistan ile olan siyasi ilişkileri iyileştiren Sisi yönetimi, Mısır-Avrupa ilişkileri için bu ülkelerin teşvik edici tutumlarını fırsat olarak görmüştür. Düzenli bir sistem kurarak zirveler düzenleyen bu üç ülke açısından ilişkiler Mısır nezdinde Doğu Akdeniz için bir model olarak değerlendirilirken, Kıbrıs Mısır'ı gerekli bir stratejik ortak olarak görmektedir. Tarihsel bağlamda 1950'li yıllarda başlayan Kıbrıs-Mısır ilişkileri, 2015 yılında Sisi'nin Lefkoşa'yı ziyaretiyle olumlu ivme kazanmış ve Mısır'ın Doğu Akdeniz'deki pozisyonunda etkili olmuştur. Yunanistan ile olan ilişkiler de bu pozisyonun bir diğer sebebinin oluşturuyor. Mısır-Yunanistan ticari ilişkileri, Yunanistan'ın Mısır yatırımları iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. Kurulan ekonomik ilişkiler ile Mısır Yunanistan'ın dünya çapındaki altıncı ticari ortağı konumundadır.[9] Dolayısıyla bulunduğu coğrafyanın karmaşıklığı, etkin müttefik ihtiyacı, ulusal çıkarlar gibi etmenler Mısır'ı Yunanistan-GKRY bloğuna yönlendirmiştir.

Mısır'ın Doğu Akdeniz politikasındaki belirleyici diğer unsur bölge politikaları ile ilgilidir. Mısır'ın Ortadoğu'da ve Doğu Akdeniz'de etkin olma ve enerji ihraç merkezi statüsüne sahip olma hedefi oluşturduğu politikalara ve stratejilere yansımaktadır. Asya ve Afrika kıtalarının kesişme noktası olması, Akdeniz'deki doğalgaz sıvılaştırma tesisleri, Süveyş Kanalı'nın sağladığı stratejik önem ve buranın kontrolünü elinde bulundurma, Mısır'ı Doğu Akdeniz ticareti için de önemli bir nokta haline getiriyor.[10]

Mısır'ın Doğu Akdeniz politikalarında ve kurduğu müttefiklik noktasında etkiye sahip olan değişkenlerin üçüncüsü ise Türkiye ile olan ilişkileridir. Sisi'nin selefi olan Mursi'nin Türkiye tarafından desteklenmesi ve Sisi yönetiminin darbeci olarak nitelendirilmesi, Kahire'deki Türk büyükelçisinin persona non grata/istenmeyen kişi ilan edilmesi ve Ankara büyükelçisinin Mısır'a çağırılması iki ülke arasındaki gerginliğin düzeyini göstermektedir. Bu minvalde Mısır'ın tutum ve tavırlarında bir Türkiye karşıtlığından da söz edilebilmektedir. Akdeniz'deki Mısır-GKRY-Yunanistan ortak askeri tatbikatları bahsedilen sebepler nedeniyle Türkiye'ye karşı bir gözdağı olarak nitelendirilmektedir.[11]

Doğu Akdeniz konusunda Mısır'ın strateji ve politikalarını belirleyen son değişken askeri kapasite ile ilgilidir. Mısır'ın denizdeki varlığını güçlendirme ve deniz kuvvetlerini geliştirme hedefleri Doğu Akdeniz politikası ile ilişkilidir. Mısır'ın Avrupa'nın güney sınırını güvence altına alabilecek bir Akdeniz ülkesi olduğuna dair yorumlar bulunmaktadır. Fransa, Almanya ve İngiltere'nin Mısır'a yönelik silah satışını artırması söz konusu yorumun gerekçesi olarak gösterilmiştir. 2017 yılında Akdeniz'de iki askeri üs açan Mısır'ın (Barrani Üssü ve İskenderiye'nin batısındaki Mohamed Naguib üssü) deniz kuvvetlerine verdiği önem ve askeri olarak daha etkin bir güç olma hedefi Akdeniz denklemine yansımaktadır. Mısır silahlı kuvvetleri Fransa ve İngiltere ile birlikte gerçekleştirdiği ortak tatbikatlarla askeri gücüyle

ilgili mesaj vermektedir. Böylelikle Mısır Akdeniz’de önemli bir askeri güç konumuna gelmiştir.[12]

Değerlendirme

Özellikle 2000’li yıllarda ön plana çıkan ve tartışma konusu haline gelerek ülkelerin dikkatinin yöneldiği ve rekabet ettiği Doğu Akdeniz’de kıyı ülkelerinden biri olan ve stratejik önemi artan ülkelerden biri de Mısır. Tarihsel olarak geçirdiği iç çalkantılar ve karışıklıkların ardından Abdülfettah El-Sisi ile yeni bir döneme başlayan Mısır Doğu Akdeniz gerginliğinde GKRY ve Yunanistan işbirliğine yakın duruyor. Mısır’ın politikalarını şekillendiren etmenler ise; bölgede kurmaya çalıştığı etkinlik, deniz kuvvetlerini güçlendirme, enerji ulaşım merkezi olma, Türkiye karşıtlığı, Batı ile ilişkileri geliştirme hedefleri olarak karşımıza çıkmakta. Mısır’ı bu denklemde önemli kılan faktörlerse sahip olduğu jeostratejik konumla birlikte Akdeniz’deki askeri üsleri ve belki de en önemlisi olan Süveyş Kanalı’nın kontrolüne sahip olması. Her ne kadar İsrail’in keşfettiği kaynakların taşınmasında bir geçiş merkezi olmak istese de Yunanistan ve GKRY bunun ne denli maliyetli ve zahmetli bir iş olduğunun farkında. Kaynakların uluslararası pazara ulaştırılmasında Türkiye üzerinden bir yol oluşturmak daha az maliyetli, daha kısa süreli bir ulaşım söz konusu olabilir. Fakat Türkiye’nin söz konusu ülkelerle olan gergin ilişkileri ve kronik sorunlar bu duruma engel teşkil ediyor.

Kaynaklar:

- [1]Country Analysis Brief: Egypt, EIA, 2018,
https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Egypt/egypt.pdf Erişim:
13.10.2020.
- [2] Emre Kurt ve Soyalp Tamçelik, Değişen Doğu Akdeniz Denklemine Mısır’ın Hidrokarbon Politikası ve Türkiye’ye Yansımaları, Uluslararası Avrasya Enerji Sorunları Sempozyumu, 2015, s. 449.
- [3] Country Analysis Brief: Egypt, s.1.
- [4] A.g.r., s. 5.
- [5] A.g.r., s. 8.
- [6] Kurt ve Tamçelik, a.g.m., s. 452.
- [7] Yücel Acer, Doğu Akdeniz’de Yunanistan-Mısır Deniz Anlaşması ve Türkiye, SETA Perspektif, Sayı 293, 2020, s.3.
- [8] İdlır Lika, The Greece-Egypt Maritime Agreement and Its Implications for The Greek-Turkish Dispute in The Eastern Mediterranean, SETA Analiz, No 67, 2020, s. 17.
- [9] Aya Samir, Egypt, Greece, Cyprus: Model for Successful International Cooperation. Egypt Today, 21 November 2017, <http://www.egypttoday.com/Article/2/33551/Egypt-Greece-Cyprus-Model-forsuccessful-international-cooperation> Erişim: 14.10.2020.

[10] Nael Shama, "Between Alliance and Entente: The Egyptian-Greek-Cypriot Partnership," The New Geopolitics of The East Mediterrean: Trilateral Partnerships and Regional Security, Ed. Zenonas Tziarras, Peace Research Institute Oslo (PRIO), Report 3, 2019, s. 103.

[11] Kurt ve Tamçelik, a.g.m., s. 457.

[12]Nael Shama, Egypt's Power Game: Why Cairo is Boosting its Military Power, <https://www.jadaliyya.com/Details/34539/Egypt%E2%80%99s-Power-Game-Why-Cairo-is-Boosting-its-Military-Power> Erişim: 14.10.2020.

11 Eylül Saldırılarının Doğu Asya Bölgesine Etkileri

Aybala Lale

Eylül 2001 tarihinde Amerikan ikiz kulelerine ve Pentagon'a gerçekleştirilen saldırılar yalnızca Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) etkilemekle kalmamış, tüm dünyayı yeni söylemler ve politikalarla etkisi altına almıştır. ABD "teröre karşı savaş" ilan etmiş ve Başkan Bush'un "Ya bizimlesiniz ya teröristlerle!" gibi söylemleri uluslararası politikada terörizm ekseninde bir kutuplaşmayı tetiklemiştir. 11 Eylül saldırıları sonuçları itibarıyla yalnızca ABD için değil uluslararası toplum açısından da sarsıcı olmuştur. Soğuk Savaş sonrası inşa edilen yeni uluslararası sistemin değişmez parametrelerinden biri olarak "terörizm" tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

11 Eylül, 1990'lı yılların iyimser görünümünün aksine öngörülemez bir uluslararası sistemin varlığını gözler önüne sermiştir. Uluslararası sistemdeki bu değişim kimilerince bir "paradigma kayması"[1] olarak değerlendirilmiştir.

Bir başka deyişle, 11 Eylül saldırıları tehdit algılarını değiştiren ve dönüştüren bir dönüm noktasıdır. Söz konusu bu "yeni paradigma" terörizme karşı duruşa öncelik vermektedir.

Ayrıca öngörülemeyen asimetrik tehditlere ilişkin ortak bir algı inşa etme çabasıydı. Ancak zamanla pek çok ülke nezdinde ABD'nin "şer eksenleri"[2] ile olan mücadelesi bir "tek taraflı hakimiyet" niteliğine bürünmüştür. Nitekim; Bush Doktrini ile "önleyici meşru müdafaa"[3] formülasyonu çerçevesinde acil ve tanımlanabilir bir tehdit olmamasına rağmen ABD kendisine düşmandan önce saldırma hakkı tahsis etmiştir.

Doğu Asya bölgesi, saldırılardan doğrudan etkilenmemesine rağmen bizzat ABD'nin ilgisini daha fazla cezbeder hale gelmiş ve sert ulusal güvenlik anlayışı kapsamında ABD bölgesinde daha aktif yer almaya başlamıştır.

11 Eylül'ün ardından ABD'nin bölge ülkeleri ile güvenlik ilişkileri önemli ölçüde değişmiştir. Japonya, Güney Kore ve Tayvan'la askeri iş birliğinin artırılması, Kuzey Kore nükleer krizine çözüm arayışları vb. gelişmeler 11 Eylül sonrası ABD'nin bölgedeki etkinliğini ivme kazanarak artırmasının göstergelerinden olmuştur. ABD'nin bölgedeki ekonomik ve askeri varlığının güçlenmesi ABD-Çin rekabetinin kızışmasına da zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Doğu Asya'da güç mücadelesi yeniden şekillenmiştir. Bu çalışmada 11 Eylül saldırılarının Doğu Asya üzerindeki etkileri Çin, Japonya ve Kore Yarımadası özelinde değerlendirilecektir.

Çin'in 11 Eylül sonrası güvenlik ortamında rolü büyük ölçüde olumlu ve ileriye dönük, ancak sınırlar dahilinde olmuştur. 11 Eylül'ün akabinde ilk tepkiler ABD-Çin ilişkilerini, kırılma noktasını ve belirsizliğini sürdürse de daha sıcak hale getirmiştir. Dönemin Çin Başkanı Jiang Zemin, "terörizme karşı tüm şiddet eylemlerini" ivedi bir biçimde kınamış, şaşkınlığını ifade etmiş ve ABD'ye desteğini bildirmiştir.[4]

Çin, ABD'nin terörizme karşı savaş kapsamında güç kullanmasına ilişkin BM Güvenlik Konseyi kararlarını desteklemiş, ABD'ye terörle mücadele ve istihbarat uzman heyeti göndermiş, Afganistan sınırındaki güvenliğini güçlendirmiştir.[5]

Çin-ABD ilişkilerinin istikrarlı olması, Doğu Asya’da daha geniş bir istikrar için kritik bir temel oluşturmaktadır. Her iki ülke de 11 Eylül sonrası ilişkilerinin atmosferini iyileştirmek istemiştir. Gerçekten de 11 Eylül olayları yeni bir Çin-ABD anlayışının oluşturulması için fırsat sağlamış, sınırlı da olsa işbirliğinin temelini oluşturmuştur. Zira 11 Eylül öncesi iki ülkeler arasındaki ilişkiler oldukça gergindir. George W. Bush, Clinton yönetimini Çin’e karşı fazla yumuşak olmakla suçlamış, Çin’in “stratejik ortak” olmaktan çok “stratejik rakip” olduğunun altını çizmiştir.[6]

11 Eylül’ün ardından Çin, Afganistan’da Taliban’a karşı savaşta ABD’ye önemli bir destek sağlamış, Afganistan’ın yeniden yapılanması için 150 milyon dolar yardım sözü vermiştir.[7]

Çin’in görece işbirlikçi yanıtı, ikili ilişkilerin iyileşmesinin yanı sıra ABD için teröre karşı savaş kapsamında BM Güvenlik Konseyi’nde daha evvel kendisine karşı veto kullanabilen bir üyenin desteğini elde etmesini sağlamıştır.[8] Ancak zamanla ABD’nin uluslararası hukuka aykırı tek taraflı eylemleri pek çok ülke gibi Çin’in de tepkisini çekmiş ve Çin, ABD’ye ‘çok taraflı yaklaşım’ çağrılarında bulunmuştur.

11 Eylül sonrası ABD’nin terörizmle mücadele meşguliyeti ve Pekin’in bu hususta işbirliği teklifi, yükselen Çin tehdidinin bir süre görmezden gelinmesine neden olmuştur.

Ayrıca ‘İslami köktencilik’ ve ‘İslami terör’ olgularının oluşturulması Çin’in uluslararası tepkilere yol açan ülke içi istikrarsızlıklarını “küresel terörün bir parçası” olarak sunmasına yardımcı olmuştur. Bu zamana dek, dış politikada Tibet ve bilhassa Doğu Türkistan için ‘iç işlerine müdahale etmeme’ ilkesinin altını çizen Çin, 11 Eylül ile birlikte bu bölgeleri ‘terörizmin kaynağı’ olarak değerlendirmiştir. ABD’nin 11 Eylül meşguliyeti Çin’i istenmeyen incelemelerden ve ABD müdahalesinden bir süre uzak tutmuştur. Terörizmle savaş politikasını bir fırsat olarak gören Çin, bu gerekçeyle terör bahanesiyle ABD ile arasına bir tampon bölge oluşturmak istemektedir. Bu durum Çin kalkınmasının öncüsü eski Devlet Başkanı Deng Xiaoping’in geliştirdiği “24 Karakter Stratejisi”nin “sakince gözlemler, kapasiteni gizle ve zamanını bekle, düşük profilli korumakta iyi ol, asla liderlik iddiasında bulunma.”[9] şeklindeki önerilerini Çin toplumu nezdinde geçersiz kılmaya başlamıştır. 11 Eylül sebebiyle gerçekleşen bu fikri dönüşüm Çin’in yükselişinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

11 Eylül sonrası ABD dış politikası Amerikan yumuşak gücünün aşınmasına neden olmuştur. Bu aşınma tam da Çin’in yumuşak gücünün cilalandığı bir zamana tekabül eder.

ABD’nin terörizme ve uluslararası güvenlik meselelerine odaklanması, Çin’in ekonomik konulara yaptığı vurgu ile tezat oluşturmaktaydı. Çin bu dönemde komşularına ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) ülkelerine Çin’in hızlı yükselişinin ekonomik ve siyasi bir tehdit olmaktan ziyade ekonomik bir fırsat olduğuna dair güvence vermekle meşguldü.[10] Bu durum Çin için kazanç gibi görünmektedir. Ancak uzun vade de Çin’in büyük bir güç olarak yükselmesinin ardındaki hakikat farklıdır.

Bu durum Çin’in bölgesel ihtilaflarda ya da uluslararası sorunlarda daha iddialı politikalar benimseme, nüfuz sahibi olma ve uluslararası kuralları ve kurumları şekillendirme isteğine neden olmuştur. Bu da Çin modelinden ziyade Çin tehdidi düşüncesini öne çıkarmıştır.

11 Eylül kapsamında değerlendirilmesi gereken bir diğer mesele Tayvan sorunudur. ABD-Çin ilişkileri kısa dönemde iyileşmesine rağmen Çin, Tayvan'a yönelik politikasını değiştirmemiştir. Saldırıların ardından kısa vadede statüko korunmuş, uzun vadede ise bugün de şahit olduğu gibi Çin-ABD rekabeti dolayısıyla çatışma ihtimali artmıştır. Çin'in "tek Çin" politikası için 11 Eylül önemli bir fırsattır. Nitekim, 11 Eylül sonrası gerçekleştirilen görüşmelerde ABD, tek Çin politikasına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ancak ABD'nin Tayvan'a silah satmaya devam etmesi, Tayvan'ın egemenliği ve Çin'i çevreleme politikasından vazgeçmeyeceğini ispat etmiştir. Bu durum Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla Çin ve Rusya ilişkilerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.[11]Bugün de ABD bölgedeki hakimiyetini muhafaza etmekte ve bölgede askeri varlığını artırmaktadır.

11 Eylül saldırılarının ardından Japonya, ABD'nin yardım çağrılarına hızla yanıt veren ülkelerden olmuştur. Başkan Bush'un "Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle!" söylemini dikkate alan Japonya, Afganistan işgali için ABD liderliğindeki koalisyonla katılmayı kabul etmiştir. Ekim 2001'de 'Terörizme Karşı Koymada Özel Uygulamalar Kanunu'nu çıkararak

Savunma Kuvvetlerine meşru müdafaa durumunda silah kullanma yetkisi vermiştir. Ayrıca BM Barışı Koruma misyonlarına daha çok katkı sağlamıştır.[12] 11 Eylül tüm dünyada olduğu gibi Japonya'da da terörizm algısının değişmesine sebep olmuştur. 11 Eylül'ün ardından Japonya dış baskı ihtimaline karşı çeşitli manevralar sergilemiştir.

Uluslararası antlaşmalar imzalamış, bölge ülkeleriyle ortak konferans ve etkinlikler gerçekleştirmiş, Ortadoğu ülkelerine mali ve teknik yardımlar sağlamıştır. Çeşitli terör eylemlerinden muzdarip bir ülke olarak Japonya'nın bu reflekslere sahip olması olağandır.

Japonya için 11 Eylül saldırıları, deniz aşırı güvenliği önemini artırırken ABD ile olan ilişkilere yeni bir anlam katmıştır. Doğu Asya güç hiyerarşisinde ABD baskın konumunu sürdürmeye devam ederken 11 Eylül sonrası Kore ve Japonya ile ilişkileri artırmıştır. Ancak uzun vadede ABD'nin Çin'in yükselen gücünün ve Doğu Asya'daki en büyük müttefiki Japonya'nın azalan gücünün farkına varma ihtimali Japonya'yı endişelendirmiştir. Bu nedenle Japonya artan askeri yeteneğinden ve milliyetçiliğin dirilmesinden dolayı 11 Eylül sonrası durumu cazip bulmuştur.[13]

11 Eylül'ün etkilerinin görüldüğü bir diğer coğrafya Kore Yarımadasıdır. Kuzey Kore için 11 Eylül saldırıları hem bir fırsat hem tehlike teşkil etmekteydi. Terörizmle bağlantılı olduğu şüphesini yok etmek için Kuzey Kore'nin ABD'ye olan desteği önemli olacaktı. Ancak, ülkenin geçmiş sicili olumlu bir imaj oluşturmasının önünde en önemli engel olmuştur.

Zira 2002 yılında Bush tarafından 'şer eksenini' olarak ilan edilen Kuzey Kore, artan baskılar neticesinde kitle imha silahları ve balistik füzelerin geliştirilmesine odaklanmış ve rejiminin meşruiyetini sert güç yoluyla muhafaza etmeyi tercih etmiştir. Nükleer silahlardan arındırılmış bir Kore yarımadası hedefiyle Kuzey Kore ile siyasi ilişkilerin normalleşmesi ve yarımadada istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Koreler arası görüşmeler ve ABD-Kuzey Kore zirveleri barışı sağlamak için yeterli zemini oluşturamamıştır ve halen yarımadada istikrarsızlık devam etmektedir. ABD, Kuzey Kore konusunda diplomatik yaklaşımların başarısına odaklanmaktan ziyade askeri yaklaşımları tercih etmiştir. Zira bir yandan da

güneyde ABD müttefikleri Güney Kore'yi tehdit olarak algılayan Kuzey Kore'ye nükleer silahlanma yolundaki en büyük desteği, ABD'nin 11 Eylül sonrası politikaları sağlamıştır.

ABD ile Güney Kore arasında 1950-1953 Kore Savaşı'ndan beri bir güvenlik ittifakı söz konusudur. Ancak 11 Eylül, bu güvenlik ittifakını kısmen baskı altına almıştır. ABD kendisinin 11 Eylül sonrası güvenlik önceliklerinin, Güney Kore tarafından paylaşılmadığını iddia etmektedir. Nitekim, Güney Kore'de yükselen milliyetçilik Güney Kore toplumu nezdinde dış ilişkilerde daha eşit talepler oluşturmaktadır. Ancak iki ülkenin ittifakı 11 Eylül sürecinde de fayda sağlamaya devam etmiş, ABD Güney Kore'deki üsleri vasıtasıyla Doğu Asya'da daha kolay nüfuz elde etmiştir.[14]

Sonuç

11 Eylül terör saldırılarının üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen uluslararası sistemde yeni bir dönemin kapılarını aralayan 11 Eylül'ün etkisini muhafaza ettiği açıktır. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, Soğuk Savaş sonrası terk ettiği 'dünya polisi' rolünü yeniden üstlenmiş ve 'yeni dünya düzeninde' etkin bir güç olarak yer almak istemiştir. Yalnızca rakip güçleri elimine etme hedefi değil aynı zamanda tüm uluslararası sistemde hâkim olma ideali, ABD'nin saldırgan ve tek yanlı eylemler benimsemesine neden olmuştur.

Bu doğrultuda 11 Eylül saldırıları, yükselen güçlerin coğrafyası Doğu Asya'yı da etkisi altına almış, Doğu Asya'nın bölgesel güvenliğini karakterize etmiştir. Bölgede terörizm tehditleri ve kitle imha silahlarıyla etkin bir şekilde mücadele etmeyi amaçlayan ABD, özellikle güvenlik alanında Doğu Asya ülkeleri ile kapsamlı ve yoğun ilişkiler geliştirmiştir. Devlet dışı küresel terör örgütleri tehdidi tüm dünyada mevcut olmasına rağmen ABD'nin 'dünya polisi' olarak hareket etme kapasitesi sınırlıdır. Böyle bir rolün yürütülme çabası diğer ülkelerle işbirliğini gerekli kılmaktadır. Jeopolitik rekabetin hız kazandığı bir uluslararası sistemde Doğu Asya ülkeleri de bu işbirliğinin iki taraflı veya çok taraflı parçası olma hususunda istekli olmuşlardır.

Terörizmle mücadele düsturu, ABD'nin bölgedeki askeri gücünü ve kapasitesini artırırken, Güney Kore ve Japonya ile bu kapsamda sıkı işbirliği tesis edilmiştir. Diğer yandan 11 Eylül'den faydalanarak geliştirilen Kuzey Kore nükleer tehdidi ve Çin'in terörizm kapsamında meşrulaştırmaya çalıştığı eylemleri tehdit oluşturmuştur.

Nitekim, Kuzey Kore ve Çin hem bölge güvenliği hem de uluslararası güvenlik açısından tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Bugünkü ABD-Çin uzlaşmazlığının temelinde de 11 Eylül'ün etkisiyle ABD'nin güvenlik öncelikli politikasından kaynaklanan boşluğu, artan ekonomik gücüyle Çin'in doldurmuş olması yatmaktadır. Bu nedenle, bölgede istikrarın sağlanması için 11 Eylül sonrası reflekslerin iyi okunması gerekmektedir.

Kaynaklar:

[1] Michael Cox, Paradigm Shifts and 9/11: International Relations After the Twin Towers, Security Dialogue 33, Nu 2 (2002).

[2] Dönemin Amerikan Başkanı George Bush'un İran, Irak ve Kuzey Kore'yi tanımlamak için kullandığı tabirdir. Kitle imha silahları üreten ve terörizmi destekleyen ülkeleri ifade etmek için kullanılmıştır. İlk kez 2002 yılında 'Birliğin Durumu' konuşmasında ilan edilmiştir.

Ayrıntılı bilgi için;

<https://georgewbushwhitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html>

[3] Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkı, uluslararası örf ve adet hukuku ile Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 51'e dayanmaktadır. Bu kapsamda BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya maruz kalması durumunda Güvenlik Konseyi gerekli tedbirleri alıncaya dek meşru müdafaa hakkı mevcuttur. Önleyici meşru müdafaa ise vukuu muhtemel yani varsayılan potansiyel tehditlere ve risklere karşı kuvvet kullanmayı ifade etmektedir. Bir nevi niyet okumadır. Fatma Taşdemir, "Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı". Uluslararası Hukuk ve Politika, Sayı 2 (2006): 75-89.

[4] Press Release of the Chinese Mission (13/09/01). Chinese President Jiang Zemin Expressed Condolences by Telegraph over Terrorist Attacks on America and Talked with President Bush on Telephone to Show China's Position against Terrorism, Erişim Tarihi: 02.09.2020,

<http://chnun.chinamission.org.cn/eng/chinaandun/securitycouncil/thematicissues/counterterrorism/t26903.htm>

[5] UN Security Council Resolutions 1368, 1373, 1378, 1386 (2001), 1390, ve 1441 (2002). 6

FPRI, "9/11 and U.S.-China Relations", Erişim Tarihi: 01.09.2020

https://www.files.ethz.ch/isn/150643/2011_09_911Cjoma.pdf

[7] Chin Kin Wah, "Major-Power Relations in Post 9-11 Asia Pacific," Coping With 9-11: Asian Perspectives on Global and Regional Order, Ed. Han Sung-Joo, (Tokyo: Japan Center for International Exchange, 2003), 6-25.

[8] FPRI, a.g.e.

[9] Global Security, Deng Xiaoping's "24-Character Strategy", Erişim Tarihi: 03.09.2020,

<https://www.globalsecurity.org/military/world/china/24-character.htm>

[10] FPRI, a.g.e.

[11] İshak Turan, "ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu", Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 6, Sayı 1 (2016): 80-105.

[12] Tomohito Shinoda, "Koizumi's Top-Down Leadership in the Anti-Terrorism Legislation: The Impact of Political Institutional Changes", SAIS Review 23, Sayı 1 (2003): 19-34.

[13] Sung Joo Han, "Asia Pacific and Global Order In The Post 9-11 World", Journal of East Asian Studies 2, Nu 1 (2002): 165-184. [14] Norman D. Levin, "Do the Ties Still Bind? The U.S.-ROK Security Relationship After 9/11". MG-115- AF/KF, 96.

Güncel Gelişmeler Denkleminde Irak

Şeyma Kızılay

Son zamanlarda meydana gelen birçok gelişme karşısında farklı ülkelerce farklı yorumlar ve politikalar söz konusu oldu. Beyrut patlaması, Libya konusu, Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki normalleşme anlaşmaları, Doğu Akdeniz gelişmeleri, Koronavirüs salgını, Azerbaycan-Ermenistan çatışması başta olmak üzere ülkelerin kendi coğrafyalarında meydana gelen bir dizi olay... Aynı anda birden çok olay karşısında atılan adımlarsa ülkelerin dış politika tercihleri, işbirlikleri ve ticari ilişkileri üzerinde etkiye sahip.

Peki küresel olarak bu gelişmeler yaşanırken Irak'ta neler oldu ve neler oluyor? Ortadoğu dinamikleri açısından bir değerlendirme yapıldığında salgın öncesi dönemde iç karışıklıklar ve protestolarla gündeme gelen Irak, salgının da etkisiyle iç dinamiklere daha çok yönelmiş durumda. İçerde ülke istikrarını sağlama hedefi varken, dış politikada çeşitli işbirlikleri geliştirme stratejilerine yönelik adımlar atılıyor. Bu minvalde bu çalışmanın hareket noktasını Irak'ın son dönemlerde yaşanan gelişmeler karşısındaki tepki ve tutumunu incelemek ve izlediği dış politikayı değerlendirmek oluşturuyor.

Darbeler ve istikrarsızlıklarla dolu bir geçmişi bulunan Irak'ta uzun yıllar süren Saddam Hüseyin yönetiminin ardından 2003 yılında meydana gelen ABD işgali ve devamındaki yeniden inşa ve yapılandırma süreci ülkeyi oldukça yıpratmıştı. İşgalin, işgale karşı direnişlerin, toplum içi çatışmaların enkazı, Irak'ı ve halkını düzenden oldukça uzaklaştırmıştı. Demokratik çabalar sonucu seçimler gerçekleştirilse de katılım oranları mezhep farklılıklarını ve halkın seçimlere ve demokrasiye olan inancını ortaya koyar nitelikte gelişmiştir. Şii ağırlıklı olan düzende, Sünni kesim sistemin dışında kalmış fakat ilerleyen zamanlarda Iraklılık vurgusu yapan İyad Allavi liderliğindeki Irakiyye İttifakı, Mukteda El-Sadr liderliğindeki Sairun Koalisyonu gibi partilerin halk nezdinde kabul görmesi ülkede bütünlük sağlanabileceğine dair umut verici olmuştur.

Tam da bu zamanda ilk olarak 2010 yılında Tunus'ta başlayan halk hareketleri Irak'ta da etkisini gösterdi. Arap Baharı'nın Irak'taki yansıması güvensiz ve yetersiz hizmet, yolsuzluk ve yoksulluk, toplumsal hoşnutsuzluk sebepleri altında bir araya gelen halk protestolarının zuhur etmesi şeklinde oldu. Öyle ki Öfke Günü olarak adlandırılan şiddetli protestoların sert şekilde bastırılması ülkede kaosun daha çok artmasına yol açtı. 2018'e gelindiğinde ülkedeki alt yapı sorununun devam etmesi, toplumsal iyileşmenin sağlanamaması gibi nedenler dolayısıyla Basra halkı gösterilere ve protestolara başladı. Ekonomik ve toplumsal sorunların devam etmesi halkın itirazlarının 2019'da dahi devam etmesine neden olmuştur.

Arap Baharı'nın ortaya çıkan DAESH terör örgütü, kendini toparlamaya çalışan ülkede yeni bir yıkıma neden oldu. Terörle mücadele amacıyla yapılan harcamalar, çatışmaların neden olduğu zayıflıklar, evinden, şehirden ayrılmak zorunda kalan insanlar ve daha nicesi, ülkede istikrarın sağlanamamasına hizmet etti. Dolayısıyla ülkede ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak hayli olumsuz sonuçlar ortaya çıktı.

Ardı ardına meydana gelen olaylar ekonomiden siyasete her alanda büyük oranda yıkıcı ve olumsuz etkilerin oluşmasına neden olmuş ve günümüze dek devam ederek ülke içi refahın ve

düzenin oluşmasına engel olmuştur. 1 Ekim 2019 tarihinde halkın sesini duyurmak için başlattığı protestolar koronavirüs salgını öncesi dönemde etkilerini göstermekteydi. Siyasetin çok parçalı yapısı, işsizlik, siyasi kamplaşma, elektrik, su gibi hizmetlerin sağlanamaması, yolsuzluklar, ülkede gittikçe artan İran etkisi bu gösterilerin sebeplerini oluşturmaktaydı. Birtakım reform paketleri açıklansa da çok sayıda ölüme ve yaralanmalara yol açan gösteriler, hükümet kademesinde istifalara neden olmuştur.[1] Başbakan Adil Abdülmehdi, Başbakanlık Genel Sekreteri Hamid el-Gızzi istifalarını bildirmiş ve Mustafa Kazimi yeni başbakan olarak göreve başlamıştır.

Koronavirüs salgınının erken yayıldığı ve etkilerinin devam ettiği bir ülke olarak Irak'ta önlem alma konusunda yaşanan gecikme dolayısıyla vaka sayıları hızla yayılmış, protestoların devam etmesi hastalığın bulaşmasında etkili olmuştur. Sokağa çıkma yasaklarının devreye girmesi ekonomik olarak halk üzerinde olumsuz etki yaratırken, işsizliğin ve gelirin düşüşü halkın öfkelerini artıran nedenler arasında yer edinmiştir. Dünya genelinde ülke sınırlarının kapatılması, ekonomisinde ithalatın büyük yeri bulunan Irak için olumsuz bir etki meydana getirmekle birlikte diğer önemli ekonomi ayağı olan petrol gelirlerini ve üretimini de etkilemiştir.[2] Son açıklanan verilere göre toplam vaka sayısının 434 bine ulaştığı Irak'ta hayatını kaybedenlerin sayısı 10 bin 366'ya ulaşmış durumda.[3]

Ülke içi gelişmelere ve karışıklıklara odaklanan, kendi içinde sıkıntılar yaşayan Irak, içinde bulunduğu İran-ABD mücadelesinden kurtulmaya çalışıyor. Halk gösterilerinde de bir çok kez dile getirildiği üzere ülkede dışa bağımlı olmadan, başka güçlerin etkisinde kalmadan kurulacak bir düzene ihtiyaç var. 2003 Amerikan işgalinden itibaren ülkede Şii kesimin ve İran'ın artan etkisi Irak'ı ABD ve İran arasındaki bir rekabet alanı haline getirdi. Siyasi, askeri birçok alanda İran etkisi net şekilde görülebiliyor. Diğer yandan ABD ne kadar çekilse ve nüfuzunu azaltsa da etkisini sürdürmeye devam ediyor. Mustafa Kazimi'nin stratejik diyalog görüşmelerinin ardından Washington'a gerçekleştirmiş olduğu ziyaret bu etkinin bir yansıması olarak okunabilirken, Irak'ın dış politikası adına sinyaller de vermekteydi. Ulusal güvenlik, Amerikan askeri güçlerinin Irak'tan çekilmesi, DAEŞ'e karşı savaşta askeri işbirliği gibi konuların gündem olduğu ziyaret Irak-ABD diyalogunun gelişmekte olduğunu gösteriyordu.[4] Bu durumda ABD'nin Irak konusunda İran ve Çin ile sürdürdüğü rekabetin ve yaklaşan seçimlerin etkisi bulunmakta. Aynı zamanda ABD Başkanı tarafından desteklenen Kazimi için bu destek uluslararası prestij sağlıyor. Ülke adına önem taşıyan bir nokta da ABD ile imzalanmış olan 8 milyar dolarlık enerji anlaşması oldu.[5]

Son zamanlarda ABD'nin yanı sıra İran ile gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler, bölgede Ürdün ve Mısır ile oluşturulan üçlü mekanizma, Suriye rejimiyle ilişki kurulması, merkezi hükümet ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) arasında anlaşma yapılması Irak'ın hem içerde hem dışarıda işbirliğine dayalı bir strateji izlediğini ortaya koyuyor. Ülke ticaretinin 2019 yılında 16 milyar dolara ulaştığı İran'a ziyaretinde Başbakan Mustafa Kazimi ile İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilere vurgu yapmışlardır. Halen elektrik hizmetinin tam olarak verilemediği ve sık sık kesintilerin yaşandığı Irak için İran'dan sağlanan elektrik oldukça önem taşıyor. Irak'ın bölge denklemlerinde varlığını hissettirdiği bir girişim de Ürdün ve Mısır ile gerçekleştirilmiş olan üçlü işbirliği mekanizması. Kazimi'nin selefi Adil Abdülmehdi döneminde başlatılan bu

girişim kapsamında ekonomi, ticaret ve enerji alanlarında anlaşmalar imzalayan Irak, iç sorunlar yaşayan Libya, Yemen gibi ülkelerdeki problemler için öne sürülen siyasi çözümlerinde yer alarak bölge istikrarı adına söz sahibi olduğunu vurgulamaktadır.[6] Libya, Suriye ve Yemen’de çözümün siyasi yollarla sağlanabileceği görüşünü savunan Irak, üçlü koordinasyon kapsamındaki Kahire toplantısında diyalogun önemini altını çizmiştir.[7]

Ülke içi istikrar yolundaki bir adım olarak, merkezi hükümet (Bağdat) ile IKBY (Erbil) arasındaki Sincar anlaşması ise güvenlik ve istikrar amaçlı bir girişim olması açısından önem taşıyor. Söz konusu anlaşmaya göre; PKK ve Haşdi Şabii dahil olmak üzere bölgedeki tüm silahlı gruplar Sincar’dan çıkarılacak. Aynı zamanda anlaşma ile Sincar’ın yeniden imar edilmesi noktasında Erbil-Bağdat arasında ortak komite kurulması kararına varıldı.[8]

Ülke içinde ve bölgede birtakım girişimlerde bulunan Irak, bölgede etkili bir aktör olarak varlığını gösterme, işbirlikleri kurma ve denge oluşturma amacıyla hareket etmesinin yanı sıra meydana gelen gelişmeler karşısındaki tutum ve davranışlarıyla da aktif bir tavır sergilemekte. 4 Ağustos 2020’de gerçekleşen Beyrut patlaması karşısında Irak insani yardım politikası kapsamında bir tutum takınarak Lübnan’a yardımda bulunmuştur. Petrol Bakanı İhsan Abdülcebbar’ın başında bulunduğu bir heyet Beyrut’a ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyaret sırasında Lübnan’a ulaştırılmak üzere tıbbi yardım ve akaryakıt taşıyan filoların yola çıktığından bahsedilmiştir. Patlama sorası toplam 20 tonluk sağlık malzemesi ile 20 tankerden oluşan 750 bin litrelik gaz yağı Lübnan’a ulaştırılmıştır.[9]

Ortadoğu gelişmeleri açısından oldukça önemli olan bir gelişme de İsrail ile Arap devletleri arasındaki normalleşme anlaşmalarıydı. Kimi ülkelerce Filistin davasına ihanet olarak görülen kimi ülkelerinse desteklediği ve bölge barışı adına olumlu bir süreç olarak gördükleri anlaşmalar karşısında Irak Başbakanı Kazımi BAE-İsrail anlaşması için; “Bu BAE’nin kararı ve biz karışmamalıyız” demişti. Son olarak ise Iraklı politikacı Misal el-Alosi; Paris, Berlin ve Londra’yı kapsayan bir Avrupa turu başlatan Kazımi’nin İsrail ile ilişkilerin normalleştirilmesi adına görüşmelerde bulunacağını ifade etti.[10] Dolayısıyla Arap-İsrail normalleşme anlaşmalarına büyük tepki göstermeyen ya da aşırı destekleyici bir tavır içerisine girmeyen Irak’ın bu konudaki net tavrı yakında belli olacaktır.

Son olarak Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan Dağlık-Karabağ çatışmaları karşısında Irak hükümetinden net bir söylem gelmemekle birlikte Irak Türkmen Cephesi (ITC) Başkanı Erşat Salihi Azerbaycan için seferberlik çağrısında bulunmuştur. Ermeni işgali altındaki Azerbaycan topraklarının kurtarılması konusunda birlik çağrısında bulunan Salihi Azerbaycan için seferber olunması gerektiğini bildirmiştir.[11]

Geçmişten günümüze bir ülkenin yaşayabileceği her türlü zorluğu geçirmiş olan Irak, başına gelen bir dizi sorunun ardından küresel düzeyde etki gösteren pandemi sürecinde var olan sıkıntılara yenilerinin eklenmesiyle iç istikrarın sağlanması noktasında yine eksik kalmıştır. Diğer yandan halk protestoları sonucu yaşanan değişimle başbakanlık görevine başlayan Mustafa Kazımi’nin çok boyutlu ilişkilere yönelmesi dış politikada aktif bir çizgi izlendiğini gösteriyor. İran ve ABD ile ilişkiler, gerçekleştirilen ziyaretler, Avrupa’yla ilişkiler kapsamında başlatılan Avrupa turu, bölge aktörleriyle sürdürülen üçlü mekanizma ve bu işbirliği ile oluşturulan diğer ülkelerde yaşanan sorunlarla ilgili siyasi çözüm fikri Irak’ın dış

politik vizyonu hakkında ipuçları içeriyor. 6 Haziran 2021 tarihinde erken seçimin yapılacağı Irak'ta dengelerin nasıl kurulacağı ve bölgede Irak'ın nasıl konumlanacağı konusu ise şimdilik bir muamma.

Kaynaklar:

[1] Recep Yorulmaz ve Bilgay Duman, Irak'ta Protesto Gösterileri ve Ekonomik Temelleri, ORSAM Bakış No: 101, 2019, s. 3-4.

[2] Osman Riyad, 5 Soru: Koronavirüs Krizi ve Irak'ın Zorlukları, 20 Nisan 2020, SETA, <https://www.setav.org/5-soru-koronavirus-krizi-ve-irakin-zorluklari/> Erişim: 20.10.2020.

[3]Koronavirüs Haritası: Dünyada vaka Sayısı 40 Milyonu Aştı, Ülkelerde Son Durum Ne? 19.10.2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51719684> Erişim: 21.10.2020.

[4]"Mustafa Kazımi'nin Amerika Ziyaretinin Hedefleri," 20 Ağustos 2020, https://parstoday.com/tr/news/middle_east-i151930-mustafa_kaz%C4%B1mi%E2%80%99nin_amerika_ziyaretinin_hedefleri Erişim:20.10.2020.

[5] "ABD Irak ile 8 Milyar Dolarlık Anlaşma İmzaladı," 20 Ağustos 2020, <https://www.bloomberght.com/abd-irak-ile-8-milyar-dolarlik-enerji-anlasmasi-imzaladi-2262595> Erişim: 20.10.2020.

[6] Bilgay Duman ve Mehmet Alaca, "Irak'ın Dış Politikada Denge Arayışları," ORSAM Analiz No: 264, s. 6-9.

[7] "Mısır, Irak ve Ürdün Arasında Libya'da 'Siyasi Çözüm' Konusunda Fikir Birliği", 14 Ekim 2020, <https://turkish.aawsat.com/home/article/2564141/m%C4%B1s%C4%B1r-irak-ve-%C3%BCrd%C3%BCn-aras%C4%B1nda-libyada-%E2%80%98siyasi-%C3%A7%C3%B6z%C3%BCm%E2%80%99-konusunda-fikir-birli%C4%9Fi> Erişim: 15.10.2020.

[8] Joe Snell, Baghdad Erbil Reach Security Administrative Agreement on Sinjar District, 14 Ekim 2020, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2020/10/iraq-erbil-kurdistan-krig-baghdad-sinjar-nineveh-yazidis.html> Erişim: 15.10.2020.

[9] "Irak'ın Beyrut'taki Liman Patlamasının Ardından Lübnan'a Akaryakıt Yardımı Yapacağı Bildirildi," 03.08.2020, <https://sptnkne.ws/DnM3> Erişim: 19.10.2020.

[10] "Iraklı Politikacı el-Alosi:Başbakan Kazimi, Londra'da İsrail ile İlişkileri Normalleştirmeyi Görüşecek", 19 Ekim 2020, <https://turkish.aawsat.com/home/article/2573526/irakl%C4%B1-politikac%C4%B1-el-alosi-%E2%80%9Cba%C5%9Fbakan-kazimi-londra%E2%80%99da-i-CC%87srail-ile-ili%C5%9Fkileri> Erişim: 20.10.2020.

[11] Semir Yemenci, "Irak Türkmen Cephesi'nden Azerbaycan İçin Seferberlik Çağrısı" 27 Eylül 2020, <https://www.iha.com.tr/haber-irak-turkmen-cephesinden-azerbaycan-icin-seferberlik-cagrasi-868751/> Erişim: 20.10.2020.

Medeniyetler Çatışması Tezine Göre 11 Eylül Saldırıları ve Arap Baharı'nın Türk Dış Politikasına Jeopolitik Düzeyde Etkisi

Nurettin Taşar

Terör kelimesi Latince terror kelimesinden, terreo fiilinden türemiştir. Terreo kelimesi "korkutuyorum" anlamına gelir. Terror ise "büyük korku veya dehşet" gibi anlamlara gelir.[1] Literatürde siyasal şiddet kavramı ile bağdaştırılan terör, önüne çeşitli sıfatlar konularak da kavramsallaştırılmaktadır. Bunlardan biri de dini terördür. Dini terör, dini inanışları hayata geçirmede terör yöntemlerinin kullanılması olarak ifade edilebilir. 21. yüzyılın başlarında dini boyutta terörün en önemli devlet dışı aktörü el-Kaide örgütü ve lideri Usame Bin Ladin olduğu söylenebilir. Fakat bu iki aktörün ortaya çıkış tarihi 11 Eylül 2001 yılında gerçekleşen saldırılar sonrası değildir. "Amerika'yı tehdit eden Usame Bin Ladin" teması çerçevesinde kitaplar 11 Eylül 2001 öncesi dünyada basılmaya başlanmıştı.[2]

Bu saldırıyı komplo düzeyinde değerlendiren önemli bir kitle de yok değildir. Bu kitlenin yaklaşımı Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ortadoğu'ya müdahaleyi meşrulaştırmak için Dünya Ticaret Merkezi'ndeki ikiz kulelere ve Pentagon'daki Savunma Bakanlığına saldırı, üzerinedir. Bu söylemi oluşturanların temel dayanağı ise ABD ve İsrail izin vermeden dünyada yaprak kımıldamayacağı düşüncesidir.

Bu varsayımlara katılmak tarihi çok kısa zaman aralığında değerlendirmek yanılmasına düşmekle ilintili. Bir de zihinsel kolaycılığın ürünü. Bugün ABD, Irak ve Şam İslam Devleti'nin (DEAŞ) ABD topraklarına doğrudan bir saldırısı olmamasına rağmen Irak'ta ve Suriye'de Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ) ile mücadele ediyor/etti. Bu da ABD'nin kendi topraklarına fiili bir saldırı olmadan da başka ülkelere askeri operasyon yaptığının göstergesidir.

Bu çalışmada komplo teorilerine yer vermeden 11 Eylül saldırıları terör eylemi boyutunda değerlendirilecektir. Ayrıca çalışmada terör konusu David C. Rapoport'un modern terörizmi tarihsel olarak dört bölüme ayırdığı "dört dalga" teorisinde dördüncü dalgası olan, ilk olarak 1979'da başlayan ve 2020'lerin sonuna kadar devam edeceği tahmin edilen "Küresel Hilafeti" kurma amacıyla ABD, İsrail başta olmak üzere Türkiye dahil birçok ülkeyi hedef alan intihar saldırıları "Din Dalga" 'sı çerçevesinde değerlendirilecektir.[3] Bu doğrultuda 11 Eylül terör saldırısının Türk dış politikasına etkisi tartışılacaktır.

Son 30 yıl değerlendirildiğinde Türk dış politikası 3 kırılma dönemi yaşamıştır: 1991 yılında Soğuk Savaş'ın son bulması, 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ve 2011 yılında ortaya çıkan Arap Baharı.

İlk kırılma Gramşiyen tabirle dünyada rızaya dayalı bir ABD hegemonyasının ortaya çıkmasını sağlarken, ikinci kırılma aslında rızayı uluslararası sistemdeki tüm tarafların göstermediğinin göstergesiydi. Ve bu iki kırılma küresel boyutta kırılmalardı. Üçüncü kırılma ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika özelinde gerçekleşen fiziksel alan açısında bölgesel, etki açısında ise kısmen küresel yansımaları olan bir gelişmeydi.

Bu çalışmanın kapsamına giren 11 Eylül saldırılarının Türk dış politikasına etkisi, Soğuk Savaş'ın bitişi ile temelleri hazırlanan, 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan dünya düzeninde

yeni bir dönüşüm bölgesel göstergesi olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da gerçekleşen Arap Baharı çerçevesinde incelenecektir.

Soğuk Savaş bitimi ile ideolojik savaşı kazanan ABD ve bu savaşın kaybedeni olan Sovyetler Birliği 1991 yılı sonrası,uluslararası sistemde yer alan ülkeleri kendi ideolojik ittifaklarına dahil etme kaygısı taşımadılar.Bunun sonucu da 1947-1991 yılları arasında Soğuk Savaş etkisi ile geri planda kalan etnik ve dini farklılıklar başta Ortadoğu ve Balkanlar olmak üzere birçok ülkede ön plan açtı.

Soğuk Savaş bitimi ile birlikte Samuel P. Huntington'ın ifadesiyle “halklar kendilerini dinle, dille, tarihle, kültürle,geleneklerle” tanımlamaya başladı.[4]Halkların kendilerini bu şekilde tanımlamaları etnik ve dini çatışmaların ön plana çıkmasına neden oldu. Bu çıkan sorunların çözümü için gönülsüz olan devletler, çatışmaların derinleşmesine sessiz ve etkisiz kaldı.

Sudan'da başarısız bir devlet örneğinin çıkması, Balkanlar'da ise binlerce insanın etnik ve dini çatışmalar neticesinde ölmesi, yeni düzende Westfalya sistemine dayalı seküler ulus devletlerin bazı bölgelerde başarısızlığının göstergesiydi. Bu yüzden merkeze dini alan devlet dışörgütlenmeler toplumdan büyük destek alır hale geldi.

Bu örgütler ve onların toplumsal tabanı yukarıda bahsedilen birçok ölüme sebep olan sorunların kaynağını Batı olarak gördüler. Bu yüzden 11 Eylül saldırısını gerçekleştirenlerin motivasyonu Müslümanların Batı tarafından yüz yıllardır ötekileştirilmesine yönelik bir cevap niteliğindedir. Saldırılar İslam'ın dini bir kesim tarafından politik bir ideolojiye dönüştürüldüğünün göstergesiydi.[5] Bunlar 11 Eylül'e zemin hazırlayan dinamiklerdi.

O yüzden 11 Eylül saldırıları sonrası ortaya çıkan etki salt sadece ABD'ye gerçekleşen saldırılar sonrası ortaya çıkan kısa vadeli gelişmelerle incelenecek bir olgu değildir. Fakat konunun kapsamı dışında olduğundan bu çalışmada 11 Eylül saldırısının Türk dış politikasına etkisi Medeniyetler Çatışması tezi ile birlikte Arap Baharı karşılaştırmasıyla incelenecektir.

11 Eylül Saldırıları

Tarih olarak 11 Eylül 2001 zaman olarak 24 saati kaplayan bir dilim olarak gözüke de dünya sistemi açısından önemli bir kırılmayı temsil eder. 11 Eylül'ün sabah saatlerinde19 el-Kaide üyesi tarafından kaçırılan dört uçağın ikisi Soğuk Savaş'ın ekonomik düzlemde kazananını gösteren ve neo-liberal ekonomik düzenin sembollerinden biri olan Dünya Ticaret Merkezi'ni hedef aldı.Bu uçaklardan üçüncü olan ise Soğuk Savaş'ın ABD tarafından zaferinin askeri sembolü olan Pentagon'da bulunan Savunma Bakanlığına çarptı. Soğuk Savaş'ın başarı karargâhı Beyaz Sarayı hedef olan son uçak ise hedefine ulaşmadan Pensilvanya yakınlarında düştü.El-Kaide üyelerinin ölümcül saldırısından kurtulan Beyaz Saray “Bush Doktrini” kavramsallaştırmasıyla başta Ortadoğu'da olmak üzere “İslamcı” devlet dışı aktörlere karşıbüyük bir mücadele başlattı.

Bu mücadelede öncüsü yeni muhafazakâr ideoloji ve önleyici savaş doktrini idi. Hedef ise el-Kaide liderinin bulunduğu Afganistan ve daha sonra Irak oldu. Örgüt lideri Usame Bin Ladin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Pakistan'da düzenlediği2 Mayıs 2011 tarihindeki bir operasyonla öldürüldü. Fakat 11Eylül saldırılarının küresel, bölgesel ve hatta yerel düzeyde etkileri son bulmadı. Devlet dışı bir aktör tarafından gerçekleştirilen bu eylem başta

Müslüman nüfusu yoğunlukta olan ülkeleri had safhada etkiledi ve bu saldırılardan etkilenen ülkelerden biri de Türkiye ve onun dış politikasıydı.

Tarihsel Bağlamda Türk Dış Politikası

Türkiye kurulduğu günden bu yana rasyonelliği merkeze alan bir dış politika tercihinde bulundu. Bu politikanın unsurları Batıcılık ve Statükoculuk idi. Kurulduğu yıllarda Batıcı bir kurumsal mekanizma inşa eden Türkiye, fiziki sınırların değişmemesi noktasında kısmen statükocu bir politika izledi.[6]

Batıcılık Osmanlı'nın son yıllarında Tanzimat, Jön Türk ve İttihat ve Terakki tarafından izlenen bir politika idi.[7]Statükoculuk ise Osmanlı'nın son 100 yılında özellikle Abdülhamit dış politikası esintileri taşıyan bir siyaset biçimiydi.Cumhuriyet döneminde ise bunun kavramsallaştırması "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" söylemi, bu söylemin meali ise anti-revizyonizmdir.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti politikalarını belirlerken etkilendiği unsurları iç ve dış olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Osmanlı döneminde benimsenen statükoculuğun iç unsuru devletin ekonomik gücünü kaybetmesiydi, dış unsuru ise güçsüzlüğü neticesinde dönemin küresel aktörleri tarafından bölünme tehdidi idi.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde benimsenen statükoculuktaki temel dinamikler ise Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na girişinden alınan ders, devletin kapasitesi üstünde uluslar arası sistemde bir güç aramasının verdiği zararın boyutu,revizyonist bir siyasetin çevre ülkeleri birleştireceği ve Sevr sendromu olarak ifade edilen bölünme kaygısı idi.Tarihselci bir mantık ile değerlendirdiğimizde son 200yılıda Türkiye'nin yaşadığı gelişmeler Türk dış politikasının kimlik inşa etkilemiştir.

II. Dünya Savaşı'na girmemek bu kimlik inşasının ürünü idi. 1947 yılında başlayan Soğuk Savaş'ta Batı kanadının yanında yer almakta Cumhuriyet elitlerinin oluşturduğu rasyonelitenin ürünüydü. Çünkü Kuzey'den yani Sovyetler Birliği'nden gelen bir tehdit/toprak talebi söz konusuydu. Bu tehdit 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan Sev Anlaşması'ndaki toprak kaybı paranoyasının Türk dış politika karar vericilerinin zihninde yeni bir yansımasıydı. Bu rasyonellik Soğuk Savaş sonrası büyük bir ekonomik kaybı kabullenip 2 Ağustos 1990'da başlayan ABD öncülüğünde Körfez Harekatı'na destek verilmesini sağladı. Çünkü Türkiye'nin benimsediği kimlik, batı ve onu tehdit eden değerler ötekiydi.11 Eylül saldırıları ile de Türkiye benzer siyaset okuması yaparak kendi tarihsel bağlamına uygun bir siyaset izledi.

11 Eylül Saldırıları Sonrası Türk Dış Politikası Huntington, Türkiye'yi “parçalanmış ülke” (Torn Country)kategorisinde değerlendirmektedir. Yani Türkiye'yi başka bir kültürel gelişim süreci yaşamasına rağmen, bunun zıddı bir kültüre dahil olmak isteyen bir ülke olduğu çıkarımını yapmaktaydı. Bunun temel nedeni ise Türkiye'de yaşayan insanların önemli bir kısmının dini, gelenek, görenek ve kurumları İslam'a dayanmasına rağmen, kuruluş paradigması ve yöneticileri açısından Batıcı, modern bir devlet tasavvuruna sahip olmalarıydı.

Huntington'ın bu tezini bir olgu olarak kabul edersek,Türkiye parçalanmış bir devlet olması 11 Eylül saldırıları sonrası negatif bir unsur olarak algılanmadı. Aksine uluslararası sistemde

pozitif bir “imkân” olarak değerlendirildi. Fakat Türkiye’nin 11 Eylül saldırılarından ortalama 10 yıl sonra gerçekleşen Arap Baharı ayaklanmalarında Batı’nın söylemlerini benimsemek ve başta Müslüman Kardeşler örgütü olmak üzere İslamcı yapıları desteklemek arasında bir “parçalanmışlık” yaşadığını söylemek gerekir.

Başta dönersek, Türkiye’nin Soğuk Savaş yıllarında jeo-kültürel çevresi ile entegre olmasını engelleyen Soğuk Savaş dinamikleriydi. Bu dinamiklerin gevşediği 1980’li yılların sonrası Türkiye toplumsal düzeyde iç çelişkiler, siyaset düzeyinde koalisyonlar ve ekonomik düzeyde yetersizlikler nedeniyle 2000’li yıllara kadar çevreyle kültürel anlamda sağlıklı ve kurumsal bir ilişki oluşturamadı.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye devlet dışı bir örgüt tarafından gerçekleşen saldırılar ise Batı ile ilişkisinde Körfez Savaşı ile pekişen Türkiye’nin, Soğuk Savaş döneminde sahip olduğu rol tekrar ön plana çıktı. 11 Eylül Saldırıları sonrası Türkiye’nin tutumu ABD önceliğinde başlayan küresel terörizme karşı savaşta “koşulsuz” destek verilmesiydi. Fakat bu durum Türkiye’ye has bir durum değildi.

ABD ile ilişkileri 1979 İran İslam Devriminden sonra alt düzeyde olan İran dahi bu süreçte ABD’ye tam destek verdi. ABD hegemonyası görüldüğü gibi hem zor gücüne sahipti hem de rıza üretebiliyordu. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Afganistan müdahalesini desteklemesi, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (NATO) bu tehditlere karşı yapısal olarak dönüşüp alan dışı müdahaleyi fiili olarak uygulaması bunun göstergesiydi. Sınırını ABD’nin çizdiği dünya düzeni sahnedeiydi. Şer eksenini (axis of evil) bu dönem ABD’nin insan hakları ihlallerinin ve Irak ve Afganistan’a müdahalesini meşrulaştırıcı bir kavram haline geldi.

Bu dönem ile mukayese edeceğimiz Arap Baharı’nın yaşandığı 2011 yılı ise Rusya Federasyonu’nun aktör olarak tekrar küresel sisteme dahil olduğu, AB içerisinde NATO harici farklı güvenlik mekanizmaları yaratabileceği tartışmalarının yapıldığı, Doğu Asya’da Çin’in bölgesel güç olarak küresel etki yaratmaya başladığı bir dönemdi.

Türkiye o yüzden otonomisini artırma kaygısı içerisinde bölgesel düzlemde yön tayin edici bir rol oynamak istedi. İki eksenli parçalanmış bir devlet olarak ifade edilen Türkiye, kimliğinde 90 yıldır ertelenen din eksenli kültürel değerler Ortadoğu ve Kuzey Afrika jeopolitiğinde çıkan gelişmeler sonrası Türk dış politikasının temel dinamiği Arapların içişlerine karışmama olmasına rağmen tekrardan ortaya konuldu.

Türkiye’nin 2000’li yılların ortalarına kadar parçalanmış kimlikte Batı ve onun modernleşme önermesi ön planda iken, 2000’li yılların ortası ve İsrail ile 2008 yılında başlayan krizin tetiklemesiyle 2011 yılında geleneksel kimlik ön plana çıkartıldı. Ekonomik olarak yarı-çevre olmasının yanında Türkiye siyasal olarak da bir rol arayışına girdi.

Literatürde Arap Baharı sonrası Türk dış politikası geleneğinde bir sapma olduğu üzerine birçok değerlendirme yapılmıştı. Aktör düzeyinde devlet merkezli yapılan bu değerlendirmelerde sistem düzeyinde gelişmelerin göz ardı edildiğini söylemek gerekir. Soğuk Savaşın bitimi ile Gramşiyen hegemonyanın ABD eksenli bir realite olması nedeniyle, 2001 yılına kadarki süreçte Türk dış politikası geleneksel söylem ve pratiğini korudu.

11 Eylül sonrasında da belli bir süre Soğuk Savaş dinamiklerine hâkim olan sistemde Türkiye'nin konumu buna dönük inşa edildi. Fakat ABD hegemonyasının başarısızlığı bölgesel düzeyde yeni güçlerin sisteme dahil olup etki etmesine neden oldu. O yüzden 11 Eylül sonrası Türk dış politikasını başta ABD hegemonyasının başarısızlığı neticesinde sisteme dahil olan yeni aktörleri göz ardı ederek tahlil edemeyiz.

Sonuç

Türkiye'yi aktör düzeyinde incelersek, Türkiye'nin batıcı kimliği ile toplumun Müslüman olması zıtlığı/farklılığı arasında 11 Eylül 2001'de bir eşgüdüm söz konusuydu. Çünkü hegemonya iddiasında güç olan ABD'nin hedefe koyduğu İslamcı gruplar dışında bir modele ihtiyacı vardı. 2011 yılının ilk günlerinde etkili olan Arap Baharı'nda ise Türkiye'nin yine iki kimliği ön plandaydı. Fakat Batıcı kimliğinin yanında İslamcı kimliği daha ön plana çıktı. Bu durum bölgede yeni bir düzen kurucu aktör oluşacağı kaygısı ile başta Ortadoğu olmak üzere bölgede yer alan geleneksel aktörler için bir tehditti.

11 Eylül saldırıları ile bölgede Türkiye'nin model olarak sunulması tehdit kategorinde değerlendirilmezken, Arap Baharı sonrası Türkiye algısı geleneksel yönetimler tarafından tehdit olarak değerlendirildi.

Arap Baharında Türkiye'nin model olmasının gerekçesi birçok başlık ile incelenebilir. Fakat sistem düzeyinde Türkiye'yi incelersek 11 Eylül ile Arap baharı mukayese edildiğinde şu ayırt edici unsurları ortaya koymak gerekir. 11 Eylül 2001 tarihi sonrası hegemonya olarak ifade edilen gücün etkisi, 2011 yılında aynı değildi. Sisteme yeni aktörler eklenmiş, Huntington'ın parçalanmış kimlik olarak ifade ettiği Türkiye, kendi iç dinamiklerinde olan İslam ve bu doğrultuda oluşan kültürünü dış ilişkilerini şekillendiren unsur haline getirmiştir. Bu verilerde sistemsel boyutta gelişmelerin Türkiye'nin dış politikasını belirleyicilik düzeyinin göstergesidir. Son olarak sistemsel gelişmelerin Türk dış politikasını etkilemesi tarihsel olarak bir süreklilik unsuru olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar:

[1] Harper's Latin Dictionary, (ed.) Lewis&Short, s.v. terror.

[2] Arapça talib (öğrenci) kelimesinin çoğulu Taliban (öğrenciler) el-Kaide örgütü, Afganistan'ın güneyinde

Molla Ömer Ahund liderliğinde medrese öğrencileri tarafından kuruldu. Daha ayrıntılı bilgi için: <https://tr.euronews.com/2019/01/03/taliban-orgutu-nedir-nasil-ortaya-cikti-amaci-nedir-arkasinda-kimler-var>

[3] David Rapoport, The Four Waves of Rebel Terror and September 11, Charles Kegley (ed.), The New Global Terrorism, (New Jersey: Pearson, 2003).

[4] Samuel P. Huntington, The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order, (New York: Simon & Schuster, 1996).

[5] Usame Bin Ladin ve çevresinin radikalleşme konusunda Batı tarafından Sovyetler'e karşı teşvik edildiğini de akılda tutmak lazım.

[6] Türkiye Kurtuluş Savaşı ve sonrası o Misak-ı Milli çerçevesinde istisnai olarak revizyonist bir dış politika benimsemiştir. Bu kapsamda 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılımı revizyonist bir politikanın ürünü idi.

[7] Baskın Oran, Türk Dış Politikası: Temel İlkeler ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar, 1996 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36395>